Lenin
és
Lunacsarszkij

KOSSUTH

Lenin és Lunacsarszkij

74

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
IV/6. Körzeti Alapszervezet Vezetősége

3. r. sz. Könyvkártya
ÁKV Könyvtárellátó
Közl. Ny.

Ára: 6 fillér

LENIN ÉS LUNACSARSZKIJ

MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
IV/6. Körzeti Alapszervezet Vezetősége

LENIN
ÉS
LUNACSARSZKIJ

Levelek, dokumentumok, feljegyzések

Kossuth Könyvkiadó · 1979

A válogatás alapjául szolgáló eredeti mű:
Ленин и Луначарский. Письма, доклады, документы
Литературное наследство, том 80
«Наука». Москва 1971.

Válogatta *Urbán Nagy Rozália*
Fordította *Demcsenkó Erzsébet*
Szerkesztette *Szabó Mária*

ISBN 963 09 1472 7

ELŐSZÓ

Ennek a könyvnek az a célja, hogy bemutassa a szovjet állam kulturális munkájának kezdetét, érzékeltesse a roppant nehézségek között kivívott első eredményeket azoknak a leveleknek a tükrében, melyeket Lenin, az első szovjet kormány elnöke és Lunacsarszkij, ennek a kormánynak a közoktatásügyi népbiztosa 1917-től Lenin betegségének súlyossá válásáig váltott egymással. Ezek a mintegy hatvan évvel ezelőtt papírra vetett sorok – melyek közt részletes feljegyzések, javaslatok, tervek éppúgy találhatók, mint néhány szavas üzenetváltások – ma is nagyon értékesek számunkra, nemcsak azért, mert egy korszak dokumentumai, hanem azért is, mert példát mutatnak a kulturális forradalom problémáinak elemzésére és megoldására.

Ezek után talán kicsit meghökkentő, hogy az első itt közzétett levélben, amelynek keltezése 1917. november 2. (a régi, pravoszláv naptár szerint) – tehát alig több mint egy hét telt el a szocialista forradalom győzelme és az első szovjet kormány megalakulása óta –, az új közoktatásügyi népbiztos lemond megbízatásáról. Elhatározását azzal indokolja, hogy a hírek szerint a forradalmi harcok során Moszkvában egyes műemlék-épületek megrongálódtak, s „én ezt nem bírom elviselni. Nincs annyi erőm, hogy megállítsam ezt a borzalmat".

Egy jóval későbbi cikkében beszámol róla, hogy akkor alaposan megmosták a fejét kishitű meghátrálása miatt. „Hogy tulajdoníthat akkora jelentőséget – ezek voltak Lenin szavai – egyik vagy másik régi épületnek, akármilyen szép legyen is, amikor arról van szó, hogy megnyissuk a kaputt egy olyan társadalmi rend előtt, amely összehasonlítha-

tatlanul szebbet képes alkotni, mint amilyenről valaha is álmodni mertünk?" Lunacsarszkij belátta tévedését, és félreállás helyett felhívást intézett a néphez, hogy vigyázzon arra a pótolhatatlan vagyonra, amely immár az övé, s erélyes intézkedéseket hozott az ország kulturális értékeinek védelmére.

Amikor a bolsevik párt Központi Bizottsága Lunacsarszkijt jelölte a közoktatásügyi népbiztos posztjára, jelöltje mögött már több mint húsz évi forradalmi múlt állt, amelyben többször szerepelt börtönbüntetés, száműzetés, emigráció. 1904-től kezdve, amikor Párizsban először találkozott Leninnel, kettőjük kapcsolata állandó volt. Lunacsarszkij hallatlan energiával, tehetséggel és hozzáértéssel végezte mindazt a forradalmi munkát, amellyel Lenin megbízta. A bolsevikoknak ahhoz az első nemzedékéhez tartozott, amelynek Lenin volt a nevelője, s amelynek fejlődésétől elválaszthatatlan Lenin személyes példamutatása: áldozatkészsége, elvhűsége, harcossága. Ebből a nemzedékből – amelynek tagjai közül sokan később a szovjet államépítés legkülönbözőbb területein sikerrel helytálló vezetők lettek – Lenin megkülönböztetett figyelemmel kísérte, segítette Lunacsarszkij fejlődését. „...Nekem ő a gyengém. Tudja, szeretem őt. Remek elvtárs. Van benne valami franciás csillogás. A könnyelműsége is franciás: az ő könnyelműsége esztéticizmusából fakad." (Ez a Gorkij által megörökített pár szavas jellemzés elárulja az okát azoknak az olykor heves vitáknak is, amelyekre ebben a kötetben is találunk példákat.)

Az első találkozás után nem sokkal Lenin Genfbe hívja Lunacsarszkijt, és bevonja a bolsevik *Vperjod* szerkesztőségébe. Lunacsarszkij ezen kívül előadásokat tartott, agitációs körutakon vett részt – így munkálkodott a párt egyesítésén, amit az

érlelődő forradalom parancsolóan szükségessé tett. A forradalom kitörésekor a párt megbízásából azonnal Pétervárra utazott, és óriási munkát fejtett ki a forradalmi sajtóban, gyűlések tucatjait tartotta több ezer főnyi munkás- és diákhallgatóság előtt, egészen addig, amíg le nem tartóztatták. A forradalom ideiglenes veresége újból emigrációba kényszerítette.

Ekkor, számos más, értelmiségiből lett forradalmárral együtt, a vereség miatti kétségbeesésében eltávolodott a lenini, következetesen forradalmi vonaltól, és az ún. otzovistákhoz csatlakozva, a további forradalmi munka beszüntetése mellett foglalt állást. Lenin azonban tudta, mekkora értéket jelent személye a forradalmi mozgalom számára, és ekkor sem mondott le róla, hanem levelekben magyarázta meg neki, hogy téves úton jár, s újra és újra hangoztatta, hogy szükség van rá, számítanak rá. „Lunacsarszkij vissza fog térni a pártba – mondta. – Ő nem annyira individualista, mint a másik kettő [Bogdanov és Bazarov]. Ritka gazdag talentum..." S Lenin előrelátása most is helyesnek bizonyult: Lunacsarszkij nemsokára kivált az otzovisták csoportjából, és ismét együtt munkálkodtak az elkerülhetetlennek tudott forradalom érdekében.

Lunacsarszkij egyik önéletrajzában olvashatjuk ezekről az évekről: „Megfigyeléseim alapján arra a meggyőződésre jutottam, hogy a forradalom kitörése már nem sokat várat magára. Tudtam, hogy a forradalom a kultúra és a népművelés terén fog megbízni szerteágazó munkával, ezért behatóan foglalkozni kezdtem a pedagógia, iskolai oktatás, általában a közművelődés kérdéseivel e szó legtágabb értelmében."

Lenin az 1917-es februári forradalmat követően, április 3-án tért haza majdnem két évtizedes emigrációjából Oroszországba. Lunacsarszkij egy hó-

nappal később követte. De a kultúra építése helyett a Kerenszkij-kormány helyzetét mindjobban megingató sztrájkmozgalom szervezése, a szocialista forradalmat célul kitűző fegyveres felkelés előkészítése várt rá. Tagja volt annak a forradalmi vezérkarnak, amely Ksesinszkaja, a cári idők híres balett-táncosnője palotájában kidolgozta a fegyveres felkelés tervét.

1917. október 24. éjszakáján kitört a forradalom, és egy nap alatt győzelmet aratott. A falakra kikerült a szovjetek „Munkások, katonák és parasztok!" kezdetű kiáltványa, a szovjetek kongresszusa elfogadta a békéről és a földnek a nép tulajdonába adásáról szóló dekrétumot.

Az októberi forradalmat követő hónapokat Lenin úgy jellemezte, mint „a szovjethatalom teljes diadalát". Szinte napok alatt kialakult az új államszervezet, mindenütt a nép által választott szovjetek vették át a hatalmat. Az új állam védelmére megalakult az önkéntes Munkás-paraszt Vörös Hadsereg. Egyenjogúvá vált az ország területén élő valamennyi nemzet és nemzetiség. Állami tulajdonba kerültek a bankok, a munkások ellenőrzése alá a nagyüzemek. Ingyenes lett az iskolai oktatás és az orvosi ellátás. A nép tulajdonába kerültek a cári család, az arisztokrácia és a nagypolgárság palotái, amelyeket múzeumokká, művelődési házakká, munkásotthonokká, szanatóriumokká, gyermekotthonokká alakítottak át.

Ezt a diadalmas előnyomulást kezdettől fogva igyekeztek megállítani és visszafordítani az előzött kizsákmányolók. 1918 elején szövetkeztek Németországgal, amely a szovjet kormánnyal kötött fegyverszünetet felrúgva, ismét támadást indított az egész orosz–német fronton. Az újabb vérontást az Orosz Köztársaságra nézve nagyon kedvezőtlen, de elengedhetetlen breszt-litovszki béke állította meg, amelynek elfogadtatásáért azonban

Leninnek még a bolsevik párton belül is kemény harcot kellett folytatnia. De már a békekötéssel egyidejűleg szövetkeztek az antanthatalmak a belső ellenforradalmi erőkkel, és több mint három évig tartó kegyetlen polgárháborút kényszerítettek az országra. Krasznov, Mamontov, Kolcsak, Gyenyikin és Vrangel tábornokok, az ukrán nacionalisták, a megtévesztett csehszlovák hadtest és 14 ország intervenciós csapatai pusztították a forradalmi erőket, hosszú időre megfosztották a köztársaságot területének nagy részétől, legfőbb élelmiszer- és energiaforrásaitól. A négyévi háborúban amúgy is halálosan kimerült, lerongyolódott nép éhezett és fázott, betegségek tizedelték – s ebben az állapotban kellett újból fegyvert fognia szocialista vívmányainak megvédéséért.

A halálos veszély hónapjaiban a közoktatásügyi népbiztos – csakúgy, mint a forradalom minden kádere – a frontokat járta, és a Vörös Hadsereg katonáit lelkesítette a harcra. Mint a kulturális terület legfőbb gazdájának pedig legfőbb gondja a polgárháború dúlása közben is az volt – s ennek számos dokumentumát találjuk e kötetben –, hogy a kulturális értékeket megmentse a pusztulástól, megakadályozza a műkincsek elkótyavetyélését, külföldre csempészését. Ugyanakkor mindent elkövetett az ország szellemi kincse, a tudósok, művészek, írók „átmentésére", szívós kitartással kérve, követelve számukra a szörnyű ínségben élelmet, tüzelőt és nem utolsósorban állami megbízatásokat.

A közoktatásügyi népbiztos legfőbb feladata a törvény által minden gyermek számára kötelezővé tett iskolai oktatás biztosítása. Abban az országban, ahol a lakosság igen nagy hányada, egyes nemzetiségek esetében pedig száz százaléka írástudatlan volt, ezt a munkát a legalsó lépcsőfokon

kellett kezdeni. Ebben a hallatlanul nagy munkában Lunacsarszkij kitűnő segítőtársakat talált Lenin feleségében, Krupszkajában és a néptanítók seregében, akik a legnehezebb időkben sem hagyták cserben a gondjaikra bízott gyermekeket. Az iskolarendszert egészen új alapokra kellett helyezni, célul tűzve ki a tanulók sokoldalú, harmonikus nevelését. Figyelemre méltó, hogy Lenin, Krupszkaja és Lunacsarszkij a polgárháború okozta súlyos gazdasági nehézségek, az égető szakmunkáshiány közepette is szembeszállt a minél korábbi szakképzést az általános műveltség rovására szorgalmazó balos elképzelésekkel.

A népművelést segítő intézmények hálózatának kiépítésében is óriási szerepe volt a közoktatásügyi népbiztosnak. A kötetben számos feljegyzés, határozat-tervezet foglalkozik a könyvtári hálózat kiépítésével, a hazai és a világirodalom legjobb műveit milliókhoz eljuttatni hivatott könyvkiadás megszervezésével, sőt egy új, egyben a legtömegesebb művészeti ágnak, a filmgyártásnak a felkarolásával.

Lenin tudta, hogy Lunacsarszkij olykor hajlamos „belefeledkezni" egy-egy részletkérdésbe, s ilyenkor figyelmen kívül hagyja a tényleges lehetőségeket. Lunacsarszkij különösen vonzódott a színházhoz, amiben szubjektív okok is közrejátszottak: ő maga is több színdarabot írt (főleg a börtönben és az emigrációban), s második felesége neves színésznő volt. Kötetünkben számos dokumentum tanúsítja, hogy Lenin újra és újra kénytelen volt figyelmeztetni őt arra: az ország teherbíró képessége pillanatnyilag nem teszi lehetővé a színházak egyébként jogos igényeinek kielégítését. Nyilvánvaló, hogy Leninnek volt igaza ebben a konkrét esetben, mégsem lehet meghatottság nélkül olvasni azokat a leveleket, amelyekben Lunacsarszkij a legkülönfélébb érveket sorakoztatja fel

a színházak nyitvatartása érdekében (többek közt azt, hogy a katasztrofális tüzelőanyaghiányban legalább az előadások órái alatt fűtött helyiségben lehetnének a fázó emberek!). Szívósan bizonygatta, hogy az adott történelmi helyzet mércéje mellett a jövő mércéjét is alkalmazni kell – és végül csatát nyert.

Más kiadványokban sok szó esett már az új, szocialista művészet létrejöttének körülményeiről. A húszas évek elején a Proletkult szervezete monopóliumot követelt magának a szocialista művészetre, felesleges, elévült kacatnak, a forradalomhoz méltatlannak nyilvánítva mindent, amit az emberi kultúra korábban alkotott. Lenin viszont rámutatott, hogy nem bontakozhat ki az új, szocialista kultúra, ha nem sajátítja el és nem hasznosítja a múlt összes értékeit. A nagy műveltségű Lunacsarszkij érthető módon vele értett egyet, mégis megpróbált békítőleg fellépni a szélsőséges proletkultosok és a kulturális forradalom valóságos igényeit szem előtt tartó Lenin között. Lenin ismét kénytelen volt figyelmeztetni a „proletárkultúra" apostolait és védelmezőiket, hogy „nekünk mindenekelőtt írni, olvasni és az olvasottakat megérteni kell megtanulnunk". A kultúra legidőszerűbb feladatainak kijelölését és ideológiai megalapozását tartotta a legfontosabbnak. Mint a kötetben közölt dokumentumokból is kitűnik, azt vallotta, hogy az íróknak és művészeknek zavaros teóriák helyett a marxista világnézettel kell felvértezniük magukat, hogy helyesen tudjanak tájékozódni a valóság bonyolult folyamatai között, s alkotómunkájuk megfeleljen a forradalom által támasztott követelményeknek. A művészet részletkérdéseiben nem tartotta magát szakértőnek, ízlését senkire sem erőltette rá. Hatalmi szóval soha nem döntött olyan kérdésekben, amelyek, úgy érezte, „illetékességén" kívül esnek, és min-

dig meghajolt a helytálló érvek előtt. Lenin és Lunacsarszkij e dokumentumokban tükröződő együttműködése ezért is példamutató és tanulságos mindazok számára, akik a szocialista kultúra érdekében munkálkodnak, akár mint alkotók, akár mint népművelők.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

[1917. november 2. (17.)]

Az imént hallottam szemtanúktól, hogy mi történt Moszkvában.

A Vaszilij Blazsennij- és az Uszpenszkij-székesegyházat lerombolják. A Kremlt, ahol Petrográd és Moszkva legfőbb művészeti értékei vannak most összegyűjtve, bombázzák.

Ezer meg ezer áldozat.

A harc vadállati dühvel folyik.

Mi lesz még? Hová tartunk?!

Én ezt nem bírom elviselni. Betelt a mérték. Nincs annyi erőm, hogy megállítsam ezt a borzalmat.

Ilyen őrjítő gondolatok terhével nem lehet dolgozni.

Ezért lemondok és kiválok a Népbiztosok Tanácsából.

Tudatában vagyok elhatározásom súlyosságának. De nem bírom tovább.

1917. nov. 2. *A. V. Lunacsarszkij*

A Népbiztosok Tanácsa nem fogadta el Lunacsarszkij lemondását. Évekkel később *Lenin és az irodalomtudomány* c. cikkében (ld. A. V. Lunacsarszkij: *Válogatott esztétikai munkák.* Kossuth Könyvkiadó 1968.) így írt erről Lunacsarszkij: „Hadd említsem itt meg egy személyes emlékemet, mely mélyen a tudatomba vésődött, s amely nagyszerűen jellemzi annak a harcnak lendületét és ünnepélyességét, amelyet Lenin a szocialista kultúráért folytatott. E sorok írója megriadt attól, hogy a moszkvai forradalmi proletariátus és az Ideiglenes Kormány csapatai közötti harcok idején műemlék-épületek pusztultak el, s a nagy vezér ebből az alkalomból igen alaposan »megdolgozta« őt. Többek közt a következőket mondta akkor: »Hogy tulajdoníthat ekkora jelentőséget egyik vagy másik régi épületnek, akármilyen szép legyen is,

amikor arról van szó, hogy megnyissuk a kaput egy olyan társadalmi rend előtt, amely összehasonlíthatatlanul szebbet képes alkotni, mint amilyenről a múltban valaha is álmodni mertünk?«...”

Erre a beszélgetésre, mely oly nagy hatással volt Lunacsarszkijra, és amely elhatározásának megváltoztatására késztette, nyilván még ugyanazon a napon került sor, amelyen beadta lemondását. Másnap, nov. 3-án már megfogalmazta *Óvjátok a nép vagyonát!* címmel közzétett felhívását, mely nov. 4-én megjelent az *Izvesztyijá*-ban és más lapokban. A felhívást teljes egészében idézzük:

Óvjátok a nép vagyonát!
(A közoktatásügyi népbiztos felhívása)

Oroszország munkásaihoz, parasztjaihoz, katonáihoz, matrózaihoz és minden állampolgárához.

Elvtársak! A dolgozó nép most teljhatalmú gazdájává lesz az országnak. Az ország szegény. Tönkretette a háború. Ám ez csak átmeneti állapot, mert az ország kimeríthetetlen lehetőségekben gazdag. Mérhetetlenül sok természeti kincse van, és ha a közösség érdekében jól, rendesen gazdálkodunk velük, felvirrad még a jólét napja Oroszország népei fölött.

A természeti kincseken kívül azonban a dolgozó nép még óriási kulturális értékeket is örökölt: csodálatos szépségű épületeket, múzeumokat, tele ritka, szép, tanulságos és lelket gyönyörködtető műtárgyakkal, könyvtárakat, amelyek óriási szellemi értékeket őriznek stb.

Mindez valóban a nép tulajdona.

Mindez segítségére lesz a szegénynépnek és gyermekeinek, hogy gyorsan túlszárnyalják műveltségben az egykori uralkodó osztályokat, hogy új emberré formálódjanak, birtokba vegyék a régi kultúrát, s létrehozzák az újat.

Elvtársak! Éberen, féltőn óvjátok a nép vagyonát!

Azt mondják: gyalázat a rablóra, aki más tulajdonára kezet emel. És ti keményen megbüntetitek majd a rablót.

De százszor szégyenletesebb a köz- és össznépi vagyon tolvajának és rablójának lenni, kirabolni az ifjú gazdát, a felkelt, hősiesen küzdő dolgozó népet.

Igen, elvtársak, ti vagytok ifjú gazdái az országnak, s habár sok mindenre kell most gondolnotok, sok mindennel kell törődnötök, meg fogjátok védeni ezt a művészeti és tudományos vagyonotokat is.

Elvtársak! Moszkvában borzalmas, jóvátehetetlen baj történt.

A polgárháború következtében városunk több részén a tüzér-

ségi tűz károkat okozott. Tüzek keletkeztek. Sok épület romba dőlt...

Elvtársak, ez rettenetes! A nép, az ifjú cár, mielőtt fejére tehette volna a koronát, önkezével örökre kitépte belőle a legszebb drágaköveket. A hatalomért folytatott harcban a nép elcsúfította dicső fővárosát, Moszkvát.

Nyilvánvalóan a végzetes körülmények a felelősek ezért. Ha ismernék e szerencsétlenség konkrét elkövetőit, nevüket átokkal sújtanák a ti gyermekeitek és azok ivadékai is.

Amikor én, a közoktatásügyi népbiztos, értesültem a moszkvai harcok folyamán keletkezett károkról, a népvagyont ért rettenetes pusztításról, teljesen le voltam sújtva.

Leírhatatlanul nehéz dolog közoktatásügyi népbiztosnak lenni egy elkeseredett, kegyetlen, pusztító háború és az elemi erejű rombolás napjaiban.

Ezekben a nehéz napokban az egyetlen reményünk az, hogy győzni fog a szocializmus, az új, magasabbrendű kultúra forrása, és mindenért kárpótol és megvigasztal majd bennünket. De most én vagyok felelős a nép művészeti kincseinek megóvásáért – és tétlenül kell szemlélnem, hogy felégetik és tönkreteszik nagy történelmi örökségünket.

Az ember nem maradhat azon a poszton, ahol tehetetlen. Ezért benyújtottam lemondásomat.

Ám a népbiztos-társaim lemondásomat megengedhetetlennek tekintik.

Helyemen maradok, amíg nem találnak méltóbb helyettest. De könyörgök nektek, elvtársak, hogy támogassátok erőfeszítéseimet, segítsetek nekem. Őrizzétek meg a magunk és utódaink számára hazánk szépségeit. Legyetek őrei a nép vagyonának.

Hamarosan eljön az idő, amikor a legelmaradottabbak is, akiket az elnyomás oly sokáig tudatlanságban tartott, műveltté válnak, és megértik, hogy az örömnek, erőnek és bölcsességnek mekkora forrásai a műalkotások.

Dolgozó orosz nép! Légy gondos és féltő gazda!

Polgártársak! Minden, minden polgártárs! Óvjátok közös kincseinket!

A. V. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

1917. november 3.

Néhány nap múlva, november 7-én, az *Izvesztyija* 218. számában megjelent Lunacsarszkij cikke *Súlyos órában* címmel, amelyben a következő fontos beismerés szerepelt: „Abban a súlyos percben, amikor tudomásomra jutott (mégpedig egy szemtanú révén) a moszkvai szoborrombolások híre, úgy döntöttem, hogy távozom a nép tulajdonába került műkincsekért közvetlenül felelős

közoktatásügyi népbiztos posztjáról. Ezzel csak alá akartam húzni az e tekintetben kialakult helyzet borzalmasságát. De természetesen sohasem gondoltam arra, hogy félreállok a harcból általában.

Mint kiderült, Moszkvában a dolgok nem állnak olyan rosszul.

S a legfontosabb: a proletariátus oly meghatóan s egyben határozottan fejezte ki sajnálkozását amiatt, hogy kivonom magam egyetlen speciális feladat elvégzése alól, hogy mindennél világosabbá vált előttem: a petrográdi munkások és katonák, a felkelés hősei aggodalommal teszik fel maguknak a kérdést: vajon a helyzet magaslatán állnak-e a vezérkart alkotó pártbeli értelmiségiek?

Bármilyen ellentétek merüljenek is fel köztünk – nincs jogunk dezorganizálni azt a számbelileg amúgy sem nagy központi állami apparátust, amelyre a dolgozó népnek egyelőre szüksége van első önálló harcában."

Minden olyan híresztelés, hogy a harcok folyamán megsérült a Kreml és a Vaszilij Blazsennij-székesegyház, utóbb hazugnak bizonyult. Lunacsarszkijnak az *Izvesztyijá*-ban megjelent cikke megerősíti ezt, és azt mutatja, hogy elhamarkodottan és tévesen mondott le hivataláról.

LENIN LUNACSARSZKIJNAK
Lunacsarszkij közoktatásügyi népbiztosi kinevezése

1917. november 18.

IGAZOLVÁNY

Jelen igazolvány tanúsítja, hogy ezen okirat felmutatóját, A. V. Lunacsarszkijt a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetjeinek összoroszországi kongresszusa közoktatásügyi népbiztossá nevezte ki.

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsa elnöke
V. Boncs-Brujevics
a Népbiztosok Tanácsa Hivatalának vezetője
N. Gorbunov
titkár

A kinevezési okmány eredetijének átvételét Lunacsarszkij aláírásával igazolta a másolaton.

1917. okt. 26-án (nov. 8-án) a szovjetek 2. összoroszországi kongresszusa megalakította a munkás-paraszt kormányt, Leninnel az élén. A kormány kinevezését megfogalmazó dekrétum kimondja: „Az ország igazgatására az alkotmányozó gyűlés összehívásáig ideiglenes munkás- és parasztkormány alakítandó, amelynek neve Népbiztosok Tanácsa lesz. Az államélet egyes ágainak vezetését bizottságok látják el, amelyek összetételüknél fogva biztosítják a kongresszus által meghirdetett program végrehajtását, szoros együttműködésben a munkások, munkásnők, matrózok, katonák, parasztok és alkalmazottak tömegszervezeteivel. A kormányhatalmat a bizottságok elnökeinek testülete, azaz a Népbiztosok Tanácsa gyakorolja" (ld. Lenin *Összes Művei*. 35. köt. Bp. 1972. 26. old.).

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

1917. december 23-án

A Népbiztosok Tanácsának

Kérem a következő személyek kormánybiztosi kinevezésének jóváhagyását a Közoktatásügyi Népbiztossághoz:

N. K. Uljanova et.
P. I. Lebegyev-Poljanszkij et.
V. M. Pozner et.
L. R. Menzsinszkaja et.
I. B. Rogalszkij et.

D. Lescsenko
titkár

A. V. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Lunacsarszkij feljegyzését 1917. dec. 30-án tárgyalta és hagyta jóvá a Népbiztosok Tanácsa. Lenin ugyanaznap – Lunacsarszkijjal, Boncs-Brujeviccsal és Gorbunovval együtt – aláírta a kinevezéseket.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK ÉS LENIN HATÁROZATA

1918. márc. 7. [febr. 22.]

A Népbiztosok Tanácsának

Minthogy a műkincsek és történelmi értékek Pétervárról való elszállítása nagy sietséggel és nem kielégítő módon történt, és minthogy a Petrográdban maradt állami, társadalmi, illetve magántulajdonban levő effajta értékek, amelyek ma már voltaképpen teljes egészében a népvagyon fontos részét képezik, a legnagyobb veszélynek vannak kitéve, feltétlenül szükségesnek tartom, hogy haladéktalanul és sürgősen alakítsunk egy külön bizottságot (egyelőre egy hónap időtartamra) a fent nevezett értékek megőrzésére, és ruházzuk fel megfelelő hatalommal.

E célból a Művészeti Osztály tisztviselői közül 3 főt jelölünk ki, s hozzájuk csatlakozna 7 festőművész, illetve régész mint a bizottság tagjai, továbbá 10 munkatárs és egy kisebb iroda.

A Művészeti Osztálynak pillanatnyilag nem áll rendelkezésére készpénz a szóban forgó rendkívüli bizottság kiadásainak fedezésére, ezért azzal a kéréssel fordulok a Népbiztosok Tanácsához, hogy az államkassza terhére bocsásson a Művészeti Osztály vezetője, D. P. Sterenberg rendelkezésére bizonyos összeget az alábbi költségvetés szerint:

a bizottság 7 tagjának fejenként 450 rub.	3 150 rub.
a 10 munkatársnak fejenként 350 rub.	3 500 rub.
kiszállási költségek Petrográdban és környékén	5 000 rub.
az iroda fenntartására és kiadásaira	3 000 rub.
egyéb, előre nem látott kiadásokra	1 000 rub.
Összesen:	15 650 rub.

azaz Tizenötezerhatszázötven rubel.

A. V. Lunacsarszkij
népbiztos

A feljegyzés hátlapján Lenin határozata:

Jóváhagyva. Lenin

LUNACSARSZKIJ LENINNEK ÉS LENIN HATÁROZATA

[1918. március 9.]

A Közoktatásügyi Állami Bizottság Lunacsarszkij et.-at javasolja megbízni a Népbiztosság általános vezetésével, moszkvai helyetteséül pedig, a folyó ügyek vitelére és a Népbiztosok Tanácsának ülésein való részvételre az Állami Bizottság Kollégiumának tagját, N. K. Uljanovát.

Alul Lenin kézírásával:

Jóváhagyva. V. Uljanov (Lenin), a Népbiztosok Tanácsának elnöke

Lenin *Megjegyzések a kormányzati apparátus szervezetéről* c. jegyzetében (1917. okt. 25. vagy 26.) a következő mondat szerepel: „Nagyezsda Konsztantyinovna miniszterhelyettes Lunacsarszkij mellett."

1917. nov. 1-én Lunacsarszkij közzététele:

„Mint a közoktatásügy népbiztosa, az Orosz Köztársaság Kormányának nevében kinevezem N. K. Uljanovát a Közoktatásügyi Állami Bizottság Iskolánkívüli Oktatási Osztályának élére.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos"

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

[1918. márc. 10. előtt]

A Népbiztosok Tanácsának
Kedves Elvtársak!

A kormány határozottan és igen helyesen úgy döntött, hogy elhagyja Pétervárt, és Szovjet-Oroszország fővárosát áthelyezi Pétervárról Moszkvába abban az esetben is, ha hosszabb vagy rövidebb időre sikerül fegyverszünetet kötnünk.

De kormányunk természetesen nem lehet közömbös a világforradalom hatalmas és elsőrangú központjának további sorsa iránt. Pétervár igen nehéz helyzetben van. Kénytelen lesz elviselni a visszahúzódás fájdalmas folyamatát mind gazdasági, mind politikai vonatkozásban.

A kormány természetesen minden erejével igyekezni fog megkönnyíteni ezt a kínos folyamatot, de nem fogja tudni teljes mértékben megóvni Pétervárt az élelmezési válság fokozódó nehézségeitől, a munkanélküliség további növekedésétől és a helyben maradt lakosság ebből adódó elégedetlenségétől s a forradalmi beállítottságú lakosság megritkulásától.

Mindez súlyos megpróbáltatás elé állítja magának Pétervárnak a lakosságát, és veszélyeket rejt magában az ottani szovjethatalomra nézve.

A Népbiztosok Tanácsa, valamint a Központi Végrehajtó Bizottság távozása után a hatalom természetesen teljes egészében a Pétervári Munkás-, Katona- és Parasztküldöttek Szovjetjének kezébe kerül át. De meggondolatlanság lenne a szovjet életért felelős vezető szerepét egyetlen személyre, a Szovjet elnökére, Zinovjev elvtársra hárítani. [...] Itt kollégiumra van szükség, s

ebbe a kollégiumba véleményem szerint be kell vonni valamelyik népbiztost, éspedig olyat, aki Pétervárott is népszerű. Mint az Északi Területre kinevezett népbiztost meg lehetne bízni e terület szovjetjei tevékenységének egybehangolásával és a moszkvai kormánnyal való kapcsolat fenntartásával. A kollégium harmadik tagja lehetne bármelyik energikus és tapasztalt elvtárs.

Bátorkodom felajánlani a népbiztos elvtársaknak saját személyemet arra, hogy hivatalosan képviseljem a kormányt Pétervárott. Véleményem szerint a városban való maradásom híre talán valamelyest enyhíti a csalódást amiatt, hogy a kormány elhagyja a várost. Arra nem vállalkozom, hogy ellássam a katonai, rendőri és közellátási munka irányítását, de arra igen, hogy erőmhöz mérten lelket verjek a lakosságba, fenntartsam bizalmát a szovjethatalom iránt, és védelmezzem Pétervár érdekeit önök előtt, ha az összállami ügyek távlatai netán háttérbe szorítják valamelyest a forradalom hősi központját, s osztozva vele minden bajában, megvédjem tömegei előtt a kormány tekintélyét.

Teljes mértékben átérzem a felelősséget, amelyet vállalok, minden nehézségét, mondhatom, veszélyességét annak a pozíciónak, melynek betöltéséhez hozzájárulásukat kérem, s amelyet, ha nem tévedek, kötelességem betölteni, először is azért, mert számos alkalommal ígéretet tettem Pétervár lakossága előtt, mellyel állandó kapcsolatban vagyok, hogy nem hagyom el a legutolsó lehetőségig. Másodszor, és ezt ne vegyék dicsekvésnek, a lakosság bízik bennem. Harmadszor pedig, énrám kevésbé van szükség a központban, mint másokra, ahol a jelenlegi feladataimat könnyen elláthatja Sterenberg professzor elvtárs.

Kérem tehát a Népbiztosok Tanácsát, hogy

bírálja el bejelentésemet, és a legrövidebb időn belül közölje velem határozatát.

A. Lunacsarszkij
népbiztos

A szovjet kormány 1918. március 11-én költözött át Petrográdról Moszkvába, amiről a helyi szovjeteket a következő táviratban értesítette:

„Hétfőn, március 11-én a kormány Moszkvába költözött. Az összes postát, táviratokat stb. kérjük Moszkvába irányítani a Népbiztosok Tanácsa címére.

Vlagyimir Lenin-Uljanov
a Népbiztosok Tanácsának elnöke
Boncs-Brujevics
a Népbiztosok Tanácsa Hivatalának vezetője"

A kormány Moszkvába költözése után létrehozták a Petrográdi Munkás Kommuna Népbiztosainak Tanácsát, mellette pedig a folyó ügyeket eldöntő Kis Tanácsot.

1918. április 29-én az Északi Terület szovjetjeinek 2. kongresszusa (ide tartozott a Petrográdi, Pszkovi, Olonyeci, Arhangelszki, Vologdai, Cserepoveci, Novgorodi és Észak-dvinai kormányzóság) határozatot hozott az Északi Terület kommunái szövetségének és a területi népbiztosok tanácsának felállítására. 1919 májusában az Északi Terület kommunáinak szövetségét megszüntették, és e körzetek közvetlen irányítását a központi hatalom tartományi és területi szervei vették át.

Lunacsarszkij 1919 elejéig maradt Petrográdban mint az Északi Terület kommunái szövetségének közoktatásügyi népbiztosa. Bizonyos időközökben Moszkvába utazott.

Krupszkaja *A Közoktatásügyi Népbiztosság munkájának egy éve* c. cikkében így jellemzi azt az időt, amikor Lunacsarszkij Petrográdban maradt: „A Moszkvába való átköltözésünk következtében munkánk egy időre megoszlott. A közoktatásügyi népbiztos Petrográdon dolgozik, és távolléte erősen érezteti a hatását a Népbiztosság munkájában" (*Izvesztyija*, 1918. november 10.).

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

[1918. április 9.]

Kérem a Népbiztosok Tanácsa április 10. ülésének napirendjére felvenni a következő kérdéseket:

1. A Tudományos Akadémia javaslata Oroszország természeti kincseinek számbavételére.

2. A Közoktatásügyi Népbiztosság megbízása azzal, hogy mozgósítsa a tudományos erőket a szovjethatalom különféle feladatainak megoldására.

A. Lunacsarszkij
népbiztos

A Népbiztosok Tanácsa jegyzőkönyvén kívül fennmaradt a határozati javaslat Lunacsarszkij által készített nyersfogalmazványa:

„Meghallgatva a közoktatásügyi népbiztos közlését arról, hogy a Tudományos Akadémia felajánlja szolgálatait az ország természeti kincseinek feltárásához, a Népbiztosok Tanácsa elhatározza, hogy elfogadja ezt a felajánlást, elvben elismeri az Akadémia ez irányú munkája pénzügyi támogatásának szükségességét, és mint különösen fontos és halaszthatatlan, szisztematikus kutatást igénylő feladatra rámutat az ipar helyes területi elosztására és az ország gazdasági erejének legésszerűbb kihasználására.

1918. április 12. *Lunacsarszkij*"

A Népbiztosok Tanácsa még ugyanezen a napon határozatra emelte ezt a javaslatot.

E dekrétum elfogadásához fűződik Lenintől *A tudományos-technikai munkák tervének vázlata* (ld. Lenin *Összes Művei*. 36. köt. Bp. 1972. 214–217. old.).

LENIN LUNACSARSZKIJNAK TÁVIRAT

Moszkva, 1918. május 13.

Petrográd, Szmolnij
Lunacsarszkij közoktatásügyi népbiztosnak

Meglep és felháborít, hogy Ön és Malinovszkij a kisujját sem mozdítja azért, hogy Pétervár és Moszkva középületeire jó idézetek és feliratok kerüljenek.

Nyikolaj Rozenfeld azt kéri, adjunk neki megrendelést bizonyos középületek díszítésére. Közölje szakvéleményét.

Lenin

(Lenin *Összes Művei*. 50. köt. 73. old., oroszul)

Lunacsarszkij a *Plamja* c. folyóirat 1918. évi 11. számában közölt, *A monumentális agitáció* c. cikkében írt azokról az intézkedésekről, melyek a Lenin által elképzelt monumentális propaganda gerincét alkothatják. A cikket azokban a napokban írta, amikor a monumentális agitációhoz még éppen csak hozzáfogtak, és Lunacsarszkij emlékezetében elevenen éltek a Leninnel e témáról nemrég folytatott beszélgetések. Lunacsarszkij részletes tervet is kidolgozott a várak emlékműveinek eltüntetésére és forradalmi emlékművek felállítására, Lenin pedig ezzel kapcsolatban többször is visszatért arra, hogy „forradalmi és szocialista feliratok kellenek a középületekre". Az *Izvesztyija* 1918. júl. 20-i számában Lunacsarszkij aláírásával pályázati felhívás jelent meg a monumentális propaganda céljait szolgáló feliratok és idézetek beküldésére. Lenin irattárában megmaradt egy Lunacsarszkij által összeállított idézet-gyűjtemény, amely 28 idézetet tartalmazott Marxtól, Dantontól, Csernisevszkijtől, Lassalle-tól, Cicerótól, Heinétől, Morus Tamástól, Schillertől és másoktól.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK KIS TANÁCSÁNAK ÉS LENIN JEGYZETE

[1918. május 16. és 30. között]

A legalázatosabban kérem a Népbiztosok Kis Tanácsát, hogy a petrográdi gyermekek nagyfokú éhezésére való tekintettel sürgősen vizsgálja meg az alábbi folyamodványt.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A folyamodvány hátlapján a következő szöveg Lenin kézírásával:

Moszkva, Állami Bizottság

A Népbiztosok Kis Tanácsához szóló kérését Lunacsarszkij mint határozatot vezette rá a petrográdi kerületi szovjetek alá rendelt oktatási és népművelési szervezetek munkatársainak küldöttsége által benyújtott folyamodványra, melynek szövege a következő:

„Mi, a kerületi szovjetek alá rendelt oktatási és népművelési szervezetek munkatársai, megkapva a Közoktatásügyi Népbiztosság révén a petrográdi nyári gyermektáborok megszervezéséhez szükséges pénzügyi hitelt, nyomatékosan kérjük, tegyék lehetővé, hogy ezekben a gyermektáborokban megszervezhessük a város éhező gyermekeinek étkeztetését, mert meggyőződésünk, hogy étkeztetés hiányában a táborok látogatottsága a minimumra csökkenne. A gyermekintézmények egész sorának (iskolai napközi otthonok, gyermekklubok stb.) tapasztalata mutatja, hogy a napközi táborok szervezésére fordított összegek különben felesleges kiadássá válnának. Hozzávetőleges számítás szerint 23 160, 3–12 éves gyermeknek (a város összes gyermekei $^1/_{15}$ részének) van szüksége a napközi táborban való elhelyezésre. A gyermekélelmezési állomások dolgozóinak tapasztalataiból kiindulva, egy gyermek napi egyszeri étkeztetési költsége 1 rubelt tesz ki, tehát az összes, táborban elhelyezett gyermek étkeztetésére havonta 694 800 rubelra van szükség, ami $3^1/_2$ hónap alatt 2 431 800

rubelt tesz ki. Ezt az összeget kérelmezik a fent említett munkatársak.

1918. május 16.

A küldöttség tagjainak megbízásából
E. Salaginova
a Viborgi Kerületi Szovjet
Népművelési Osztályának munkatársa

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK ÉS LENIN HATÁROZATA

1918. május 22.

A Közoktatásügyi Állami Bizottság a jelenlegi közoktatásügyi népbiztoshelyettes, N. K. Uljanova lemondása miatt M. N. Pokrovszkij közoktatásügyi népbiztoshelyettessé való kinevezését kéri a Népbiztosok Tanácsának Elnökségétől.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Alul Lenin határozata:

Jóváhagyva. Lenin

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK KIS TANÁCSÁNAK

1918. május 28.

Tekintettel közeli elutazásomra, kérem a Népbiztosok Kis Tanácsában sürgősen napirendre tűzni a következő ügyeket:

1. A Moszkvai Konzervatórium szubvencionálása
2. A Tretyakov-féle képtár államosítása
3. A műalkotások eladásának és külföldre vitelének megtiltása
4. Az 1917. évi költségvetésből fennmaradt összegek felhasználása

Lunacsarszkij
népbiztos

Az általam korábban pontosan meghatározott kérdések megvitatásának napjáról kérem engem egy nappal előbb értesíteni.

Mind a négy, Lunacsarszkij által felvetett kérdés felkerült a Népbiztosok Kis Tanácsa 1918. május 30-i ülésének napirendjére.

A Moszkvai Konzervatórium 400 000 rubeles szubvencióra vonatkozó kérését az összeg fele erejéig teljesítették. Megjegyzendő, hogy 1918. július 12-én a Népbiztosok Tanácsa Lenin elnökletével jóváhagyta azt a dekrétumot, mely a petrográdi és a moszkvai konzervatóriumot a Közoktatásügyi Népbiztosság irányítása alá helyezte.

A Tretyakov-képtár államosítására vonatkozó rendelet-tervezetet jóváhagyták.

Módosításokkal ugyancsak jóváhagyták a műalkotások eladását és kivitelét megtiltó rendelet-tervezetet.

Az államosításról szóló dekrétum szövegének első pontjában a képtár nevét Lenin saját kezűleg „A. P. és Sz. M. Tretyakov nevét viselő Képtár"-ra módosította.

A harmadik kérdést összekapcsolták a május 28-án hozott határozattal, amely megtiltotta Botticelli J. P. Mescserszkaja tulajdonában levő képének külföldre juttatását, kimondva, hogy „figyelembe véve Botticelli jelenleg J. P. Mescserszkaja polgártársnő tulajdonában levő képének (melyet tulajdonosa, értesüléseink szerint, külföldre szándékozik kivinni) kivételes művészi értékét, a Népbiztosok Tanácsa elrendeli a kép elkobzását és átadását az OSZSZSZK egyik múzeumának. E rendelet végrehajtásával a Közoktatásügyi Népbiztosságot bízza meg.

Egyúttal megbízza a Közoktatásügyi Népbiztosságot, hogy három napon belül dolgozzon ki egy rendelettervezetet a képeknek és általában minden nagy értékű műalkotásnak az ország területéről való kivitele megtiltására, és jóváhagyás végett terjessze a Népbiztosok Tanácsa elé."

LENIN A KÖZOKTATÁSÜGYI ÉS A KÖZTÁRSASÁGI VAGYONKEZELÉSI NÉPBIZTOSSÁGNAK

[1918. június 15.]

Elrendeljük, hogy haladéktalanul tájékoztassanak bennünket az 1918. IV. 13-i rendelet végrehajtásáról, különösen 1) a régi emlékművek lebontásáról, 2) ezeknek akár csak ideiglenes újakkal való kicserélésérőI és 3) a középületeken található régi feliratoknak újakkal való kicseréléséről (a rendelet 5. pontja).

A propaganda és a munkanélküliek foglalkoztatása szempontjából egyaránt fontos rendelet végrehajtása körüli kéthónapos huzavona megbocsáthatatlan.

a NBT eln.

(Lenin *Összes Művei.* 50. köt. Bp. 1977. 116–117. old.)

GORBUNOV LUNACSARSZKIJNAK
(Lenin megbízásából)

1918. június 21.

Kedves Anatolij Vasziljevics!

1466. sz. levelét június 12-én kaptuk meg. Vlagyimir Iljics Lenin megbízásából, aki egyetért Önnek azzal a javaslatával, hogy a postabélyegek új mintapéldányain a „Köztársaság" szót a „Szovjet"-tel helyettesítsük, megkérdeztem Vagyim Nyikolajevics Podbelszkij posta- és távközlésügyi népbiztos véleményét, aki az Ön levele szerint ragaszkodott a „Szocialista" szóval való felcseréléséhez. Vagyim Nyikolajevics azt válaszolta nekem, hogy nem ragaszkodik hozzá, egyetért az Ön javaslatával, és felkért, hogy ezt Önnek is hozzam a tudomására. Eszerint az új bélyegek felirata ez lesz: „Szovjet-Oroszország".

Elvtársi üdvözlettel:
[*N. Gorbunov*]
a Népbiztosok Tanácsának titkára

1918-ban adták ki a szovjet postabélyegek két címletből álló első sorozatát. A bélyegen egy kardot tartó kéz látható, amint kettévág egy láncot. A bélyegeket a még az Ideigenes Kormány által 1917-ben készített, némileg módosított klisékről nyomtatták ki, melyeknek felső részén az „Oroszország" felirat olvasható, még a régi helyesírással. Lehetséges, hogy Lunacsarszkij levelében egy új bélyegsorozat elkészítéséről volt szó, amelynek ezt a sorozatot kellett volna felváltania. Az első eredeti szovjet postabélyegsorozat csak 1921-ben jelent meg. OSZSZSZK felirattal.

GORBUNOV LUNACSARSZKIJNAK
(Lenin megbízásából)

1918. június 21.

Mellékelve a Tudományos Akadémiának a Népbiztosok Tanácsához ez év június 7-én intézett, 998. sz. feljegyzését, közlöm a Népbiztosok Tanácsa elnökének véleményét, aki kívánatosnak tartja, hogy a Petrográdi Hittudományi Akadémiát a klerikalizmus védőbástyájából egy olyan szervezetté alakítsák át, amely objektívan és tudományosan képes foglalkozni a különféle vallások elemzésével és tanulmányozásával. Kérem, hogy ez utóbbit hozza a Népbiztosok Tanácsa Hivatalának és a Tudományos Akadémiának tudomására.

N. Gorbunov
a Népbiztosok Tanácsának titkára

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

1918. június 21.

A Népbiztosok Tanácsa Kis Bizottságának

Tekintettel arra, hogy az Északi Kommunák Szövetségének Népbiztossága mellett működő művészeti kollégium Lenin elvtárs elgondolásának megfelelően haladéktalanul hozzálát a nagy orosz forradalmárok ideiglenes emlékműveinek felállításához – különben Ragyiscsev, a dekabristák és a narodovolecek, Belinszkij, Dobroljubov és Csernyisevszkij emlékművének elkészítése már folyamatban van –, kérem 20 ilyen típusú emlékműre 100 000 rubel kiutalását, vagy legalább 30 000 rubel előleg azonnali folyósítását.

Felhívom a Kis Bizottság figyelmét a Népbiztosok Tanácsa elnökének arra a személyes ígéretére, hogy minden eszközzel támogatni fogják ezt az ügyet.

A. Lunacsarszkij
népbiztos

Felül Gorbunov jegyezete:

„A Népbiztosok Tanácsa elnökének rendelkezésére a Kis Bizottság elé terjesztendő minden formaság nélkül.

N. P. Gorbunov. 1918. VI. 29."

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

Távirat

1918. június 27.

Petrográd, a Közoktatásügyi Népbiztosság
Könyvtári Osztályának,
másolat Lunacsarszkijnak és Rjazanovnak

A könyvtárügy központosításának és a svájci–amerikai rendszer oroszországi bevezetésének kérdésével kapcsolatban Moszkvába megbeszélésre hívják – július 1-én, hétfőn 5 órakor, a Közoktatásügyi Népbiztosság helyiségében, Osztozsenka 53. – a Közkönyvtár, az Akadémiai, az Egyetemi, a Műegyetemi, a Közlekedésügyi könyvtárak, a Technológiai Főiskola, a Teológiai Akadémia, az egykori Államtanács és Állami Duma könyvtára, valamint a Könyvkamara képviselőit. Az utasítás nem teljesítése súlyos forradalmi büntetést von maga után.

Pokrovszkij
közoktatásügyi népbiztoshelyettes
Lenin
a Népbiztosok Tanácsának elnöke

A Népbiztosok Tanácsának 1918. június 27-i ülésén M. N. Pokrovszkij közoktatásügyi népbiztoshelyettes jelentést terjesztett elő azokról az intézkedésekről, amelyeket a Közoktatásügyi Népbiztosság foganatosított a svájci—amerikai könyvtári rendszer bevezetése végett. Ezen az ülésen határozták el, hogy Lunacsarszkijnak és Rjazanovnak táviratot küldenek Pokrovszkij és Lenin aláírásával.

Lunacsarszkij az Állami Könyvkiadó ülésén 1924-ben a következőket mondta: „Vlagyimir Iljics igen nagy figyelmet fordított mindenre, aminek köze van a könyvekhez. A forradalom első napjától kezdve foglalkoztatta a könyvtárak és a kiadványok kérdése. A Téli Palota elfoglalását követő éjszaka, 4–5 óra tájban miután kineveztek közoktatásügyi népbiztossá, félrevont és azt

mondta: »Igyekezzen mindenekelőtt a könyvtárakkal törődni. A fejlett burzsoá országoktól át kell venni a könyvtári könyvek széles körű terjesztésének mindazokat a formáit, amelyeket ott kidolgoztak. Minél előbb hozzáférhetővé kell tenni a könyveket a tömeg számára.« Azután, mintha új gondolata támadt volna, hozzátette: »Igyekezni kell minél nagyobb példányszámban kiadni a mi könyveinket, és eljuttatni Oroszország minden szegletébe.« Úgyhogy nem az analfabétizmus felszámolásáról mint olyanról, hanem a népművelés másik, nem kevésbé halaszthatatlan kérdéséről beszélt velem Vlagyimir Iljics az első napon, amikor a kormány vezetőjeként hozzám, a közoktatás ügyével megbízott munkatársához fordult – éppen a könyvtárakról és a könyvkiadókról."

A központi könyvtárak képviselőinek 1918 júliusában megtartott tanácskozása több dokumentumot és határozatot dolgozott ki – egyebek közt a könyvek cseréjéről, központi tájékoztató szolgálat felállításáról stb. –, amelyek hozzájárultak a könyvtárügy fejlesztéséhez.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

Petrográd, 1918. július 19.

Kedves Vlagyimir Iljics,

melegen figyelmébe ajánlom az egyik legkiválóbb orosz építészt, Zsoltovszkij polgártársat, akinek nevét nemcsak Oroszország-, hanem Európaszerte ismerik. Művészi tehetsége és kiváló tudása mellett teljes mértékben lojális a szovjethatalommal szemben.

Habár távol áll a politikától (pártonkívüli), már régen együttműködik velünk mint a Közoktatásügyi Népbiztosság képzőművészeti kollégiumának tagja. Tanácsokkal lát el bennünket. Nagyon kérem Önt és az egész szovjethatalmat, hogy minden olyan kérdésben, mely az építészetre, bármiféle műemlék renoválására, építkezésre és átépítésre vonatkozik, tanácsadói és szakértői minőségben csakis őt vegyék igénybe.

Abszolút biztos vagyok benne, hogy idővel még hálás lesz nekem ezért a tanácsért.

A. Lunacsarszkij
népbiztos

I. V. Zsoltovszkij (1867–1959) építész, az Akadémia tagja, az Októberi Forradalom után nyomban felajánlotta szolgálatait a szovjethatalomnak. A klasszikus építészeti stílus képviselője volt. 1918 után a Moszkvai Szovjet megbízásából Moszkva első városrendezési tervén dolgozott, eközben több ízben találkozott Leninnel, és elbeszélgetett vele városépítészeti kérdésekről. Következő fontos megbízatása a Nagy Színház korszerűsítése volt, majd a Mezőgazdasági Kiállítás épületeinek tervezése.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

Távirat

[1918. augusztus 24.]

Sürgős, V. I. Leninnek

Ez év augusztus 26. és szeptember 5. között lesz megtartva Moszkvában az I. Összoroszországi Népművelési Kongresszus. A Közoktatásügyi Népbiztosság nevében nyomatékosan kérem Önt, hogy személyesen vegyen részt a kongresszus ülésein az Ön számára legmegfelelőbb időpontban.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

LENIN ÉS LUNACSARSZKIJ CÉDULAVÁLTÁSA

[1918. augusztus 26.]

Lunacsarszkij:
Vlagyimir Iljics!
Ismételten a *legalázatosabban* kérem az egész Összoroszországi Népművelési Kongresszus nevében, jöjjön el bármelyik nap bármelyik órájában, és szóljon néhány szót 700 (szovjet) tanítóhoz, akik az ország különböző pontjairól gyűltek egybe.

Lenin:
Milyen témáról?

Lunacsarszkij:
Amiről csak akar. A jelenlegi helyzet és néhány szó arról, hogy a tudomány meghódítása sem éppen utolsó dolog.

Az I. Összoroszországi Népművelési Kongresszus 1918. aug. 25. és szept. 4. között ülésezett Moszkvában, a jelenlegi, Lenin nevét viselő Moszkvai Állami Pedagógiai Főiskola épületében, a népművelés helyi szervei küldötteinek, tanítóknak és a népművelési szervezetek munkatársainak – összesen több mint 700 küldöttnek – a részvételével. Lenin aug. 28-án szólalt fel a kongresszuson (ld. Lenin *Összes Művei*, 37. köt. Bp. 1973. 70–73. old.). A Közoktatásügyi Népbiztosság nevében Lunacsarszkij tartott beszámolót. Felszólalt még: N. K. Krupszkaja az iskolán kívüli oktatásról, M. N. Pokrovszkij, a főiskolai oktatás reformjáról, P. N. Lepesinszkij az iskolareform alapelveiről, V. M. Pozner az egységes munka-iskoláról, D. A. Lazurkina az iskola előtti nevelésről stb.

1918. augusztus 27.

V. I. Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

Tisztelt Elvtárs!

Az I. Összoroszországi Népművelési Kongresszus Elnöksége értesíti Önt, hogy augusztus 26-i plenáris ülésén egyhangú határozatban Önt a Kongresszus tiszteletbeli elnökévé választották, és felkéri a Kongresszus összes részvevője nevében, hogy vegyen részt legalább az egyik ülésen.

A Kongresszus elnöksége azt a reményét fejezi ki, hogy Ön nem fogja megtagadni a Moszkvában összegyűlt mintegy 700 népművelő kívánságának teljesítését.

Elvtársi üdvözlettel
A. Lunacsarszkij
Mih. Pokrovszkij
B. Potyomkin (és mások)
a Kongresszus elnökségének tagjai

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

(Feljegyzés V. J. Tatlin levelén)

[1918. augusztus vége]

Átküldendő V. I. Uljanov (Lenin) elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa Elnökének tájékoztatás céljából.

A. Lunacsarszkij

I. V. Tatlin levele:

„Igen tisztelt Anatolij Vasziljevics!

Moszkvai tartózkodása alatt Ön különös figyelmet szentelt az emlékművek felállítása kérdésének, és azt a kívánságát fejezte ki, hogy az emlékművek egy részét lehetőleg el kellene készíteni az októberi ünnepségekig.

A Képzőművészeti Osztály éppúgy, mint a Szobrászok Szakszervezete, mindent elkövetett, hogy a megadott feladat minél teljesebben megvalósuljon. A munka ütemét annyira meggyorsították, amennyire csak lehet a művészi színvonal és gondos kivitelezés biztosítása mellett. Közölhetjük Önnel, hogy *körülbelül 30 emlékmű elkészül novemberre.*

A szobrász-szervezet képviselőivel együtt felkerestem az emlékműveken dolgozó valamennyi szobrászt, és a legnagyobb megelégedéssel mondhatom, hogy ezek a munkák nemcsak egyes kiváló személyiségek, hanem egyszersmind az orosz forradalom emlékművei, az állam és a művészet mindeddig példátlan viszonyának, a szocialista államban megvalósuló alkotói szabadságnak emlékművei lesznek.

A művészek nagy lendülettel és teljes erőből dolgoznak az emlékműveken; ebben a nehéz munkában erkölcsi támogatást nyújt nekik az a tudat, hogy a dolgozó tömegek képviselőik – a népbiztosok – személyében helyeslik alkotó munkájukat. Sajnos, az utóbbi időben ezt a meggyőződésüket szomorú jelenségek árnyékolják be. Tudomásukra jutott, hogy Vinogradov et. (Malinovszkij et. segítőtársa) tendenciózusan világítja meg az emlékművek létrehozására irányuló munkát és eredményeit, és teljesen alaptalan véleményét V. I. Lenin elvtárs tudomására hozva próbál árnyékot vetni a Képzőművészeti Osztály tevékenységére.

Reméljük, hogy Ön nem zárkózik el kívánságaink teljesítése elől, és magára vállalja, hogy eloszlatja az osztályunk rosszakarói által terjesztett híreszteléseket, s tájékoztatja V. I. Lenin et.-at a dolgok valódi állásáról.

Teljes tisztelettel
Tatlin"

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

1918. szeptember 10.

A Népbiztosok Tanácsához

Mellékelve a Közoktatásügyi Népbiztosság és a Makszim Gorkij elvtárs között létrejött szerződés szövegét a Világirodalmi Könyvkiadó megszervezésére vonatkozólag, kérem a szerződésből adódó mellékelt költségvetés jóváhagyását.

A Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiuma azt a kívánságát fejezte ki, hogy:

1. Makszim Gorkij elvtárs ne legyen függő helyzetben a kiadó szerkesztőségi kollektívájának egyetlen csoportjával szemben sem; 2. a szerkesztők és jegyzetkészítők alkalmaztatása a Népbiztosság tudtával történjék; 3. az előszavak és a kísérő cikkek szövegét előzetesen fogadtassák el a Népbiztossággal.

Maxim Gorkij elvtárs elfogadta ezeket a feltételeket, és a közoktatásügyi népbiztos előtt kötelezettséget vállalt a mellékelt szerződés betartására.

A. Lunacsarszkij
népbiztos

SZERZŐDÉS

1918 augusztusa. Az Orosz Szövetségi Köztársaság Közoktatásügyi Népbiztossága (Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkij közoktatásügyi népbiztos személyében) és az Alekszej Makszimovics Peskov (Gorkij) által képviselt irodalmi-kiadói csoportosulás között az alábbi szerződés jött létre:

1. A. M. Peskov vállalja, hogy vezetésével, a Közoktatásügyi Népbiztosság mellett, megalakul a Világirodalmi Könyvkiadó abból a célból, hogy a XVIII. század vége és az egész XIX. század válogatott külföldi szépirodalmi műveit orosz nyelvre lefordítsák, előszókkal, jegyzetekkel és illusztrációkkal lássák el és általában

sajtó alá rendezzék. A művek kiadását a Közoktatásügyi Népbiztosság saját költségére vállalja.

2. A fent említett művek kétféle típusú könyvben kerülnek kiadásra: a) brosúrák formájában, általában kb. 2 nyomdai ív terjedelemben, egy nyomdai ívre 60 000 betűt számítva és b) kötetek formájában, kötetenként kb. 20 nyomdai ív terjedelemben, ívenként 30 000 betűt számítva. A brosúrák példányszáma legkevesebb 2000, a köteteké legkevesebb 800.

3. Az említett mennyiségből a Világirodalmi Könyvkiadó az első évben legalább 800 brosúrát és 200 kötetet köteles sajtó alá rendezni, az első négy hónapban pedig (1918. szeptember 1-től december 31-ig) legalább 200 brosúrát és 60 kötetet. A Közoktatásügyi Népbiztosság köteles a fentebb felsorolt számoknak megfelelően a Kiadó által előkészített valamennyi kéziratot késedelem nélkül teljes egészében nyomdába adni.

4. Az A. M. Peskov által képviselt irodalmi-kiadói csoportosulás feladatai megvalósításában teljes önállóságot élvez. A. M. Peskovnak, valamint az általa megbízott személyeknek jogukban áll a Világirodalmi Könyvkiadó nevében bármilyen szerződést kötni, illetve kötelezettséget vállalni, melyet a Kiadó tevékenységéhez szükségesnek tartanak. A. M. Peskov teljesen szabad kezet kap a Kiadó megszervezésére, úgymint: a kiadandó könyvek kiválasztására, példányszámuk megállapítására, az előszók és jegyzetek jellegének meghatározására, valamint a munkatársaknak, szerzőknek, fordítóknak és a Kiadó alkalmazottainak kiválasztására és az általános költségvetés keretén belül fizetésük mértékének és módjának megszabására.

5. A Világirodalmi Könyvkiadónak a feladatai végrehajtásához szükséges eszközöket a Közoktatásügyi Népbiztosság a jelen szerződéshez mellékelt költségvetésnek megfelelően bocsátja rendelkezésére. A kiadói tevékenység adminisztratív és irodalmi részére megállapított kiadásoknak a mellékelt költségvetés I., II., VIII. és IX. bekezdésében feltüntetett összegét a Népbiztosság teljes egészében átutalja A. M. Peskov bankszámlájára. A bankban letétbe helyezett összegek kifizetése A. M. Peskov, valamint az általa erre külön felhatalmazott személyek igénye alapján, az A. M. Peskov, illetve e személyek által aláírt csekkekre történik.

6. A Kiadó köteles pontos könyvelést vezetni minden általa eszközölt kiadásról, és hathavonként teljes pénzügyi elszámolást bemutatni, mellékelve a bizonylatokat.

7. A Közoktatásügyi Népbiztosság vállalja, hogy mindent elkövet azért, hogy a Világirodalmi Könyvkiadó teljesen vagy legalább részben használhassa az állami, illetve magánnyomdákat.

8. A Világirodalmi Könyvkiadó kiadásában megjelenő művek szedésével és kinyomtatásával kapcsolatos műszaki feladatok el-

végzése a Közoktatásügyi Népbiztosság műszaki felszerelésével és számlájára, de az irodalmi-kiadói csoportosulás képviseletében A. M. Peskov közvetlen irányításával történik. A csoportosulásnak joga van e munkák minden stádiumában instruktorokat kiküldeni, akik mindaddig leállíthatják azokat a műveleteket, amelyek véleményük szerint nem állnak megfelelő műszaki vagy művészi színvonalon, amíg kellőképpen nem tökéletesítik őket.

9. Jelen szerződés az aláírás napjától számított három évig érvényes.

10. Ha a Közoktatásügyi Népbiztosság a hároméves határidő lejárta előtt fel akarja bontani a szerződést, erről legalább három hónappal előbb köteles értesíteni A. M. Peskovot.

11. Ha A. M. Peskov kíván a szerződéstől a hároméves határidő előtt visszalépni, köteles legalább három hónappal előbb értesíteni erről a Közoktatásügyi Népbiztosságot, és teljesen rendben átadni neki a Világirodalmi Könyvkiadót érintő valamennyi ügyet és elszámolást.

12. Ha akár az egyik, akár mindkét fél felmondja a szerződést, illetve az egyéb körülmények miatt érvényét veszti, a Közoktatásügyi Népbiztosság, illetve az azt felváltó szerv köteles magára vállalni mindazon kötelezettségeket, amelyeket A. M. Peskov, illetve az általa erre külön meghatalmazott személyek a Világirodalmi Könyvkiadó nevében tettek.

A szerződést Lunacsarszkij és Gorkij írta alá.

[1918. szeptember közepe]

Kedves Vlagyimir Iljics!

Nem mondhatnám, hogy el voltam ragadtatva annak az ötven hősnek elég tarka listájától,[1] melyet Moszkvában állítottak össze, és még meg is toldották az én nyilatkozatom otromba paródiájával, amin joggal vihog az egész burzsoá sajtó. Mindez azonban az én tudtomon kívül történt.

Pétervárott ezen a héten állítják fel Ragyiscsev csodálatos mellszobrát, Servud művét.[2] Ez olyan jó, hogy azonnal kérelmezni fogom a bronzba öntését. A róla készült fényképet a napokban elküldöm Önnek. Kissé gyengébb, de egyáltalán nem rossz Rilejev és Dobroljubov mellszobra; félig készen van Herzen mellszobra. A napokban állítják fel Marx Matvejev által készített bronzszobrát a Szmolnijnál.[3] Készül Volodarszkij emlékművének terve arra a helyre, ahol Volodarszkij elesett. A Moszkvai Kapun levő aljas feliratot leveszik, és kommunista felirattal cserélik ki.

Egyelőre kevés jelmondat érkezik, de Rjazanov elvtárssal a napokban munkába adjuk azokat, amelyekhez a táblák már készen vannak. Az 1917–1918-as forradalom hőseinek emlékműve nagyon szép lesz. Többek között nyolc óriási

[1] Ehhez a levélhez lásd Lenin 1918. május 13-i levelének jegyzeteit.

[2] Petrográdon 1918. szeptember 22-én, a Téli Palota falának mélyedésében állították fel Ragyiscsev Servud által készített szobrát; a szobor leleplezésekor Lunacsarszkij mondott beszédet.

[3] Marx Matvejev által készített szobrát később, 1918. november 7-én leplezték le.

kőtábla emlékmű jellegű feliratokkal, természetesen az általános történelmi feliratokon kívül.

Íme az általam szerkesztett feliratok, amennyiben érdeklik Önt:

1. Nem hal meg, aki egy nagy ügyért adja életét. A nép körében örökké él, aki életét, munkáját, harcát a népnek adta, a nép javára fordította. (Mindez természetesen modern helyesírással.)

2. Az emberiség, nem ismervén valamennyi hős nevét, aki vérét áldozta a szabadságért, a névteleneket is tiszteli. Az ő emlékükre és tiszteletükre állíttatott ez a kő.

3. 1917 és 1918 dicső lapok Oroszország történetében. Gyászos és fényes évek, melyek vetését az egész Föld lakossága fogja learatni.

4. Az elnyomás, a nyomor és tudatlanság mélyéről emelkedtél fel, proletár. Midőn saját szabadságodat és boldogságodat kiharcolod, az egész emberiséget teszed boldoggá s ragadod ki a rabságból.

5. Háborút viseltetek és dicső halált haltatok azért, hogy a gazdagság, hatalom és tudás ne maroknyi kiváltságosé, hanem mindenkié legyen.

6. A zsarnokok akaratából egymást gyötörték a népek. Te felkeltél ez ellen, munkás Pétervár, és elsőnek indítottad meg az elnyomottak harcát az elnyomók ellen azért, hogy ezzel irmagostul kiirtsd a háborút.

7. Nem áldozatok – hősök nyugosznak ebben a sírban. Nem szánalmat – irigységet ébreszt sorsotok a hálás utódok szívében. A félelmetes vörös napokban ti dicsőn éltetek és szépen haltatok meg.

8. A nagy eltávozottakhoz, akik életüket adták az élet kivirágzásáért, a különféle felkelések hőseihez, a jakobinusokhoz, a 48-as harcosokhoz, a kommünárok seregéhez csatlakoztak ma Pétervár fiai.

Felhívom figyelmét egy nagyon tehetséges építész, Zsoltovszkij ügyére, akiről beszélni fognak Önnel.

Az Egészségügyi Népbiztosság dekrétumának 4. pontja rettenetesen és szégyenletesen otrombán van megfogalmazva, s lényegében elfogadhatatlan. Mihelyt megérkezem, teljes erőből tiltakozni fogok ellene.

Fogadja üdvözletemet. A legbarátibb és szívélyes üdvözletemet küldöm a kedves Nagyezsda Konsztantyinovnának, és kívánok neki mielőbbi gyógyulást.

Híve
Lunacsarszkij

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

Távirat

Petrográd, Lunacsarszkij népbiztosnak
Másolat: Moszkva, Osztozsenka 53., Pokrovszkijnak

1918. IX. 18.

Ma meghallgattam Vinogradov jelentését a mellszobrokról és emlékművekről, mélységesen fel vagyok háborodva, hónapok óta semmi sem történik, mind a mai napig nincs egyetlen mellszobor sem, Ragyiscsev mellszobrának eltűnése kész komédia. Nincs egy utcai Marx-mellszobor, semmit sem tettek az utcai feliratos propaganda céljából. Bűnös hanyagságáért megrovásban részesítem, követelem az összes felelős személyek nevének közlését, hogy bíróság elé állítsuk őket. Ki kell pellengérezni a szabotőröket és a szájtátiakat.

Lenin
a Népbiztosok Tanácsának elnöke

(Lenin *Összes Művei.* 50. köt. Bp. 1977. 206. old.)

Ehhez a távirathoz maga Lunacsarszkij fűzött kommentárt a Lenin Intézetnek 1927. január 5-én küldött levelében, amelyben a többi közt közölte:

„Tavasszal (a hónapot pontosan nem tudom megmondani) a Néván végigsöprő vihar ledöntötte Ragyiscsev mellszobrát, amely darabokra tört. A közelben álló őrszem, mint később jelentették nekem, a következő épületes jelentéssel állított be a Téli Palota parancsnokához: »Ragyiscsev elvtárs nem bírta ki a heves szelet, leesett és összetört...« Szerencsére a szép mellszobor ma is ép, mivel egy másolatát Moszkvában állították fel, s ma az egyik moszkvai parkban áll. Az esetről táviratot küldtünk Moszkvába, és ha nem tévedek, Ragyiscsev szobrának elpusztulásáról (még egyszer hangsúlyozom: gipsz-szobor volt) hírt adtak az újságok. Mivel addig éppen Moszkvaban semmit sem tettek a monumen-

tális propagandáért, bár Lenin erről, ha jól emlékszem, négy, esetleg öt hónappal a Ragyiscsev-szobor eltűnése előtt beszélt velünk, Vlagyimir Iljics nem nekem, hanem Pokrovszkij elvtársnak küldte el a táviratot, ami egészen természetes volt, mert Vlagyimir Iljics és Zinovjev is tudta, hogy Leningrádban a monumentális propaganda jelentős sikereket ért el..."

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

1918. szeptember 19.

A Népbiztosok Tanácsának megbízása alapján a Képzőművészeti Osztály egy pályázat alapján az OSZSZSZK címeréül Miturics festőművész pályamunkáját választotta ki, melyet két változatban mellékelek.

Nagyon kérem Önt, ne hallgasson az óhitű festők tanácsára, és vegye figyelembe a javasolt terv egyszerűségét és kétségtelen kifejező erejét. Ezenkívül elküldöm Önnek a Népbiztosok Tanácsa pecsétjének Altman által, továbbá a Végrehajtó Bizottság pecsétjének Csehonyin által készített mintapéldányát.

Küldöm a nemzeti zászló 2 mintadarabját is.

Mindent megteszünk annak érdekében, hogy minél előbb elkészüljenek az emlékművek tervei.

Higgye el, mindenki azt kívánja, hogy meggyorsítsuk ezt a munkát, de minduntalan előre nem látott akadályokba ütközünk.

Ha egyszer elkezdhetjük a munkát, gyors tempóban fogunk vele haladni.

Kézszorítással
A. Lunacsarszkij
népbiztos

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

Távirat

[1918. szeptember 20.]

Moszkva, Népbiztosok Tanácsa, Leninnek

Moszkvában a Népbiztosok Tanácsának határozata alapján a felelősség teljes egészében Vinogradovot terheli. Petrográdon Ragyiscsev emlékművét vasárnap leplezik le, a másik Ragyiscsevet Moszkvában. Nyugta Tatlinnál.

Lunacsarszkij
népbiztos

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

Távirat

[1918. szeptember 23.]

Moszkva, Kreml, Népbiztosok Tanácsa, Lenin
Tegnap ünnepélyesen leleplezték Ragyiscsev emlékművét. Vasárnap leplezzük le Lassalle-ét.

Lunacsarszkij
népbiztos

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

[1918. október 6. körül]

Kérem ezt a másolatot átküldeni a Népbiztosok Tanácsa elnökének, Lenin elvtársnak.

Lunacsarszkij jegyzete Sz. Volkonszkij következő levelén:

a közoktatásügyi népbiztosnak

Népbiztos Úr!

Engedje meg, hogy tudomására hozzam azt a tényt, amely bizonyára érdekli Önt mint hazánk kultúrájának terjesztőjét és védelmezőjét.

A Tambovi kormányzósághoz tartozó Boriszoglebszk városában van, jobban mondva: volt egy kisebb, hétszobás házam, ahová a birtokomról átszállítottam egy-két holmimat. Ezt a házat mindazzal, ami benne van, népi tulajdonná nyilvánították, és a boriszoglebszki Rendkívüli Bizottság kezelésébe adták.

A tőlem elvett dolgok közé tartozik egy különleges művészi és történelmi értékű gyűjtemény, nevezetesen a „dekabristák múzeuma", melyet én gyűjtöttem össze és rendeztem el: Besztuzsev portréi, Mazer ceruzaportréi, a börtönökről, cellákról készült rajzok, jelenetek a börtönéletből. Mindez dekabrista nagyapám tulajdona volt, és Szibériából került hozzám.

Munkáim közé tartozik „A dekabristák archívuma" című, általam kezdeményezett mű második részéhez írt előszavam (amit nem tudok rekonstruálni), egy betűrendes névjegyzék azokról, akik a 40 éven át folyt levelezésben előfordulnak (magyarázatokkal, életrajzi adatokkal stb. stb.). Ezen egész múlt kulcsa örökre elvész, ha ezek a dolgok azoknak a kezében maradnak, akik birtokukba vették.

Én semmit sem kérek. De emlékszem, mennyire felháborodott Ön néhány évvel ezelőtt a Kreml megrongálásán, és úgy gondolom, az Ön megértő magatartása a kultúra kérdéseiben és a kezében összpontosuló adminisztratív lehetőségek talán megmenthetik ezeket az értékeket. [...]

Kérem, fogadja őszinte tiszteletemet.

Moszkva, 1918. október 5. *Sz. Volkonszkij*

A levelemhez fűzendő magyarázatok feladatát Jakov Ivanovics Griner volt szíves vállalni, akire levelemet bízom.

Sz. Volkonszkij

Ugyanitt őrzik az Összoroszországi Rendkívüli Bizottság (Cseka) boriszoglebszki osztálya elnökhelyettesének, Artamonovnak 1918. szeptemberében Leninhez küldött levelét:

V. I. Lenin elvtársnak, az orosz forradalom mélyen tisztelt vezérének

A dekabrista Volkonszkij herceg utódainak archívumában sok történelmi dokumentumot találtunk, melyek között különösen fontos 2 eredeti szöveg Robespierre és Bonaparte aláírásával, amelyeket mellékelve elküldünk Önnek, minthogy mi nem tudtuk eldönteni, melyik tudományos intézetnek kellene ezen okmányokat átadni.

Sok, az orosz történelemmel kapcsolatos dokumentumot átadtunk a helyi Kommunista Klub könyvtárának, néhány, merőben családi jellegű iratot Volkonszkijéknál hagytunk.

Kérjük utasítását, nem kellene-e mindezt átadni a petrográdi vagy a moszkvai Történelmi Múzeumnak.

Megragadom az alkalmat, és kívánok Önnek mielőbbi gyógyulást köztársaságunk javára.

Elvtársi üdvözlettel
Artamonov
a Rendkívüli Bizottság
elnökhelyettese

Szeptember 25-én V. D. Boncs-Brujevics, a Népbiztosok Tanácsának irodavezetője, Leninnek jelentést téve, a következő választ küldte Boriszoglebszkbe: „V. I. Uljanov (Lenin) a Népbiztosok Tanácsának elnöke úgy rendelkezett, hogy köszönjem meg Önnek az Ön által elküldött, Volkonszkij herceg archívumából származó, s az ifjabb Robespierre-től és Bonapartétól származó dokumentumokat. Vlagyimir Iljics arra kéri Önt, hogy haladéktalanul és a legnagyobb gondossággal továbbítsa a Népbiztosok Tanácsa Irodájához ezt az *egész* archívumot – azokon az okmányokon kívül, amelyeket Volkonszkijéknál hagyott –, amelyet a Kommunista Klub helyi könyvtárában és másutt helyezett el. Mi az összes dokumentumot, előzetes leltár felvétele után, valamelyik múzeumunkban fogjuk elhelyezni. Feltehetőleg hamarosan ki fogjuk adni az egészet a Különbizottság tudományos munkáiban. Vlagyimir Iljics megkért, hogy tolmácsoljam üdvözletét."

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

Távirat

1918. november 11.

Leninnek, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

A Moszkvai Városi Szovjet, helyi érdekekből kiindulva, egy általános törvény megszületését várva, pusztítja Oroszország Moszkvában levő könyv-vagyonát. Petrográdban megszerveztek egy ideiglenes tárcaközi bizottságot (3 élelmezési, 3 egyéb). Az Északi Terület Kommunáinak Bizottsága általános érvényű törvényt és egy országos központ létrehozását kéri a Népbiztosok Tanácsától. Le a szeparatizmussal! Mint közoktatásügyi népbiztos élesen tiltakozom a Moszkvai Városi Szovjet merkantilista, lokálpatrióta szemlélete ellen a könyvek tekintetében.

Lunacsarszkij
népbiztos

1918. október 23-án a Moszkvai Szovjet, a Közoktatásügyi Népbiztosságot megkerülve, határozatot hozott a városban működő magán- és szövetkezeti kiadóvállalatok és könyvkereskedések városi tulajdonba vételére, és ezzel számos kiadót megakadályozott abban, hogy teljesíthesse a Közoktatásügyi Népbiztossággal szemben fennálló kötelezettségeit. A Moszkvai Szovjet rendelete ellen Lunacsarszkij nevében helyettese, M. N. Pokrovszkij jelentett be tiltakozást. Egyidejűleg kidolgozták egy, a kiadók tevékenységét országosan szabályozó kiadói központ felállításának tervét, amelyet az év végén a Népbiztosok Tanácsa jóváhagyott.

1918. december 30.

Leninnek, a Népbiztosok Tanácsa elnökének, Moszkva.

Másolat Pokrovszkij népbiztoshelyettesnek és Szkljanszkij hadügyi népbiztosnak.

A következő táviratot kaptam: „A voronyezsi egyetemen mindmáig katonák vannak elszállásolva, akik sok értékes ritkaságot széthordtak, tönkreteszik a berendezést és a könyvtárakat. Az okozott kár máris másfél-kétmilliót tesz ki. Az élelmezésügyi és belügyi népbiztos, valamint a hadügyi népbiztos utasítását, hogy a katonaság hagyja el az egyetemet, a helyi kormányzósági és városi végrehajtó bizottságok és a kormányzósági hadügyi biztos figyelmen kívül hagyja. A katonaság további jelenléte az egyetemen annak létét fenyegeti. Szükséges: 1. közvetlenül intézkedni a katonaságnak az egyetemről való eltávolításáról; 2. felkérni a Belügyi Népbiztosságot, hogy mentse fel tisztségéből a kormányzósági végrehajtó bizottság elnökét, Kardasevet és a városi végrehajtó bizottság elnökét, Boguszlavszkit, és állítsa őket bíróság elé; 3. A kormányzósági és a városi végrehajtó bizottságot kötelezni az okozott károk megtérítésére. Az Ön április 18-i határozatával elindított, kezdettől fogva ragyogó sikereket ígérő ügy, mely mintegy 7000 hallgatót vonzott ide, jóvátehetetlenül befullad a helyi hatóságok hanyagsága miatt.

Azzal, hogy Önhöz fordulok, az utolsó kísérletet teszem az ügy megmentésére.

Regel prof.
rektor"

Kérem intézkedését.

Lunacsarszkij
népbiztos

LUNACSARSZKIJ TITKÁRA LENINNEK

(a népbiztos megbízásából)

Lenin elvtársnak
1919. január 30.

Mellékelem Lunacsarszkij elvtárs válaszát az Oroszországi Kommunista Párt Központi Bizottságának a kiadók egyesítése tárgyában.

J. Ginzburg
titkár

Magyarázat a kiadók egyesítésére létrehozott bizottságnak adandó válaszhoz

A mellékelt válasz első részét a bizottság egyhangúlag elfogadta. A második részt is elfogadta a létrehozandó szervezet konkrét terve alapjaként, azzal, hogy további kidolgozása a majdani szervező bizottság feladata lesz.

A harmadik részt illetően a bizottságban nézeteltérések voltak. A javasolt terv mellett a bizottság három tagja szavazott: Jeremejev, Boncs-Brujevics és Lunacsarszkij. Ellene Danyilov, Angarszkij és Klinger elvt.-ak. Ionov elvt. nem tudott megjelenni.

A bizottság a KB elé egyhangúlag Lunacsarszkij elvtársat választotta előadóul; egyúttal lemondott arról, hogy vele szemben még egy előadót jelöljön ki a másik fél álláspontjának kifejtésére.

A kiadók egyesítésére létrehozott bizottság válasza az Oroszországi Kommunista Párt Központi Bizottságának

I. A bizottság egyhangúlag szükségesnek tartja valamennyi szovjet kiadó egyesítését és egy országos kiadói központ létesítését a legnagyobb

kiadók: a Központi Végrehajtó Bizottság Kiadója, a Kommunyiszt Pártkiadó, a Közoktatásügyi Népbiztosság Állami Kiadója, valamint a Pétervári és a Moszkvai Szovjet kiadóinak összevonása útján.

Ezenkívül a bizottság szükségesnek tartja, hogy e központban összpontosítsák valamennyi népbiztosság és a pártközpont kiadói tevékenységét, amennyiben az általános kulturális és politikai jellegű.

A kiadói központnak kell egybehangolnia valamennyi tudományos és irodalmi társaság, valamint szövetkezeti és magánkiadó kiadói tevékenységét.

Ennek a széles körű összevonásnak szükségességét korántsem csak a szocialista állam központosító tendenciája teszi szükségessé, hanem elsősorban az, hogy a lehető legésszerűbben és szabályozott keretek között osszuk el a rendelkezésünkre álló pénzt és a könyvek iránti hatalmas mértékben megnőtt tömegigényhez képest szűkös papírtartalékot.

Magától értetődik, hogy az összevonás nem jelenti a már létrejött szerkesztőségi és kiadói szervezetek elnyelését vagy megszüntetését; célja csupán az egész kiadói munka tervszerű és szervezett elosztása köztük a meghatározott időre (pl. félévre) szóló kiadói terv alapján.

A bizottság mindenekelőtt javasolja egy szervező bizottság felállítását, amely a legrövidebb időn belül kidolgozná a működési szabályzatot, létrehozná az apparátust és beindítaná ezt a munkát. A bizottság összetételét a jelenlegi bizottság határozza meg.

II. A Központi Állami Kiadó szervezeti felépítésének tervét a bizottság a következő formában terjeszti elő:

A Kiadó élén a Központi Szerkesztői Kollégium áll. Ez a Kollégium szervezi meg az irodalom és

a tudomány legfontosabb ágazatainak megfelelő szerkesztőségi osztályokat, egybehangolja munkájukat, és irányítja a kiadó egész tevékenységét.

A Központi Szerkesztői Kollégium mellett, amelybe lehetőleg különféle szaktudású személyeket kell bevonni, külön szerkesztőségeket kell felállítani a könyvkiadás alapvető szektorainak megfelelően, úgymint: a) társadalomtudományi irodalom, b) politikai agitációs irodalom, c) tudományos művek (minden ágazatban), d) népszerű tudományos irodalom (minden ágazatban), e) szépirodalmi, irodalomkritikai, történeti és elméleti művek, f) tankönyvek és gyermekirodalom.

Természetesen minden osztályt még speciálisabb alosztályokra kell felosztani.

A szerkesztőségi osztályok kezében összpontosulnak az összes tudományos és irodalmi társaságok kiadói tervei és egyes személyek műveire vonatkozó javaslatai; emellett maga is tervbe veheti elsősorban a nép valamennyi rétegének széles körű kulturális és mélységesen kommunista neveléséhez szükséges művek kiadását az irodalom rábízott területén.

Ezekből az anyagokból állítják össze a szerkesztőségek az előzetes féléves kiadói terveket.

A szerkesztőségi osztályok által a lehető legrövidebb időn belül kidolgozandó tervek elkészülte után a Központi Szerkesztőségi Kollégium szerkesztőségi ülést hív össze, amelyen valamennyi osztály képviselője részt vesz. Az osztályoktól beérkezett anyag felhasználásával kidolgozzák a féléves kiadói kampány tervét. A kiadói kapacitás bizonyos részét azonban tartalékolják olyan különösen kiváló művek kinyomtatására, amelyek a félév folyamán érkeznek be, vagy amelyeknek azonnali kiadását a Központi Szerkesztőség szükségesnek tartja.

A közös terv tényleges végrehajtása, azaz a kéziratok végleges formába öntése az osztályok feladata. A Központi Szerkesztőség joga az osztályok munkájának ellenőrzése.

Mind a Központi Szerkesztőséget, mind a szerkesztőségeket lehetőleg kellő hozzáértéssel rendelkező kommunisták csoportjainak kell vezetni, de az osztályok munkájába természetesen nagy számban be kell vonni a párton kívüli szakembereket. Kivételes esetekben a Központi Szerkesztőségbe is be lehet vonni őket.

A Központi Szerkesztőség mellett széles körű műszaki apparátust kell foglalkoztatni. Ezen apparátus középpontjában a Központi Kiadói Kollégium áll. A szerkesztőségi apparátustól kapott általános feladat alapján a Központi Kiadói Kollégium a munkát szétosztja a jelenleg működő moszkvai és petrográdi, egyes esetekben a vidéki kiadói apparátusok között. A Központi Kiadói Kollégium felügyel a munka helyes elvégzésére.

A Központi Kiadói Kollégiumnak és osztályainak munkája csak abban az esetben lehet tervszerű, ha teljes mértékben rendelkezhet a kiadói műszaki apparátussal, azaz a papírtermeléssel és papírkészlettel, nyomdákkal stb.

E célból a nyomdai papírfajták egész termelése a Központi Kiadó hatáskörébe kerül. A Papírközpontnak csak a másfajta papírok gyártásának szabályozása lesz a feladata. A Népgazdasági Tanáccsal való kapcsolat és az utóbbi tisztán termelési és gazdasági ellenőrzési jogának biztosítása érdekében a Központi Kiadó papírosztályán helyet kapnak a Népgazdasági Tanács kijelölt képviselői.

Ugyanez vonatkozik a nyomdákra, minthogy a Központi Kiadó kezében kell összpontosulnia az összes kiadói ügyeknek, így természetesen a nyomdai ügyeknek is. Szocialista köztársaságban nevet-

séges nyomdaiparról beszélni. A nyomdászat olyan termelési ág, amelynek szellemi, népművelési tartalmán kívül semmiféle jelentősége nincs. Ezért a Nyomdaipari Osztály valamennyi, a könyvekkel kapcsolatos részlegének át kell kerülnie a Központi Állami Kiadó vezetése alá, ugyanazon elvek szerint, amelyeket a Papírközpontra vonatkozólag fejtettünk ki, de természetesen fenntartva a szakszervezet beleszólási jogát minden magát a termelést, munkafeltételeket stb. érintő kérdésbe.

A harmadik apparátus, amely az egész feladat harmadik és utolsó emeletét alkotja, az irodalom terjesztésének központi kollégiuma.

Szocialista köztársaságban az irodalom terjesztése elsőrendű fontosságú. Ebbe nemcsak a szállítási apparátusokat (közlekedés és posta) kell bevonni pavilonok felállításával a pályaudvarokon és a postahivatalokban, hanem különösen a Közoktatásügyi Népbiztosság egész apparátusát, úgymint: a központi, állandó helyi és mozgó könyvtárakat, iskolákat, népházakat és általában az Iskolánkívüli Osztály egész apparátusát. Ha számításba vesszük az iskolák, könyvtárak és iskolánkívüli népművelési intézmények egész személyzetét, a Közoktatásügyi Népbiztosság nem kevesebb, mint félmillió ügynökkel rendelkezik, akik szoros kapcsolatban vannak a lakossággal és különösen a felnövekvő nemzedékkel, és akiket teljes mértékben fel kell használni.

A könyvesboltokat, melyek most kerülnek át a szovjetek hatáskörébe, kulturált terjesztő apparátusokká kell átalakítani oly módon, hogy összeolvasztják őket a könyvtárakkal és az iskolákkal. Minden iskolában kell működni könyvtárnak és könyvesboltnak. Minden könyvtárban árusítani is kell a könyveket. Minden könyvesboltban kell lenni olvasószobának.

A jelenleg ezt a célt szolgáló apparátus munká-

ját és a fent említett elemek bevonását a Központi Terjesztési Kollégium irányítja, melyben részt kell hogy vegyenek a Közoktatásügyi Minisztérium illetékes osztályainak képviselői is.

III. Ez a háromágú apparátus, vagyis az egészet irányító Központi Szerkesztőség és legfontosabb végrehajtó szerve: a Központi Kiadói Kollégium és a Központi Terjesztési Kollégium a Közoktatásügyi Népbiztosság albiztosságát alkotja.

Vitathatatlan érvek egész sora szól amellett, hogy az Állami Központi Kiadót a Közoktatásügyi Népbiztossághoz kapcsoljuk.

Elsősorban a Közoktatásügyi Népbiztosság az a szerve a Központi Végrehajtó Bizottságnak, amely nem csupán az oktatásügy, hanem a népműveléssel kapcsolatos összes ügyek vezetésére hivatott. Ki lehet és ki kell bővíteni a Népbiztosság Kollégiumát, föl lehet és kell állítani kebelén belül a maguk területén autonóm osztályokat abból a célból, hogy apparátusát, amely egy ily sokrétű és széles körű munkát irányít, minél hozzáférhetőbbé, sokoldalúbbá és hajlékonyabbá tegyük. A népművelés minden fajtájának mélyreható egybehangolását a kommunizmus centrális eszméje teszi szükségessé. Számunkra elképzelhetetlen a népművelés olyan formája, amely nem volna közvetlen kapcsolatban a kommunista építőmunka feladataival, és amelyet ezért ne hatna át közvetlenül vagy közvetve a kommunizmus szelleme. Maga a propaganda pedig lehetőleg mindig legyen tudományos vagy művészi jellegű. A kommunista propaganda kötelező ideálja a mély gondolat és a szép forma.

Ezenkívül a Közoktatásügyi Népbiztosság természetesen semmiképpen sem mondhat le az irodalmi és kiadói ügyeknek arról a nagyon fontos részéről, amely minden szintű iskolai és iskolánkívüli oktatás szerves támasza. Ahhoz vagy

nagyon mély demarkációs vonalat kellene vágni a kiadásügy egységes testébe, vagy egy másik kollégium hatáskörébe utalni ezt a szorosan a Népbiztosságot érintő ügyet. Sokkal egyszerűbb a szelleménél fogva mélységesen a népművelés ügyéhez tartozó egész kiadásügyet a Közoktatásügyi Népbiztossághoz kapcsolni.

Két veszélyt lehetne megjelölni a Központi Kiadónak a Közoktatásügyi Népbiztossághoz csatolása tekintetében.

Először: azt mondják, hogy a Központi Végrehajtó Bizottság mellett működő kiadó jobban imponálna a különböző hatóságoknak, amelyekkel dolga van kiadói munkájuk egybehangolása és kiadási terveiknek a jelenlegi körülmények közt szükséges csökkentése közben.

De ez az aggodalom felesleges. Nemcsak arról van szó, hogy a kiadó közvetlenül a Központi Végrehajtó Bizottsághoz vagy ugyanennek a Központi Végrehajtó Bizottságnak a szervéhez, ti. a Közoktatásügyi Népbiztossághoz tartozik-e. Az a döntő, hogy a Központi Végrehajtó Bizottság milyen felhatalmazással látja el a kiadót, és mennyire hajlandó támogatni a Központi Végrehajtó Bizottság Elnökségének tekintélyével.

A második aggodalom úgy hangzik, hogy ha egy mindent átfogó, ezért természetesen tárcaközi kiadót egy bizonyos népbiztossághoz kapcsolnak, túlságosan hivatali jellegűvé válik, és egyoldalú nyomás alatt lesz éppen a kijelölt népbiztosság kollégiuma részéről.

Ez az aggodalom is alaptalan. A Központi Állami Kiadó, ahol képviselve lesz minden érdekelt tárca, semmiképpen sem kerül függő helyzetbe a szóban forgó népbiztosság kollégiumával szemben, hanem természetesen széles körű autonómiát fog élvezni. Az, hogy az összes tárcák kiadói igényeit a Közoktatásügyi Népbiztosság

szerve fogja ellátni, semmivel sem tűrhetetlenebb, mint az, hogy valamennyi tárca szállítási igényeit a Kozlekedésugyi Népbiztosság elégíti ki.

A Kozponti Kiadó szerves kapcsolata a Kozoktatásugyi Népbiztossággal a kozoktatásugyi népbiztos teljes felelősségében, továbbá a Kozponti Szerkesztoség és a Népbiztosság Kollégiuma egy-egy képviselőjének részvételében, valamint a Kiadonak a Népbiztosság tudományos és oktatási szerveivel való állandó kapcsolatában jut kifejezésre.

Az ily módon létrehozandó kozponti apparátus felelos vezetésével a Kozponti Szerkesztőség elnokét kell megbízni, őt népbiztoshelyettesi jogkorrel és címmel felruházva.

1919 februar elejen a part Kozponti Bizottsaga meghallgatta Lunacsarszkij jelenteset a konyvkiadas centralizálasat elokeszito bizottsag munkajarol, és a bizottság altal keszitett tervet modositasokkal jovahagyta.

[1919. február 4.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

Engedélyt kaptunk Öntől az Ermitázs képeinek Petrográdba való átszállítására. A Petrográdi Élelmezésügyi Népbiztosság engedélyét megkaptuk. A hatóságok részéről Szverdlov elvtárs nyilatkozata szerint semmiféle ellenvetés nincs többé.

Arra kérem Önt, rendelje el, hogy az Iroda adja ki a hivatalos engedélyt képviselőnknek, Szerebrjakov elvtársnak.

Kézszorítással
Lunacsarszkij
népbiztos

Kreml, 1919. II/4.

1917-ben az Ideiglenes Kormány úgy rendelkezett, hogy megóvás végett Petrográdból Moszkvába kell szállítani az Ermitázs, az Orosz Múzeum, a Képzőművészeti Akadémia és a múzeummá nyilvánított paloták gyűjteményeinek egy részét. Az elszállított műkincseket és tudományos értékeket 1919 tavaszán folyamatosan visszaszállították az említett múzeumokba.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSA IRODÁJÁNAK

1919. február 5.

Mellékelve az OSZSZSZK területén levő valamennyi műemlék és régiség megőrzésére, kijavítására és restaurálására irányuló, valamint a régészeti ásatások folytatásával kapcsolatos tevékenység összefogását célzó rendelet tervezetét, kérem, hogy megvitatás céljából minél előbb terjesszék a Népbiztosok Kis Tanácsa elé.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A levélhez mellékelt és *A művészeti és történeti múzeumok tevékenységének egyesítése* címet viselő rendelet-tervezet:

1. A múzeumok országos fejlesztése egységes tervének megvalósítása és ezzel összefüggésben a Szovjet Köztársaság meglevő művészeti és történeti múzeumainak újjászervezésére és újak építésére irányuló munka összefogása céljából az egész ilyen jellegű múzeumi tevékenység közvetlenül és kizárólag a Közoktatásügyi Népbiztosság mellett felállított és a múzeumok ügyeivel, a műemlékek és régiségek védelmével megbízott Kollégium hatáskörébe tartozik.

2. A megjelölt célok megvalósítása érdekében a Kollégium:

a) a Közoktatásügyi Népbiztosság tevékenységével összhangban kidolgozza a múzeumfejlesztés általános tervét;

b) Moszkvában és Petrográdban közvetlenül, vidéken pedig kormányzósági alosztályai útján irányítja a művészeti és történeti múzeumok egész tevékenységét, és rendeleteket ad ki a múzeumügy minden kérdésében.

Megjegyzés: A Kollégium, a múzeumfejlesztés általános irányításának és felügyeletének jogát fenntartva, minden olyan kezdeményezést támogat a múzeumügy területén, amely megfelel a Kollégium tevékenységének, és minden úton-módon elősegíti e kezdeményezések valóra váltását akár közvetlenül a központban, akár alosztályai útján a helyszínen.

2. Az összes moszkvai, petrográdi vagy vidéki meglevő vagy újonnan létesülő művészeti és történeti múzeumok költségvetési javaslatait a múzeumok ügyeivel és a műemlékek és régiségek megőrzésével foglalkozó Kollégium fogja jóváhagyni.

A. Lunacsarszkij
népbiztos

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

1919. június 14.

Rendelet-tervezet az egységes állami múzeumi alap létesítésére

A Népbiztosok Tanácsa 1918. szeptember 19-i és ugyanezen év október 10-i rendeleteinek kiegészítéséül és továbbfejlesztéséül, a művészi és történeti értékű gyűjtemények és egyes tárgyak megőrzésére, a műkincseknek és régiségeknek az ország valamennyi – központi és helyi – állami múzeuma közti megfelelő elosztására és a múzeumok országos fejlesztése egységes tervének megvalósítására egységes állami múzeumi alap létesítendő a következő alapelvek szerint:

1. Minden műalkotás és régiség, továbbá a történelmi jelentőségű, művészi értékű közhasználati tárgyak, bárhol legyenek is – múzeumokban, templomokban, kolostorokban, különféle kormányzati és társadalmi intézményeknél, zálogházakban, üzlethelyiségekben vagy magánszemélyeknél, akár egyes tárgyak, akár teljes gyűjtemények formájában –, az OSZSZSZK egész területén a köztársaság vagyonává nyilvánítatnak, és az állami múzeumi alapot alkotják.

2. Az állami múzeumi alap megszervezésével és irányításával a Közoktatásügyi Népbiztosság Múzeumi, Műemlék- és Régiségvédelmi Kollégiumát bízzuk meg.

3. Azok a műtárgyak és régiségek, amelyek nem műkereskedelemmel foglalkozó magánszemélyeknél vannak, szintén az Állami Művészeti Alaphoz tartoznak. Ezeket úgy kell tekinteni, mint amelyeknek felelős megőrzésével tulajdonosaikat bízták meg; nem idegeníthetők el vagy ruházhatók

át a Kollégium, illetve erre felhatalmazott szervei külön engedélye nélkül.

1) megjegyzés: A gyűjtemények és egyes tárgyak a művészeti és történeti értékek gyűjtésére irányuló magánkezdeményezés támogatása céljából tulajdonosaiknál hagyhatók, feltéve, hogy ezek nem foglalkoznak műkereskedelemmel.

2) megjegyzés: A magánszemélyek megőrzésére bízott, különös művészi vagy történeti értékűnek elismert gyűjteményeket meghatározott rend szerint megtekinthetővé kell tenni a kirándulók és szakemberek számára.

4. Jelen rendelet előírásai éppúgy érvényesek a külföldi, mint az orosz állampolgárokra nézve.

5. Jelen rendelet érvényessége nem terjed ki az alkotóik birtokában levő alkotásokra, valamint az alkotóktól közvetlenül megszerzett művekre.

6. Jelen rendelet végrehajtása céljából a Kollégiumot megbízzuk:

a) tisztázza, hol találhatók az országban műalkotások, régiségek, valamint történelmi jelentőségű és művészi értékű közhasználati tárgyak;

b) vegyen leltárba minden művészi vagy történelmi értékű tárgyat, és vezessen róluk pontos nyilvántartást;

c) tegyen meg a védelmükre minden szükséges intézkedést mind a központban, mind helyileg.

d) Dolgozzon ki tervet az állami múzeumi alap gyűjteményeinek elosztására a meglevő múzeumok kiegészítése és új múzeumok létesítése céljából.

7. A művészi és történelmi értékek elrejtése és a Kollégium rendelkezéseinek végre nem hajtása a forradalmi idők törvényeinek teljes szigorával büntetendő.

8. A rendelet a közzététel napjától érvényes.

A. Lunacsarszkij
népbiztos

Az 1918. szept. 19-én elfogadott rendelet megtiltotta a jelentős művészi értéket képviselő műtárgyak külföldre szállítását a Múzeumi és Műemlékvédelmi Kollégium engedélye nélkül. A Lunacsarszkij által említett másik rendelet (amelyet nem okt. 10-én, hanem 5-én adott ki a szovjet kormány) a magánszemélyeknél, társaságoknál és intézményeknél található műtárgyak és régiségek leltárba és nyilvántartásba vételéről és védelméről rendelkezett.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK KIS TANÁCSÁNAK

A Népbiztosok Tanácsa mellett felállított Bizottságnak

1919. augusztus 18.

A Közoktatásügyi Népbiztosság mellékelten elküldi a Közoktatásügyi Népbiztosság Fotográfiai és Filmosztályáról szóló rendelet tervezetét, és kéri a tervezet sürgős megvizsgálását.

Melléklet: a rendelet tervezete 4 példányban

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A levélhez és a mellékelt rendelet-tervezethez csatolták a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács 1919. január 14-i ülésének jegyzőkönyvi kivonatát, amely a fotográfiai és filmipart a Közoktatásügyi Népbiztosság hatáskörébe utalta.

A rendelet-tervezetet fölolvasták a Népbiztosok Kis Tanácsa aug. 25-i ülésén, és visszaadták átdolgozásra az ülésen elhangzott észrevételeknek megfelelően.

Két nappal később a következő megfogalmazásban született meg a rendelet:

„Rendelet a fotográfiai és filmiparnak és -kereskedelemnek a Közoktatásügyi Népbiztosság hatáskörébe utalásáról

1. A fotográfiai és filmipar és -kereskedelem, ennek szervezetei, valamint az ide tartozó technikai felszerelés és anyagok beszerzése és elosztása az OSZSZSZK egész területén a Közoktatásügyi Népbiztosság hatáskörébe adandó át.

2. E célból a Közoktatásügyi Népbiztosságnak jogában áll:

a) a Legfelsőbb Népgazdasági Tanáccsal egyetértésben mind az egyes fotográfiai és filmvállalatokat, mind a fotográfiai és filmipar egészét államosítani;

b) a fotográfiai és filmvállalatokat, az árukészletet, az anyagokat és felszereléseket elkobozni;

c) a fotográfiai és filmnyersanyagok és gyártmányok árát rögzíteni és maximálni;

d) a fotográfiai és filmipart és -kereskedelmet ellenőrizni különféle rendeletek kiadása útján, amelyek kötelező érvényűek mind a vállalatokra és magánszemélyekre, mind a szovjet intézmények részére a fotográfiai és filmügyek vonatkozásában.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

A Népbiztosok Tanácsának
1919. augusztus 22.

A folyó év február 4-i rendelet alapján felállított Gyermekvédelmi Tanács fennállásának második félévébe lépett. Az első félévben a Tanácsot a Közoktatásügyi és az Egészségügyi Népbiztosság finanszírozta, aminek következtében széles körű tevékenységet fejthetett ki a gyermekek evakuálása, élelemmel, ruházattal és egyebekkel való ellátása érdekében. A Gyermekvédelmi Tanács munkája fejlődésének arányában egyre szerteágazóbbá és tervszerűbbé válik, de kezdettől fogva az anyagi eszközök hiányába ütközik, ami annál kellemetlenebb, mert a Gyermekvédelmi Tanáccsal szemben támasztott követelmények legtöbbje nem tűr halasztást.

Itt van előttünk az idei és az elmúlt évi evakuálási munka felszámolásának feladata: el kell szállítani és haza kell telepíteni a keleti front mögött két évig fogságban tartott gyermekeket, és el kell látni több ezer, a Szimbirszki, Kazányi és Tambovi kormányzóság telepein maradt gyermeket. E gyermekek egy részét nem fogják átvenni szülők, és a Gyermekvédelmi Tanácsnak sürgősen meg kell szerveznie elhelyezésüket. Ezek az intézmények később valószínűleg valamelyik népbiztosság intézményeinek hálózatába fognak tartozni, de addig a Gyermekvédelmi Tanácsnak kell fedeznie e telepek megszervezését. Azután, annak ellenére, hogy a Gyermekvédelmi Tanács nem szándékozik külön intézményeket szervezni magának, de minthogy feladatának tekinti a közvetlen harcot a mindinkább elhatalmasodó

fiatalkori prostitúció és fiatalkori spekuláció ellen, kénytelen lesz élelmiszerrel és felszereléssel ellátni azokat a gyermek-kommunákat és -otthonokat, amelyeket a Közoktatásügyi vagy a Társadalombiztosítási Népbiztosság helyi szervei fognak létesíteni. De hogy ez lehetővé váljék, már most hozzá kell fogni a munkához, ez pedig szintén nem kevés kiadással jár.

Jelentős mértékben a Gyermekvédelmi Tanács felelős azoknak a téli gyermektelepeknek az ellátásáért, amelyeket a városokon kívül rendeznek be, hogy a gyermekeket megmentsék a fűtőanyagválság miatt fenyegető megfagyástól.

A Gyermekvédelmi Tanács 200 000 gyermeket szándékozik a korlátozás alá nem eső élelmiszerekkel ellátni, azaz 600–700 vagon beszerzéséről kell azonnal gondoskodnia, amihez az első időben körülbelül 60 millió rubel szükséges. A Gyermekvédelmi Tanács tisztában van vele, hogy a jelen körülmények között még egy jól szervezett apparátus sem képes teljesen ellátni minden szükséget szenvedő gyermeket, ezért a lakosság széles körét is be szándékozik vonni ebbe a munkába. Ebből a célból októberben megszervezi a Gyermeknapot, amikor a lakosság széles tömegeinek, főleg a parasztságnak lehetősége nyílik segíteni az éhező Észak gyermekein. A Gyermekvédelmi Tanács kenyérgyűjtést szándékozik szervezni Szovjet-Oroszország egész területén a gyermekek javára. A Gyermeknap bonyolult megszervezése, ami igen szép eredményeket hozhat, körülbelül 5 millió rubel költséggel jár. A tüzelőanyag beszerzése, amihez azonnal hozzá kell látni, körülbelül 10 millió rubelba kerül. Aránylag kis összegre van szükség a szervezeti apparátus fenntartására. Az elmúlt időben a Gyermekvédelmi Tanács mindössze havi 40 000 rubelt költött munkatársainak fizetésére; figyelembe véve az illetmények emelé-

sét és még néhány munkatárs beállításának szükségességét, ez a költség most valószínűleg el fogja érni a havi 100 000 rubelt, azaz 600 000 rubelt a második félévben.

Ezért az egész költségvetés a következőképpen alakul:

1. Az evakuálási munka felszámolása	5 000 000 rubel
2. Élelmiszerbeszerzés	60 000 000 rubel
3. Fűtőanyagbeszerzés	10 000 000 rubel
4. Gyermeknap megszervezése	5 000 000 rubel
5. A szervezeti apparátus bérigénye	600 000 rubel
Összesen:	80 600 000 rubel

A Gyermekvédelmi Tanács kéri ezeket az összegeket a fenti sorrendben sürgősen átutalni a Gyermekvédelmi Tanács 254926 sz. folyószámlájára.

A. Lunacsarszkij
a Gyermekvédelmi Tanács elnöke

Lunacsarszkij 1919. jan. 17-én ismertette először a Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiumának ülésén a Gyermekvédelmi Tanács felállítására vonatkozó javaslatát. A Kollégium által jóváhagyott rendelet-tervezetet többször tárgyalta a Népbiztosok Tanácsa. A fennmaradt tervezetre Lenin saját kezűleg vezette rá javításait.

A rendelet-tervezet szövege:

„Figyelembe véve az ország súlyos élelmezési helyzetét, szociális viszonyainak rendezetlenségét és a forradalmi hatalomnak azt a kötelességét, hogy a veszélyes átmeneti időkben megóvja a felnövekvő nemzedéket, a Népbiztosok Tanácsa jelen rendeletével külön Gyermekvédelmi Tanács felállításáról intézkedik.

A Tanács elnöke a közoktatásügyi népbiztos, tagjai a következő népbiztosságok képviselői: Közoktatásügyi (2), Társadalombiztosítási, Egészségügyi és Munkaügyi (1–1).

A Tanács jogai:

1. Vétóval élhet bármely helyi és kozponti hatóság rendelkezéseivel szemben, ha azok nyilvánvalóan sértik a gyermekek érdekeit.

Megjegyzés: A Gyermekvédelmi Tanács vétójáért teljes felelősséget visel; ellene panasszal lehet élni a Népbiztosok Tanácsa előtt.

2. A Gyermekvédelmi Tanács fokozatosan kulon felugyeletet fejleszt ki a gyermekvédelem ugye felett, és gondoskodik a gyermekek megvédéséről a kizsákmányolással, kegyetlen bánásmóddal, hajléktalansággal szemben és bekapcsolásukról az iskolai, iskola előtti és az általános szociális védelem korébe.

3. A Gyermekvédelmi Tanács, csorbítatlanul hagyva az illetékes hatóságok szokásos funkcióit, egybehangolja minden olyan tevékenységuket, amely a felserdülő nemzedék védelmét, egészségét és jólétét érinti.

4. A Kozoktatásugyi és Társadalombiztosítási Népbiztosság szervezetei a Tanács vezetése alatt egyesítik mindama tevékenységuket, melynek célja a gyermekek ellátása a legfontosabb kozszukségleti cikkekkel, kulonosen pedig élelmiszerekkel.

A gyermekek ellátásával megbízott szervnek országos viszonylatban elővételi jogot kell biztosítani az élelmiszerbeszerzésben, s előnyben kell részesíteni a szállításban.

Az elővételi jog kiterjed:

a) mindenfajta, mennyiségi korlátozás alá nem eső élelmiszerre;

b) a második csoportba tartozó rogzített áras élelmiszerekre, azaz a húsra és burgonyára.

A felvásárolt termékek, valamint a helyi adományok számára soron kívuli szállítást kell biztosítani, még ha az utóbbiak kozt olyan élelmiszerek vannak is, melyek állami monopólium alá esnek.

Megjegyzés: Minden megbízólevelet, melyet a Gyermekvédelmi Tanács kiad, ellenjegyeztetni kell a Tanácsnak az Élelmezésugyi Népbiztosságot képviselő tagjával."

Lunacsarszkij kérelmét a Népbiztosok Kis Tanácsa aug. 26-án tárgyalta, és a koltségvetésből 3 millió rubelt utalt ki a Gyermekvédelmi Tanács sürgős szervezeti feladatainak megoldására; egyúttal elhatározta, hogy napirendre fogja tűzni a Tanács megszuntetésének vagy szervezeti hovatartozása eldontésének kérdését.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

1919. augusztus 23.

A színházügyek egyesítéséről

1. Az oroszországi teljes színházi tevékenység szabályozása céljából egy központi bizottság (Színházi Központ) létesítendő a Közoktatásügyi Népbiztosság mellett.

2. A Színházi Osztály a Színházi Központ végrehajtó apparátusa. Az Állami Színházak Osztálya a Közoktatásügyi Népbiztosság Színházi Központjához csatolandó.

3. Az összes, mind az állami, mind a különböző hatóságokhoz (katonai, szövetkezeti, tanácsi) tartozó színházak legfelső irányítását a Színházi Központ gyakorolja.

4. Minden színházi vagyon (épületek, kellékek), figyelembe véve kulturális értékét, nemzeti vagyonnak nyilvánítandó.

5. A dekrétum publikálásának napjától tilos bárkinek is a színházi vagyon külföldre szállítása, megsemmisítése, elértéktelenítése vagy eladása a Színházi Központ engedélye nélkül.

6. A nézőtéri helyárakat (a Közoktatásügyi és a Pénzügyi Népbiztosság Kollégiumával egyetértésben) a Színházi Központ állapítja meg, a helyi oktatási osztályokkal való megállapodás alapján.

7. A Színházi Központnak a belépődíjakra vonatkozó rendelkezései kötelező érvényűek Oroszország minden színháza számára.

8. A színházi vagyont (épületeket, kosztümöket, kellékeket) a Színházi Központ meghatározott alapelvek szerint a színházzal rendelkező vagy rendelkezni kívánó művészi kollektívák (társaságok, egyesületek, színjátszó körök) és csoportok használatába adja.

Megjegyzés: A színészeknek, esztrád-színpadok és cirkuszok művészeinek személyes színházi tulajdona nem esik államosítás alá; ez a színházak, cirkuszok és esztrád-színpadok művészeinek tulajdonában marad azzal a feltétellel, hogy eladás esetén az államnak vagy a helyi szovjeteknek elővételi joguk van.

9. A hasznosnak és művészinek nyilvánított színházak több kategóriába sorolandók, és mind állami támogatásban részesítendők a megállapítandó költségvetés szerint, mégpedig olyan mértékben, hogy az állam által jóváhagyott munkabérek és helyárak mellett működésük biztosítva legyen.

10. A Színházi Központ által kulturális értékűnek elismert színházak, valamint a helyi szovjetek előterjesztése és véleménye alapján a helyi és állandónak bizonyuló kollektívák kezében levő színházak (akár műkedvelő színházak, művelődési és egyéb társaságok, egyesületek, színjátszó körök, akár színtársulatok vagy művészi kollektívák) autonómiát kapnak.

11. Az autonóm színházak évente beszámolnak a Színházi Központnak mind művészi, mind anyagi vonatkozásban.

12. Az autonóm színházak pénzügyileg az Állami Ellenőrző Bizottság ellenőrzése alá tartoznak.

13. A Színházi Központnak jogában áll ellenőrizni az autonóm színházak vezetőségeinek jelentéseit akár az Állami Ellenőrző Bizottság szervei, akár saját felügyelete útján.

14. A Színházi Központnak jogában áll bizonyos útmutatásokat adni az autonóm színházaknak a repertoár jellegére, illetve arra nézve, hogyan kerülhetnek közelebb a néptömegekhez és ezek szocialista eszményeihez anélkül, hogy a színházak művészi értékét csorbítanák.

15. A megadott autonómiát csak a Közoktatás-

ügyi Népbiztosság Kollégiuma vonhatja vissza a Színházi Központ előterjesztése alapján.

16. A magánvállalkozók, -szervezetek birtokában levő színházak, amennyiben ezek nem garantálják a magas kulturális színvonalat, illetve az újonnan létesült és határozott arculattal nem rendelkező társulatok azzal a feltétellel használhatják a nekik átengedett állami színházi vagyont, hogy vezetésükbe bevonják a helyi népművelési osztályok képviselőit, amennyiben helyi jelentőségű színházról van szó, illetve országos jelentőségű színház esetében a Színházi Központ képviselőit.

Megjegyzés: A jegyek elosztását mind a fizetett, mind az ingyenes előadásokra a helyi végrehajtó bizottságok szabályozzák a helyi szakszervezeti tanácsokkal egyetértésben, Moszkvában pedig a Színházi Központ, a Moszkvai Szovjet és az Összoroszországi Szakszervezeti Tanács.

17. Az e színházak vezetésére kijelölendő személyek számát a Színházi Központ határozza meg a helyi szovjetek előterjesztése alapján, de köteles biztosítani a színházak művészi és technikai kollektívájának és a művészeti dolgozók helyi szakszervezetének képviseletét.

18. A nem autonóm színházak számára nemcsak a Színházi Központ fent említett rendelkezései, hanem az államigazgatási és a művészeti rendelkezések is kötelezőek.

19. Az önálló művészi alkotómunka erősítése érdekében a Színházi Központ az autonóm színházak kategóriájába sorolja mindazokat a színházakat, melyeknek művészi kollektívája eléggé megerősödött.

20. Azokat a Színházi Központ által létesített színházakat, melyek a Színházi Központ véleménye szerint a néptömegek számára leginkább szükséges darabokból állítják össze műsorukat, vala-

mint az ilyen típusú állami, illetve a szovjetek kezelésében levő stúdiókat ugyanazon elvek alapján kell igazgatni, mint a nem autonóm színházakat, és bizonyos próbaidő után, melynek tartamát a Színházi Központ állapítja meg, átkerülhetnek az autonóm színházak kategóriájába.

21. Az ún. állami színházak (a moszkvai Nagy és Kis Színház és a petrográdi Mária, Alekszandra és Mihály Színház) a számukra külön megállapított törvények szerint irányítandók.

22. Azok a jogok, melyekkel ez a törvény a Közoktatásügyi Népbiztosságot az állami színházak vonatkozásában felruházta, továbbra is érvényben maradnak, és a Színházi Központ által érvényesíttetnek.

23. A cirkuszokat mint egyrészt jövedelmező vállalatokat, másrészt mint – az őket látogató közönséget figyelembe véve – demokratikus intézményeket, amelyeket különösen fontos, hogy megtisztítsanak az egészségtelen elemektől, és emeljék programjaik művészi színvonalát, valamint mindenfajta esztrád-színpadot a nem autonóm színházakkal azonos módon kell igazgatni.

24. A nem közvetlenül a szovjethatalom által szervezett népünnepélyek is kaphatnak állami támogatást, ez esetben azonban kötelesek követni a Színházi Központ, illetve a helyi népművelési osztályok adminisztratív és művészi útmutatásait.

25. A színházak pénzügyi támogatásának rendjét a Színházi Központ a Közoktatásügyi és a Pénzügyi Népbiztossággal, valamint az Állami Ellenőrző Bizottsággal megállapodva, külön kidolgozza.

26. A színházak pénzügyi támogatásának megállapításánál a Színházi Központ figyelembe veszi a színházi vállalatok pénzügyi helyzetét, különösképpen pedig a társulatok művészi értékeit és a színház irányzatának általános hasznosságát.

27. A Színházi Központ összetétele:

a) A Színházi Központ elnöke a Közoktatásügyi Népbiztos.

b) Az elnökhelyettest a Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiuma jelöli ki.

c) A Színházi Központ Kollégiuma az elnökön és az elnökhelyettesen kívül 10 tagból áll, akik közül 7-et a Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiuma nevez ki, 3-at pedig az Összoroszországi Szakszervezeti Tanács választ meg.

1. megjegyzés: A Moszkvai és a Petrográdi Szovjetnek a két főváros színházait irányító képviselői a Színházi Központ ülésein szavazati joggal vehetnek részt.

2. megjegyzés: A kormányzósági végrehajtó bizottságok képviselői szintén szavazati joggal vehetnek részt a Színházi Központnak azokon az ülésein, melyeken a kormányzóságukhoz tartozó színházakat érintő kérdéseket vitatnak meg.

3. megjegyzés: A Közoktatásügyi Népbiztosság Iskolánkívüli Osztályának joga van egy szavazati joggal rendelkező képviselőt delegálni.

A rendelet előkészítése több hónapot vett igénybe. Ez alatt az idő alatt Lunacsarszkij cikkekben és előadásokkal igyekezett behatóan megvilágítani a rendelet legfőbb tételeit, legrészletesebben a *Színházi kérdések. A színházügy központosításának tervezete* c. cikkében (*Izvesztyija*, 1919. aug. 7.). Ebben és más nyilatkozataiban hangsúlyozta, hogy a szovjet kormány a színházat nemcsak a szórakoztatás eszközének, hanem az élet nagy iskolájának tartja, hogy a színházügy egyesítése nagy lépés előre a színház fejlődésében, és az elkövetkező néhány év alatt teljesen el fognak tűnni a színházi üzletemberek.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK KIS TANÁCSÁNAK

1919. augusztus 26.

A Népbiztosok Kis Tanácsának

A Moszkvát fenyegető fűtőanyag-válság erősen nyugtalanítja a Közoktatásügyi Népbiztosság Színházi Osztályát és a Művészeti Dolgozók Szakszervezetét.

A gondos vizsgálat azt mutatja, hogy van lehetőség elegendő mennyiségű tűzifa beszerzésére a színházak működésének biztosításához, amennyiben a fát méltányos áron időben megvásárolják a Moszkvához aránylag közeli állomásokon.

Az Erdőgazdaságok Főigazgatósága és a fűtőanyagügyekhez közel álló többi hatóság megígérte a Színházi Osztálynak és a szakszervezetnek, hogy minden tekintetben segíteni fogja erre irányuló tevékenységüket.

Ezért nemcsak azt a körülményt kell figyelembe venni, hogy ha a tüzelő hiánya miatt bezárják a színházakat, az utcára kerül több ezer munkanélküli, hanem azt is, hogy a többé-kevésbé tisztességesen fűtött színház, a Színházi Osztály által megszabandó, aránylag alacsony helyárak mellett – minthogy az állam lemondott az adóról – a moszkvai lakosok jelentős részének pihenő és melegedő helye, s közben négy órán keresztül hasznos és gyakran magasfokú kulturális élményt nyújt nekik.

Ily módon, úgy vélem, nemcsak a színházak érdeke, hanem egész Moszkva kulturális és létszükséglete, hogy segítségére legyünk a színházak tüzelővel való ellátásában.

A Művészeti Dolgozók Szakszervezete és a Közoktatásügyi Népbiztosság Színházi Osztálya most

külön fűtési bizottságot állított fel. E bizottságnak reális lehetőségei vannak komoly mennyiségű tűzifa beszerzésére, amennyiben e célra időben 3 millió rubel előleget kap.

Jelenleg sem a szakszervezetnek, sem a Népbiztosság Színházi Osztályának (az osztály költségvetésének jóváhagyása előtt) nem áll rendelkezésére ez az összeg a szóban forgó célra, ezért az a kérésem, hogy sürgősen kölcsönözze az államkincstár a Színházi Osztálynak (a Közoktatásügyi Népbiztos kezessége mellett). A kölcsönt a következő félévben havi 500 000 rubeles részletekben tudnánk törleszteni.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Szmolenszk, 1919. szeptember 3.

Kedves Vlagyimir Iljics!

Tegnap beszédet mondtam egy nagy helyőrségi gyűlésen. Nagyon barátságosan fogadtak, a jelenlegi helyzetet vázoló beszédemet hangos tapssal jutalmazták, de mindjárt utánam felszólalt egy elragadó kiskatona a még félvad vöröskatonák közül, aki kijelentette, hogy szívvel-lélekkel a szovjethatalom mellett áll: „én és a bajtársaim nem gondoltunk semmilyen kommunizmusra, mikor eljöttünk harcolni a földesurak ellen, de harcolni fogunk továbbra is". Ugyanakkor szervezkedésre hívott fel, hogy harcoljunk azok ellen, „akik az utunkban állnak". Ezek őszerinte „a kisebb rangú parancsnokok".[...]

Ezt a beszédet rendkívül élénk helyesléssel fogadta az egész gyűlés. Igaz, hogy ugyanilyen helyeslő tapssal fogadták egy helyi agitátor beszédét is, aki erősen bizonygatta, hogy kommunisták és kommunisták közt különbség van, és nem szabad a pártot hibáztatni azért, ha a mostani nehéz időkben hibák is előfordulnak vagy oda nem illő emberek csapódnak hozzá...

Ezt csak azért említem meg Önnek, mert fontos bizonyítéka annak a jelenségnek, melyet Ön is nagyon jól ismer.

Szmolenszki utamat általában sikeresnek lehet mondani, habár a közellátás tekintetében semmi komolyabb segítséget nem nyújtottam, csak többékevésbé pontosan tisztáztam a kormányzóság helyzetét, ellenben több előadást és referátumot tartottam, beszéltem a munkásokhoz és a katonákhoz, és a helyi funkcionáriusok szerint nagy segítséget nyújtottam nekik ebben a tekintetben.

Visszafelé jövet meglátogatom a jarcevi gyárat, és szombat este valószínűleg már ott leszek a Népbiztosok Tanácsában, minthogy itt minden fontosabb dolgot elintéztem, és most már a moszkvai munkám kétségtelenül fontosabb lesz, mint az itteni munka folytatása.

Üdvözlettel
Lunacsarszkij

Felül Lenin jegyzete:

A KB Szervezőirodájának

LUNACSARSZKIJ LENINNEK ÉS LENIN JEGYZETE

[1919. december 24.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

Egyik beszélgetésünk alkalmával Ön szemrehányást tett nekem azért, hogy Moszkvában még mindig nincs egy jó Marx-emlékművünk. Meg kell jegyeznem, hogy Petrográdon, a Szmolnijjal szemben van egy igazán jól sikerült Marx-emlékmű, melyet a jó nevű szobrász, Matvejev készített, sajnos nem tartós anyagból.

Ha a Petrográdi Végrehajtó Bizottságot kielégíti ez a Marx-szobor, azt fogom javasolni, hogy öntsék ki cementből, amennyiben nem lehetséges bronzot használni erre a célra.

Egyetértek azzal, hogy el kell indítani a moszkvai Marx-emlékmű elkészítését. Tudom, hogy az első pályázati kiírásra grandiózus tervek érkeztek be, melyek egész terek átépítését irányozták elő. Ilyesmire természetesen most gondolni sem lehet, csupán egy szép, kifejező Marx-szoborról lehet szó, melyet valamelyik téren helyeznénk el.

Az eddig meghirdetett pályázataink mindig félreértéseket szültek, s nem jártak megfelelő eredménnyel. Moszkvában van egy szobrász, aki teljesen alkalmas arra, hogy megbízzuk a Marx-szobor elkészítésével: a Cvetnoj bulváron felállított, gránitból faragott Dosztojevszkij-szobor elkészítője, Merkurov szobrászművész. Nézetem szerint ő az egyetlen, akivel meg volna elégedve Ön is és a moszkvai munkások is. Nagy erejű, kiváló pszichológiai elemzőkészségű művész – amellett realista. Ahhoz azonban, hogy Merkurov et. hozzáfoghasson az emlékmű elkészítéséhez, szavai szerint bizonyos előfeltételek szükségesek, melyeket

csakis akkor teljesíthetünk, ha Ön teljesen egyetért velük. Ezek a feltételek a következők:

1. Ön által aláírt külön utasítás arra, hogy Merkurovnak bocsássák rendelkezésére a szükséges anyagokat az általa előre megadott mennyiségben (melyet szakértőkkel ellenőriztethetünk), soron kívül, késedelmeskedés esetén a forradalmi törvényszék előtti felelősségre vonás terhe mellett.

2. Bizonyos mennyiségű tűzifa-kiutalás, melyet szintén előre megad és szakértőkkel ellenőriztet, részben fűtés céljára, amíg a munkát elvégzi, részben a szárításhoz.

3. Kielégítő fejadag (legalább katonai) magának Merkurovnak és öt munkatársának a munka idejére, melynek hosszát szintén előre megadja.

4. Készpénzelőleg folyósítása, mert a korábbi megrendelések, melyeket a Moszkvai Szovjettől kapott, mind azon buktak meg, hogy az ellenőrzés megtagadta nagyobb előleg kifizetését, ami abszolút lehetetlenné tette, hogy hozzáfogjon a munkához.

Ami a pénzt illeti, mely egy ilyen emlékműre szükséges, természetesen bőven variálható a minimális és maximális összeg között. Feltételezem, hogy az orosz forradalomnak és fővárosának Marx emlékéhez való viszonya demonstrálására a Népbiztosok Tanácsának (az emlékmű nem moszkvai, hanem nemzeti jellegű kell hogy legyen) külön rendelettel legalább 2–3 millió rubelt kell előirányoznia.

Nagyon kérem Önt, kedves Vlagyimir Iljics, válaszoljon telefonon erre a feljegyzésemre, mert amennyiben Ön nem hajlandó személyesen támogatni a művésznek ezeket a teljesen jogos követeléseit, kénytelen leszek lemondani arról a gondolatról, hogy a közeljövőben felállítsuk Marx szobrát; amennyiben viszont beleegyezik, Merkurov

azonnal hozzáfoghat a munkához, és az emlékművet már május 1-re felállíthatnánk.

Baráti kézszorítással
A. Lunacsarszkij
népbiztos

Az első oldalon felül Lenin jegyzete:

Kamenyev elvtárs! Közölje a véleményét levélben vagy telefonon.

Lunacsarszkij később is rendkívül sikerültnek nevezte Matvejev Marx-szobrát. „Sajnos, ez a szobor tönkrement, s most a helyébe, a Szmolnij elé egy többé-kevésbé megszokott típusú bronz Marx-fejet tettek, amely nélkülözi Matvejev eredeti plasztikai interpretációját" – írta *Lenin és a művészet* c. cikkében (ld. Lunacsarszkij: *Válogatott esztétikai munkák.* Kossuth Könyvkiadó 1968.).

Dec. 20-án a Népbiztosok Tanácsa Lenin elnökletével meghallgatta Lunacsarszkij előterjesztését, és javasolta a Kis Tanácsnak, hogy ismerkedjék meg a terv részleteivel, majd javaslatát terjessze a Tanács elé a költségvetéssel együtt.

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

(Széljegyzetek M. F. Andrejevának a petrográdi színházakra vonatkozó rendelet-tervezetéhez)

[1919 december 25. előtt]

Megbeszélni Lunacsarszkijjal *(A Kis Tanács elé)*

Anatolij Vasziljevics, mi a véleménye? Lenin

A Színházi Központ, elfogadva azt az általános tételt, hogy valamennyi színház, kivéve a rendeletben külön említett akadémiai állami színházakat – a moszkvai Nagy Színházat, Kis Színházat és Művész Színházat, a petrográdi Mária, Alekszandra és Mihály Színházat – államilag dotált, nem vette figyelembe a különleges helyzetben levő színházak egész sorát, mégpedig a petrográdi úgynevezett községi színházakat, amelyek megalakulásuk óta finanszírozott állami színházak, s ma már igen tekintélyes közös vagyonnal rendelkeznek: központi raktárakkal, központi jelmeztárral, díszlet-, kellék-, rajzoló-, festő-, cipész- stb. műhelyekkel.

Ezeknek a színházaknak különálló autonóm vagy félautonóm egységekre való szétforgácsolása fölöttébb ésszerűtlen lenne, megszüntetné ugyanis az egész igazgatási és anyagi apparátus nemrég végrehajtott szigorú központosítását, és célszerűtlen lenne az erőkkel és eszközökkel való takarékoskodás szempontjából is.

Emlékeztessenek, mikor jön M. F. Andrejeva

Tekintettel a fent kifejtettekre, ezennel elrendeljük: a petrográdi községi színházak – a Nagy Operaház, a Nagy és a Kis Drámai Színház és a Petrográdi Drámai Színház – állami

színházaknak tekintendők, amelyek a Petrográdi Színházi Osztály közvetlen hatáskörébe tartoznak, és amelyeket a PSZO által folyósított és az előírt módon jóváhagyott költségvetésből finanszíroznak.

A rendelet-tervezet M. F. Andrejeva kézírásával maradt fenn.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK KIS TANÁCSÁNAK

[1919. december 31. előtt]

Rendelet-tervezet a Troice-Szergijevszki Kolostor állami tulajdonba vételére

Tekintettel arra, hogy a Troice-Szergijevszki Kolostor mint páratlan történelmi és művészi értékű műemlék óriási jelentőséggel bír a néptömegek történelmi tudatának és művészi ízlésének fejlesztése szempontjából, a Népbiztosok Tanácsa elhatározta, hogy:

1. a Troice-Szergijevszki Kolostort minden művészi és történelmi értékű berendezésével együtt az Orosz Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság állami tulajdonává nyilvánítja.

2. A Troice-Szergijevszki Kolostornak valamennyi épületét a régi és az új falakon belül, minden művészi és gazdasági ingó vagyonával, gazdasági épületeivel, felszerelésével és a hozzá tartozó földterülettel együtt a Közoktatásügyi Népbiztosság Múzeumi és Műemlékvédelmi Osztálya kezelésébe adja.

3. A Közoktatásügyi Népbiztosság Múzeumi és Műemlékvédelmi Osztálya megfelelő rendeletet és utasítást dolgoz ki és helyez hatályba a Troice-Szergijevszki Kolostor igazgatására és művészi gyűjteményeinek, történelmi emlékeinek, templomainak és egyéb épületeinek a művészettörténeti ismeretek demokratizálására és a tudományos kutatás szolgálatába állítására.

4. A kolostor régi és új falain belül fekvő templomokat, lakó- és gazdasági épületeket, műhelyeket és berendezéseket csakis a Múzeumi és Műemlékvédelmi Osztály engedélyével és azzal a fel-

tétellel szabad más célokra felhasználni, hogy ez nem akadályozza az Osztály közvetlen feladatait.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A rendelet-tervezetet a Népbiztosok Tanácsa 1920. ápr. 21-én fogadta el módosított formában, *A Troice-Szergijevszki Kolostor múzeummá nyilvánítása* címmel.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

[1919]

Leninnek, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

Moszkva oktatási intézményei közül kettő érthető módon különösen közel áll a szívemhez, ezek: a mi kiváló tanfolyamaink azon munkások és parasztok számára, akikből a fizikai munka instruktorait képezzük ki és a szovjetek központi iskolája. Az utóbbit Nyevszkij vezeti, akitől a mellékelt kétségbeesett levelet kaptam. Én azonban személy szerint képtelen vagyok segíteni neki, minthogy élelmezési ügyekben semmilyen befolyásom nincs. Ezért Önhöz fordulok azzal az alázatos kéréssel, hogy olvassa el Nyevszkij elvtárs kétségbeesett levelét, és beszéljen az élelmezésügyiekkel, emeljék fel valamelyest annak az 1100 fiatalnak az élelmezését, akik minden bizonnyal kiváló dolgozói lesznek a szovjethatalomnak.

(Lunacsarszkij)
közoktatásügyi népbiztos

A levél keltezése csak hozzávetőlegesen állapítható meg tartalmából. Nyevszkij említett levele nem került elő.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

[1920. január közepén]

Gyakorlatomban szüntelenül adódnak azonnali segítséget igénylő esetek: egyrészt a fiatal népi tehetségek támogatása, akik megélhetési eszközök híján meg vannak fosztva attól, hogy adottságaikat kifejleszthessék, másrészt a valamilyen elemi csapás áldozatául esett kiemelkedő kulturális dolgozóknak sokszor a pusztulástól való megmentése. Tapasztalataim azt mutatják, hogy az általános segítség, melyet ilyen esetekben a Társadalombiztosítási Népbiztosság nyújt, nem elegendő, és sokszor túlságosan későn is érkezik. Ezért arra kérem a Népbiztosok Kis Tanácsát, hogy fogadja el a mellékelt két határozatot. Emlékeztetek arra, hogy elődeink a nagy francia forradalom korában igen ésszerűen nagy összegeket fordítottak a fiatal tehetségek támogatására.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A levélhez mellékelt két határozat-tervezet:

1. A Népbiztosok Kis Tanácsának határozata

A szovjet kormány kötelességének tartja, hogy elősegítse a népből származó fiatal tehetségek zavartalan fejlődését. A Népbiztosok Tanácsa a köztársaság egész területén minden fiatalra kiterjedő tanulási kötelezettség mellett szükségesnek tartja, hogy a közoktatásügyi népbiztos különösen gondját viselje a tudomány és művészet területén feltűnő fiatal tehetségeknek.

E célból az 1920-as évre 5 millió rubelt bocsát a közoktatásügyi népbiztos rendelkezésére.

A közoktatásügyi népbiztosnak jogában áll ebből az összegből legfeljebb 5000 rubel egyszeri segélyt, illetve féléven át havi 3500 rubelig terjedő támogatást kiutalni.

Kivételes esetekben a Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiuma az egyszeri segély összegét maximálisan 10 000, a havi támogatást pedig 5000 rubelra emelheti fel.

A támogatás a határidő lejárta után megújítható.

2. A Népbiztosok Tanácsának határozata.

A köztársaság súlyos helyzete arra kényszerítette a Népbiztosok Tanácsát, hogy intézkedéseket tegyen a különféle szakemberek életének és egészségének megóvására.

A szovjet kormány a közoktatásügyi népbiztost feljogosítja arra, hogy a különleges szakmai tudású és képességű személyeknek a társadalombiztosítás általános keretein belül nyújtott segítség kiegészítéséül rendkívüli esetekben (súlyos betegség, a munkaképesség elvesztése, a munkához szükséges eszközök elvesztése stb.) a kulturális területen dolgozó szakembereket legfeljebb 10 000 rubel egyszeri segélyben részesítse.

E célra a közoktatásügyi népbiztosnak az 1920-as évre az Államkincstár terhére 3 millió rubelt bocsát rendelkezésére.

1920. január 21-én a Népbiztosok Kis Tanácsának ülése mindkét határozat-tervezetet megvitatta, és ilyen formában elutasította. Helyette a Közoktatásügyi Népbiztosság az 1920. évre szóló költségvetésbe külön tételként felvette a fiatal tehetségek támogatását összesen 6 millió rubel erejéig.

A másik kérdésben Lunacsarszkij személyesen Leninhez és a Népbiztosok Tanácsa Hivatalának vezetőjéhez, V. D. Boncs-Brujevicshoz fordult.

1920. március elején a Népbiztosok Kis Tanácsa határozatot hozott a tanítók és a népművelési dolgozók helyzetének javítására. (Vidéken a pénzhiány miatt a tanítók helyzete rendkívül súlyossá vált.)

LENIN ÉS LUNACSARSZKIJ A. I. HERZEN JUBILEUMÁRÓL

[1920. január 17.]

I. A Népbiztosok Tanácsának határozata, melyet Lenin elnökletével fogadott el

Folyó év január 21-én lesz Alekszandr Ivanovics Herzen, a nagy orosz szocialista író halálának 50. évfordulója. A Népbiztosok Tanácsa ennek az eseménynek a megünneplése végett elrendeli:

1. Moszkvában emlékművet kell állítani Herzennek a Moszkvai Egyetem régi épülete előtt.

2. A Moszkvai Egyetem fizika-matematikai tanszékének egyik tantermét A. I. Herzenről kell elnevezni, és ki kell függeszteni arcképét a tanteremben.

3. Najgyonova házát, amelyben Herzen született (Tverszkoj bulvár 25. sz.), államosítani kell valamennyi hozzá tartozó épülettel együtt, át kell adni az Írók Összoroszországi (moszkvai) Szakszervezetének, és meg kell bízni a Moszkvai Szovjetet, hogy minden támogatást adjon meg a házban létesítendő könyvtár berendezéséhez, Herzen mellszobrának felállításához és az egész épület bebútorozásához.

4. Najgyonova említett házán és a Szivcev vrazs 27. sz. házon, amelyben Herzen élete egy részét töltötte, emléktáblát kell elhelyezni Herzen képmásával.

5. A Bolsaja Nyikitszkaja utca nevét Herzen utcára kell változtatni. Barátairól pedig, akik igen lényeges befolyással voltak az orosz ellenzéki és forradalmi gondolat fejlődésére, a Gazetnij utcát Ogarjov utcának, a Seremetyev utcát Granovszkij utcának, a Dolgorukov utcát Belinszkij utcá-

nak, a Csernisev utcát Sztankevics utcának kell elnevezni.

6. Herzenről kell elnevezni egy-egy 2. fokozatú szakiskolát Vjatkában, Vlagyimirban és Novgorodban, ahol száműzetését töltötte, valamint azokban a kormányzósági és járási központokban, amelyeknek helyi szovjetjei kívánatosnak tartják az író emlékének megörökítését.

7. Herzenről kell elnevezni Petrográdon a 3. sz-Pedagógiai Főiskolát és Moszkvában az Építő. ipari Technikumot.

8. Minél rövidebb időn belül be kell fejezni A. I. Herzen összes műveinek állami gondozásban folyó kiadását.

9. Az Állami Könyvkiadót meg kell bízni, hogy adja ki és a dolgozó tömegek körében terjessze A. I. Herzen életrajzát.

10. Üdvözlő táviratot kell küldeni Herzen leányainak: Natalja Alekszandrova Herzennek és Olga Alekszandrovna Monod-nak.

II. Üdvözlő távirat Herzen leányának

Natalie Herzen
Blanc-Castle, Avenuc Florimont, Lausanne,
Suisse

Ma, Alekszandr Ivanovics Herzen halálának ötvenedik évfordulóján az Oroszországi Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság Kormánya abban a büszke tudatban, hogy az Ön kiváló édesapja a szabad orosz nép szocialista köztársaságáért folytatott küzdelem legkiválóbb harcosai közé tartozott, forró üdvözletét küldi Önnek és nővérének, Monod asszonynak mint a nagy író gyermekeinek. Ma egész Oroszország szeretettel emlékezik az írott szó nagy művészére, azzal a

szilárd hittel, hogy a nagy író útmutatásához híven, megszüntetvén az embernek ember által való kizsákmányolását, az egész világ számára demonstrálja az orosz dolgozó tömegek forradalmi fejlődésének erejét. A kormány kinyilvánítja azt a megmásíthatatlan szándékát, hogy az orosz cárok rendeletére Oroszországból száműzött A. I. Herzen és felesége hamvait hazaszállíttassa Moszkvába, az orosz dolgozók közös kívánságával összhangban. A kormány egyszersmind örömmel értesíti Önöket, hogy az állami tulajdonba vett ház, amelyben mindketten születtek, teljes egészében rendelkezésükre áll abban az esetben, ha meg kívánják látogatni a cári despotizmus és a kapitalista erőszak nagy leleplezőjének hazáját.

Herzen forradalmi tevékenységének jelentőségét az orosz felszabadító mozgalom szempontjából Lenin 1912-ben mutatta ki az író szuletésének 100. évfordulója alkalmával írt, *Herzen emlékére* c. cikkében (ld. Lenin *Összes Művei*. 21. kot. Bp. 1969. 244–250. old.). Ugyancsak 1912-ben a *Novaja Zsizny* c. folyóirat 4. száma kozolte Lunacsarszkijnak Herzen emlékére írt cikkét. Lunacsarszkij lelkes propagálója volt Herzen forradalmi hagyatékának.

Az Októberi Forradalom után Herzen műveinek népszerűsítése rendkívul nagy lenduletet vett.

1918. február 14-én a Kozoktatásugyi Népbiztosság rendeletileg monopolizálta 58 orosz író műveit ot évre; koztuk volt Herzen is. Július 30-án a Népbiztosok Tanácsának ulésén Lenin elnokletével jóváhagyták a Kozoktatásugyi Népbiztosság által beterjesztett listát azokról a személyekről, „akiknek emlékművet kell állítani Moszkvában és az Oroszországi Szocialista Szovetségi Szovjet Koztársaság más városaiban". Ennek „Forradalmárok és kozéleti személyiségek" c. első pontjában szerepel Marx, Engels, Bebel, Lassalle, Jaurés, Lafargue, Valliant, Marat, Robespierre, Danton, Garibaldi, valamint Pesztyel, Rilejev és Herzen neve.

1920. január 20-án Lunacsarszkij mondott beszédet a Nagy Színházban azon az unnepi ulésen, amelyet Herzen halálának 50. évfordulója alkalmával rendeztek. Ugyancsak ezekben a napokban Moszkvában megjelent a *Kolokol* Herzen emlékére kiadott egyetlen száma, amely kozolte Leninnek *A kommunisták és Herzen* c. cikkét. (Lenin *Összes Művei*. 51. kot. Bp. 1977. 133–134. old.)

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

1920. I/18.

Lunacsarszkij elvtárs!

Nemrégiben a kezembe került – sajnálom és restellem, hogy csak most – a híres Dal-szótár.

Kitűnő munka, de mégiscsak *tájszótár*, és el is avult. Nem volna itt az ideje, hogy elkészítsük a mai orosz nyelv szótárát, mondjuk a *most* használatos, valamint Puskintól Gorkijig a *klasszikusok* által használt szavak szótárát?

Mi lenne, ha erre ráállítanánk 30 tudóst, biztosítva számukra a katonai fejadagot?

Mi a véleménye erről az ötletről?

A klasszikus orosz nyelv szótára?

Ha nem okoz nehézséget, minden felhajtás nélkül beszélje meg a dolgot a hozzáértő emberekkel, és közölje velem a véleményét.

Híve
Lenin

1919. dec. 20-án Lenin könyvtára számára beszerezték a négykötetes Dal-szótárt, amiről a bolti nyugta tanúskodik.

Három és fél hónappal az itt közölt levél után Lenin M. N. Pokrovszkijnak küldött levelében másodszor is szól az orosz nyelv szótára kiadásának szükségességéről. Majd egy évvel később Litkensz népbiztoshelyettesnél érdeklődik afelől, hogyan áll a szótár ügye: „Litkensz elvtárs! Találkozásunkkor elfelejtettem megkérni arra, hogy ellenőrizze, hogy áll a *mai* orosz nyelv (Puskintól Gorkijig) (rövid) szótárának összeállításával foglalkozó tudós-bizottság ügye.

Már régen és több ízben megállapodtam erre vonatkozólag Pokrovszkijjal és Lunacsarszkijjal.

Készül-e? Tulajdonképpen min dolgoznak? Érdeklődjön, és írja meg pontosan." (Lenin *Művei*. 35. köt. Szikra 1955. 472. old.) Litkensz válasza: „Vlagyimir Iljics! Az orosz nyelv szótárának kérdéséről Pokrovszkij et.-nak személyesen kell referálnia Önnek. A dolog semmivel sem jutott előbbre..." Lenin azt javasolja Litkensznek, hogy nevezzen ki egy 3–5 tagú bizottságot

a legjobb filológusokból, akik két héten belül terjesszék elő a francia „kis-Larousse" mintáját követő rövid értelmező szótár elkészítésével megbízandó végleges bizottság összetételére és munkatervére vonatkozó javaslatokat, melyet jóvá kell hagyatni az Akadémiai Tudományos Központtal, s ősszel elkezdhetnék az érdemi munkát. Május végén Litkensz tudatja Leninnel, hogy a szótár ügyét „sikerült elindítani", s a bizottságnak július 1-ig el kell készítenie a munkatervet. Lenin aláhúzta a dátumot, és az irat aljára följegyezte: „Emlékeztetni rá VII. 1-én".

Lenin a későbbiek folyamán több ízben érdeklődött a munka előrehaladása felől

Az orosz nyelv értelmező szótára (szerk. D. N. Usakov) első kötete 1935-ben, a második 1938-ban, a harmadik 1939-ben, a negyedik pedig 1940-ben jelent meg.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK KIS TANÁCSÁNAK

1920. február 16.

Néhány nap múlva ünnepeljük Marija Nyikolajevna Jermolovát, a híres orosz színésznőt.

A Színházi Központ és a Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiuma nevében arra kérem a Népbiztosok Kis Tanácsát, hatalmazzanak fel arra, hogy Jermolova művésznőnek jubileuma alkalmával a munkás-paraszt kormány nevében „A nép művésze" címet adományozhassam.

Emlékeztetőül: ezt a címet Oroszországban jelenleg egyedül Fjodor Ivanovics Saljapin viseli.

A. Lunacsarszkij
népbiztos

Lunacsarszkij Jermolova 50 éves színészi jubileuma alkalmából fordult ezzel a kéréssel a Népbiztosok Kis Tanácsához. Kérését teljesítették.

Jermolova ünneplésére 1920. május 20-án került sor. Lunacsarszkij két üdvözletet küldött a nagy színésznőnek, az egyiket a Színházi Központ, a másikat a maga nevében. Ez utóbbiból idézünk:

„Csak váratlanul szükségessé vált elutazásom akadályozhatott meg abban, kedves és mélyen tisztelt Marija Nyikolajevna, hogy személyesen gratuláljak Önnek, kiegészítve jókívánságaimat a Közoktatásügyi Népbiztosság üdvözletével »A nép művésze« címének elnyerése alkalmából.

Marija Nyikolajevna, a munkás-paraszt Oroszország, jóllehet az eddig uralmon levő bűnös társadalmi rendszer távol tartotta őt a művészet csúcsaitól, mégis nagyra becsüli az Ön óriási művészi érdemeit.

Igaz, hogy csak nemrég felszabadult országunkban még nagy a káosz és szenvedés. Ami érthető. Még mindig eszméink puszta létéért harcolunk, de vajon nem látható-e mindenki számára, milyen mohón nyújtja kérges kezét a proletariátus és a parasztság a művészet tüze felé, ahol a lelkesedés lángja lobog?

Tudjuk, hogy ennél a tűznél eddig a művészetet olykor meg-

gyalázó bálványimádás folyt; tudjuk, előfordult, hogy e szent helyen a legmocskosabb hanyatlást láthattuk. De azt is tudjuk, hogy az orosz művészet: az irodalom, a színház fölvette a harcot államiságunk szürke homályával és a társadalmunk betegségeivel szemben, és helyt tudott állni a nép előtt, hirdetve iránta való szeretetét, hitt az ideálokban, és fénylő híradást hozott az igazi humanitás birodalmából a cári Oroszország hétköznapi kaszárnyavilágába.

Oroszország művészeti intézményei között talán nincs még egy, amely olyan határozottan megérdemli a fényes elvek bajnokának nevét, mint Scsepkin és Osztrovszkij háza, melynek dicsőségét az Ön tevékenysége még jobban növelte. A cári Kis Színház időnként, fogát összeszorítva, tett kisebb-nagyobb engedményeket az uralkodó ízlésnek, de ezek sem tudták eltorzítani nemes arculatát. Ez a színház csak nevében volt cári, valójában azonban az orosz nép azon elemeihez tartozott, akik abban az időben ébredtek öntudatra.

A legjobbak között is a legjobb: a haladó moszkvai értelmiség, a moszkvai forradalmi diákifjúság, apáink és fivéreink, akik az orosz forradalom bölcsőjét ringatták, gyakori vendégei voltak a Kis Színháznak, megpihentek és erőt gyűjtöttek benne.

Ebben a színházban, amely az orosz színházak között vitathatatlanul az első, fennállásának legutóbbi, nagy jelentőségű évtizedében senkinek neve nem ragyogott fényesebben, mint az Öné.

Hol a törékeny és megható alakok egész sorában, mint amilyen az Orleans-i Szűz és Stuart Mária, hol az élet teljes igazságát reprezentáló alakokban Ön olyan magaslatokra emelkedett fel, ahová csak a költészet sasmadarai jutnak el, és valami csoda folytán majdnem ugyanilyen magaslatokra tudta felemelni a másodrendű tehetségek műveit is; szépségre, hősiességre, az élet szeretetére és megértésére tanított bennünket.

Azok a napok, amikor a szovjet nép végre birtokába veheti az egész kultúrát, az Ön életének estéjével esnek egybe.

Mi, akik a kulturális építőmunka területén dolgozunk, tiszta szívből kívánjuk, hogy az Ön estéjének sugarai, melyek tele vannak fénnyel és meleggel, még sokáig simogassák népünk tavaszát.

A Petrográdi Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje kezdeményezésére a Szovjet Kormány Fjodor Ivanovics Saljapinnak, az orosz operaszínpad népszerű és nagy tehetségű művészének „A nép művésze" címet adományozta. Ugyanakkor elhatároztuk, hogy nagyon fukarkodni fogunk ezzel a címmel, és csak a Népbiztosok Tanácsának külön határozatával ítéljük oda.

Boldog vagyok, hogy a Szovjet Kormány nevében átadhatom Önnek ezen az Ön számára ünnepélyes, számunkra pedig kedves napon »Az orosz nép művésze« címet.

Marija Nyikolajevna! Bizonyára megérti, milyen nagy elismerés ez a legnagyobb forradalmat megtestesítő kormány részéről, melyet valaha látott a világ, de minekünk, ennek a kormánynak is és azoknak a tömegeknek, akiknek akaratát tükrözzük, ugyanilyen megtiszteltetés, hogy Ön a mi kezünkből kapja ezt a legmagasabb művészi címet, amely most a mi sokat szenvedett, mégis nagy és az egész emberiség élén haladó hazánkban létezik.

Még sokáig éljen Marija Nyikolajevna Jermolova, a nép művésze!

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos"

LUNACSARSZKIJ LENINNEK
A Népbiztosok Tanácsa elnökének

1920. március 5.

A rendkívüli körülmények arra kényszerítik a Gyermekvédelmi Tanácsot, hogy Önhöz forduljon azzal a kéréssel, nyújtson segítséget a múlt évben az ukrajnai telepekre irányított gyermekek visszatelepítéséhez.

A Gyermekvédelmi Tanács közvetítésével Moszkvából több mint 20 000 gyermeket szállítottak oda, de Gyenyikin gyors előnyomulása a telepek többségét arra kényszerítette, hogy sürgősen visszatérjenek Moszkvába. Körülbelül 2000 gyermek (a Bászmáni és a Butiri kerületből és a vasutasgyermekek) nem tudott időben elutazni, és súlyos megpróbáltatásokon ment keresztül Gyenyikin alatt.

Most valamennyi gyermek felszabadult (a telepek Mirgorodban vannak, a Poltavai kormányzóság Kobeljaki járásában), minden szükséges dolgot elküldtünk részükre, de a helyzet az (főleg a kiütéses tífuszjárvány miatt), hogy a szülők a kerületektől és a Gyermekvédelmi Tanácstól kategorikusan követelik a gyermekek visszahozását.

Az evakuálási bizottsággal folytatott megbeszélésekből kiderült, hogy a Gyermekvédelmi Tanács e célra három egészségügyi szerelvényre számíthat, de az evakuálási bizottság joggal tart attól, hogy a vonatok túlságosan lassan fognak haladni (negyedsorban), ami az egész visszatelepítést rendkívül meglassítja, és a gyermekek egészségét is veszélyezteti.

A fentieket figyelembe véve, a Gyermekvédelmi Tanács elismeri, hogy a gyermekek visszaadása szüleiknek az ő kötelessége, és arra kéri Önt, hogy

intézkedjék a gyermekeket szállító vonatok akadálytalan haladásáról.

A. Lunacsarszkij
a Gyermekvédelmi Tanács
elnöke

A Gyermekvédelmi Tanácsra vonatkozólag ld. Lunacsarszkij 1919. aug. 22-i levelének jegyzetét.

1920. március 8.

Kedves Vlagyimir Iljics!

Mint tudja, javaslatára megváltoztattam azt az eredeti kérésemet, hogy valamennyi moszkvai (színházi) együttesre terjesszék ki a Vörös Hadsereg katonái számára megállapított fejadagot – természetesen a Vörös Hadsereg megfelelő ellátása mellett –, és ehelyett listát készítettem a számunkra legfontosabb és művészi szempontból legértékesebb együttesekről. Valamivel több mint 2000 emberről van szó. Ilyen fejadag nélkül ezek az együttesek kétségtelenül fel fognak bomlani. A különféle huzavonák miatt már most is alig-alig van lehetőségünk arra, hogy megőrizzük a művészek szükséges minimumát.

A Népbiztosok Kis Tanácsa közölte velem, hogy jelenleg minden ilyen kérdést előzetesen megvitatnak Halatov bizottságában (Munkásellátási Bizottság). Amennyire ismerem a helyzetet, nem lehet teljes mértékben kezeskedni azért, hogy Halatov bizottsága elegendő figyelmet fog fordítani erre a kérdésre. Igaz, mi minden tőlünk telhetőt megtettünk, hogy kérésünket megvédelmezzük, minthogy Ön annak idején teljes együttérzését fejezte ki ez ügyben, és azt mondta, hogy támogatja követelésünket, de nagyon kérem, szóljon pár szót telefonon Halatov et.-nak, hogy legyen egy kicsit liberálisabb a színházakkal szemben.

Vegye tekintetbe, Vlagyimir Iljics, hogy a legrövidebb időn belül a PUR-ral közösen hozzálátunk ennek az ügynek gyökeres szabályozásához, és hogy az egyenlő és ésszerű művész-fejadag megállapítása voltaképpen nem a fejadagok eltékoz-

lására, hanem csökkentésére vezet, mint ahogy Petrográdban történt, amely e tekintetben megelőzött bennünket.

Baráti kézszorítással
A. Lunacsarszkij
népbiztos

V. I. Leninnek, a Népbiztosok Tanácsa elnökének
1920. március 16.

A Közoktatásügyi Népbiztosságnak a Központi Bizottsághoz, a Népbiztosok Tanácsához és az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottsághoz intézett feljegyzését kiegészítendő, a jelenlegi vidéki helyzet illusztrálására elküldöm Önnek a népművelési dolgozók pszkovi konferenciáján 1920. január 27-én hozott határozatot.

Megkaptam Öntől Szemjonov et. tervezetét a vallásellenes propagandára. Ez a Szemjonov et. nekem is átadott egy ilyen tervezetet, és meg is vitattuk a Kollégiumban. A Kollégium úgy találta, hogy felületes és alkalmatlan a megvalósításra. De mindenesetre ugyanazt tettük, amit Ön, azaz továbbítottuk véleményezésre az Igazságügyi Népbiztosság 8. ügyosztályának. Úgy vélem, ostobaság az egész, és hogy az egyház elleni harc útja a továbbiakban: az iskolák megfelelő munkája. Semmiféle külön biztosságokra vagy albiztosságokra nincs szükség véleményem szerint. Ez csak különféle szemrehányásokat zúdítana ránk, semmi haszonnal nem járna, sőt lehet, hogy itt-ott még meg is erősítené az, úgymond, üldözött előítéleteket.

Ezenkívül Ön elküldte nekem egy ifjú költő, bizonyos Varakin levelét. Meg kell mondanom, hogy a versei, amelyeket ő nyilván úgy küldött el, mint a Puskinhoz „méltó" legjobb alkotásait, bizony gyengék, eléggé tartalmatlanok, legfeljebb formai szempontból gördülékenyek: így verselni a legtöbb gimnazista tud. Elbizakodottsága viszont minden mértéket felülmúl, ráadásul levele végén maga vallja be, hogy pszichikailag nem

egészséges. Ezért személy szerint úgy vélem, hogy kérésére nem kell reagálni. Épp elég fiatal embert ismerek, aki sokkal inkább megérdemli a támogatásunkat. Persze hatezer rubel igazán semmi, rendelkezésemre áll némi alap, amelyből segélyezhetem a fiatal tehetségeket. Ha Ön szükségesnek tartja, azonnal elküldöm neki ezt a hatezer rubelt. Én az arroganciáján kívül semmiféle tehetséget nem látok benne.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

[1920. március 17.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

A forradalom kezdete óta dolgozik nálunk és már a forradalom előtt hírnevet szerzett Gyenyi elvtárs. Ő készítette a legjobb plakátokat, amelyeket agitációnkban felhasználunk.

Munkáját jól ismerik. [...] Gyenyi elvtárs beteg ember. Minden vágya, hogy folytassa és fejlessze munkáját, nemcsak orosz, hanem esetleg nemzetközi méretekben is. Tehetsége lehetővé teszi számára, hogy sajátos módon fejezze ki eszméinket. Néhány plakátja, részben Gyemjan Bednij szövegével, úgy láttam, máris megjelent külföldi folyóiratokban.

Betegségére való tekintettel szükség volna arra, hogy valamelyest tűrhető életkörülményeket teremtsünk számára, amit ő kétségkívül remek, éles és találó művekkel fog viszonozni nekünk.

Énnekem úgyszólván semmi lehetőségem arra, hogy ezt elintézzem, mert természetesen nem pénzzel megfizethető megrendelésekről van szó, ezt el tudnám intézni, hanem lakásról és élelmezésről itt Moszkvában, amennyiben kívánatos (és szerintem nagyon kívánatos), hogy éppen itt tartsuk őt, a Közoktatásügyi Népbiztosság, a párt-KB, a Külügy, a Sajtóközpont és a PUR agitációs szerveinek közelében, mert mindezek számára nagyon hasznos lehet.

Ezért arra kérném Önt, segítsen nekem, egyszerűen adjon nekem egy papírt, és telefonáljon néhány illetékesnek, hogy adjanak Gyenyi et.-nak egy kényelmes és fűtött szobát valamelyik szovjet házban vagy a Kremlben, ahol egyáltalán van rá lehetőség, másodszor: engedélyezzék neki, hogy

vagy a népbiztosok étkezdéjében ebédeljen, vagy kapjon a lakására megfelelő mennyiségű élelmiszert. Ismétlem, hogy Gyenyi et. beteg ember, és csöppet sem lenne racionális őt szűkös körülmények között hagyni.

Ezenkívül Gyenyi et. még a legutóbbi itt-tartózkodásakor nagyon kérte, engedjék meg neki, hogy néhányszor jelen lehessen a Népbiztosok Tanácsa ülésén, hogy skicceket készíthessen elvtársainkról. Gyenyi et. nagyon gyorsan és érdekesen eltalálja a jellemző vonásokat, és néhány ilyen alkalom kétségkívül többet tudna nyújtani, mint más művészek nem tudni miért sikerületlen kísérletei portréink megalkotására.

Nagyon kérem Önt, Vlagyimir Iljics, közölje velem telefonon, tud-e segíteni nekem abban, hogy menedékhez és nyugodt munkalehetőséghez juttathassam egyik legőszintébb és legtehetségesebb barátunkat.

Meleg kézszorítással
A. Lunacsarszkij

Viktor Nyikolajevics Gyenyiszov (Gyenyi) grafikusművész (1892–1946) ebben az időben Kazanyban élt. 1921-ben a *Pravda* munkatársa lett. Borisz Jefimov, a neves karikaturista emlékezése szerint „...Iljics szívből nevetett, amikor meglátta saját tréfás ábrázolását Gyenyinek a *Pravdá*-ban megjelent karikatúráin".

V. I. Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

1920. március 27.

Scserbackij akadémikus külföldi kiküldetése kérdésének hosszas és figyelmes megvitatása után a Külügyi és a Közoktatásügyi Népbiztosság arra a következtetésre jutott, hogy Scserbackij elvtárs külföldi útja mind tudományos érdekből, mind politikai szempontból kívánatos. Minden ehhez szükséges formaság el van intézve. A Közoktatásügyi Népbiztosság részben Scserbackij professzor külföldi megélhetésére, részben a szakmájába vágó könyvek megvásárlására 600 000 rubelt utalt ki, és a Külkereskedelmi Népbiztosságtól, amelytől az összeg régi bankjegyekre való átváltása függ, azt kértem, hogy váltsa át ezt a pénzt.

Sejnman elvtárs kérésemre a következőket írta: „A Külkereskedelmi Népbiztosság az utazást nem tartja időszerűnek, ezért az átváltást elutasítja. Ha a Közoktatásügyi Népbiztosság a kiküldetést szükségesnek tartja, ő is rendelkezik eszközökkel."

Föl kell hívnom az Ön figyelmét arra, hogy ebben a följegyzésben két nyilvánvaló tévedés van. Először: a Külkereskedelmi Népbiztosságnak nincs joga megítélni, hogy időszerű-e vagy sem egy tudományos kiküldetés, mert a tudományt még senki sem sorolta a külkereskedelemhez. Tudományos szempontból ezt csak a Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiumának van joga megítélni, politikai szempontból pedig a Külügyi Népbiztosság Kollégiumának.

Az elutasításnak azt az indoklását, hogy a kiküldetést Sejnman et., akinek igazán nem sok köze van a mi tudományos világunkhoz és a tudo-

mányokhoz, időszerűtlennek véli, törvényellenesnek tartom. Másodszor, Sejnman et. nagyon jól tudhatja, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság csak szovjet bankjegyekkel rendelkezik, és ezeket ki is utalta. A régi bankjegyekre való átváltásra nézve az a szabály, hogy ilyen bankjegyek csak a Külkereskedelmi Népbiztosság engedélyével utalhatók ki.

Nagyon kérem Önt, Vlagyimir Iljics, vagy utasítsa Sejnman et.-at, hogy ne avatkozzék bele a hatáskörén kívül eső kérdésekbe, és egyszerűen teljesítse a Közoktatásügyi Népbiztosság kéréseit (amelyek fölöttébb szerények: egész idő alatt alig $2^1/_2$–3 milliónyi régi bankjegyre nyújtottunk be igénylést), vagy közölje a Közoktatásügyi és a Külügyi Népbiztossággal, hogy jelenleg semmiféle külföldi kiküldetés nem lehetséges.

Még mielőtt Sejnman et. megjelent a Külkereskedelmi Népbiztosságnál, Kraszin et.-sal volt alkalmam beszélni erről, és ő egyenesen képtelennek tartotta azt a gondolatot, hogy időszerűtlennek tarthatnánk olyan személyek külföldi utazását, akiket eléggé ismerünk, akik tanúsíthatnák a külföld előtt az országban szünet nélkül folyó kulturális munkát, és a külföldi tudományos újdonságokat hazahozva, elősegíthetnék továbbfejlődését. Csak két dologban állapodhatunk meg, először: hogy a kiküldendők többé-kevésbé európai színvonalú tudósok legyenek, másodszor: hogy lojálisak legyenek, és elég garanciának tarthassuk, ha szavukat adják, hogy semmiféle politikai agitációt nem folytatnak Szovjet-Oroszország ellen, és ha külföldiek kérdésekkel fordulnak hozzájuk, a valósághoz híven számolnak be mindarról, amit a fennálló elemi akadályok ellenére kulturális életünk fejlődésének folyamatosságáért teszünk.

A Közoktatásügyi Népbiztosság és a Külügyi Népbiztosság Kollégiumának egybehangzó véle-

ménye szerint Scserbackij akadémikus mind a két feltételnek teljes mértékben megfelel.

Ily módon a Külkereskedelmi Népbiztosság politikájának váratlan fordulata, ami a tudomány kérdéseihez nem sokat értő és külföldi kapcsolatok fenntartásához szükséges feltételek tekintetében még kevésbé tájékozott Sejnman et. kinevezésének következménye, teljesen váratlanul ért bennünket, és feltétlenül magyarázatot kíván, ha nem akarják, hogy én és Csicserin elvtárs teljesen lehetetlen helyzetbe kerüljünk.

A. Lunacsarszkij

F. I. Scserbackij akadémikus, az indiai és buddhista filozófia kiváló ismerője, ebben az időben a buddhizmus legfontosabb filozófiai szövegeinek lefordításán és közzétételén dolgozott.

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK KIS TANÁCSÁNAK

1920. március 29.

A Népbiztosok Tanácsa különbizottságának

A Közoktatásügyi Népbiztosság mellékelve a bizottság elé terjeszti jóváhagyás végett a Lev Tolsztoj házának (Moszkva, Hamovnyiki köz) állami tulajdonba vételéről intézkedő rendelet tervezetét, melyet f. év március 25-i ülésén fogadott el.

Melléklet: a rendelet-tervezet 4 példányban és a Tolsztoj Emlékmúzeum vezetőjének feljegyzése.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A Tolsztoj moszkvai házának állami tulajdonba vételét kimondó rendelet 1920. ápr. 20-án jelent meg az *Izvesztyijá*ban a következő megfogalmazásban:

„A háznak, melyben L. Ny. Tolsztoj élt és dolgozott, megőrzése céljából a Népbiztosok Tanácsa elhatározta, hogy:

Lev Tolsztoj Moszkva, Hamovnyiki köz 21. sz. alatti házát és a hozzá tartozó telket, épületeket és berendezést az Orosz Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság állami tulajdonává nyilvánítja, és a Közoktatásügyi Népbiztosság kezelésébe adja.

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsa elnöke
V. Boncs-Brujevics
a Népbiztosok Tanácsa Hivatalának vezetője"

[1920. március–április]

Kedves Vlagyimir Iljics!

Egy kéréssel fordulok Önhöz, amelynek kétségtelenül óriási állami jelentősége van. Arról van szó, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság munkájának egyik oldala, melyre bizonyos mértékben joggal büszke, a múzeumokban, történelmi nevezetességű palotákban, templomokban stb. képviselt, anyagi szempontból is óriási értékű vagyon megóvása.

Azt Ön is nagyon jól átlátta, mit jelent ez, mikor a Népbiztosok Tanácsa legutóbbi ülésén arról volt szó, hogy a Troice-Szergijevszki Kolostor őrzését elvesszük a szerzetesektől.

Csaknem minden palotában és minden régi múzeumban vannak olyan idős alkalmazottak, akik évtizedek óta ott vannak, és akik a legnagyobb bizalmat érdemlik meg. Ezeknek újakkal való kicserélése (most általában nehéz munkaerőt kapni) úgyszólván lehetetlen. Amellett a moszkvai és petrográdi múzeumok alkalmazottai szerteszóródnak, elmennek falura, sok esetben a férjet máris a feleség helyettesíti, sokszor meg éppenséggel tátongó űr keletkezik.

Ha ez tovább folytatódik, rövidesen teljesen védtelenül hagyjuk ezt a sok milliárdos vagyont, amelynek kulturális értékét még csillagászati számokkal sem lehet kifejezni.

A Múzeumi Osztálynak az a kérése, hogy adjunk ezeknek a kivételes dolgozóknak (akikből különben nagyon kevés van, végeredményben néhány száz a két városban) kielégítő fejadagot, amely odakötné őket a munkahelyükhöz.

Sajnos, én magam ezt sehogy sem tudom elérni.

Az illetékes hatóságoknak a legcsekélyebb érzékük sincs a helyzet sajátosságai iránt, örökké a normatarifákról, az érvényes szabályokról beszélnek, és hogy nem tehetnek kivételt, holott végső fokon éppen emiatt lesznek majd lopások és eltulajdonítások magából az állami művészeti állományból, ami milliószor többe fog kerülni, mint ez a szerencsétlen fejadag.

Minthogy ezért az óriási vagyonért a felelősség engem és legközelebbi segítőtársaimat, Trockaja és Jatmanov et.-akat terheli, kereken kijelentjük, képtelenek vagyunk vállalni a felelősséget, ha nem segítenek nekünk.

Arra kérném Önt, Vlagyimir Iljics, mielőtt újabb hivatalos kérést adnék be Halatov et.-hoz, nyomatékosan hívja fel az Élelmezésügyi Népbiztosság figyelmét arra, hogy ez a kérdés egészen különleges és kivételes, nem tűr semmilyen halasztást, és hogy soron kívül és normán felül adjanak nekünk lehetőséget arra, hogy biztosíthassuk a megfelelő személyzetet emellé az óriási vagyon mellé, melyet meg kell őriznünk a mai nyugtalan rablóvilágban.

Valóságos csoda, hogy eddig meg tudtuk őrizni, mégpedig a legnagyobb rendben, amivel bármilyen vendég előtt elhenceghetünk, de ez a csoda nem lesz tartós, ha az az utolsó néhány száz veterán, akire támaszkodunk, eltűnik, mielőtt lehetővé válik számunkra, hogy legalább valamennyire képzett, iskolázott fiatalokkal váltsuk fel őket.

Baráti kézszorítással
A. Lunacsarszkij

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

[1920. április 3. után]

Lenin széljegyzetei és aláhúzásai Gorkij levelén

Lunacsarszkijnak

Mellékelem az Ermitázs Tanácsa nyilatkozatának másolatát az Ermitázs értékeinek Moszkvából Petrográdba való visszaszállítása szükségességéről, és mint a Tanács tagja szintén kérem az Ön segítségét.

Lunacsarszkij mondjon véleményt

Ezek után felhívom a figyelmét arra, hogy határozott intézkedéseket kell foganatosítani a gyermekbűnözés elleni harc Most, hogy megismerkedtem ezzel a kérdéssel, tudom, milyen rettentő gyorsan terjed a bűnözés ragálya. Petrográdon több mint hatezer 9–15 év közötti bűnöző gyermeket tartanak nyilván, valamennyien visszaesők, köztük elég sok a gyilkos. Vannak olyan 12 évesek, akik már három gyilkosságot követtek el. Elkülönítésük nem vezet célra. Más intézkedésre van szükség, javaslom, hogy szervezzük meg a „Gyermekbűnözés elleni ligá"-t. Ebbe meghívnám a fogyatékosságban szenvedő gyermekek nevelésének és a gyermekbűnözés elleni harcnak legtekintélyesebb szakértőit. Ezzel feltétlenül sietni kell. [...]

Gorkij levelét elolvasva, Lenin elküldte Lunacsarszkijnak véleményezés végett a levélnek azt a részét, melyben a „Gyermekbűnözés elleni liga" megszervezéséről van szó. Lunacsarszkij Gorkij javaslatát A. I. Jelizarovához továbbította, aki a Közoktatásügyi Népbiztosság Gyermekvédelmi Osztályát irányította.

Május 14-én Jelizarova levélben válaszolt Lunacsarszkijnak (a levél másolatát elküldte Leninnek), s ebben a liga ellen foglalt állást, arra hivatkozva, hogy speciális állami intézmények foglalkoznak a szóban forgó feladattal. Leveléhez mellékelte a gyermekek jogi védelmével foglalkozó alosztály feladatait tartalmazó körlevelet.

Május 17-én Jelizarova a Gyermekvédelmi Tanács anyagaival együtt egy levelet is küldött Leninnek: „Kedves Vologya! Telefontávirat helyett futárt küldök, hogy mellékelhessem a Gyermekvédelmi Tanácsra vonatkozó anyagokat. Mint látható belőlük, az Élelmezésügyi Népbiztosság rendszeresen kevesebbet ad a normánál a gyermekétkeztetésre. Ezt a listát ugyancsak megnyújthatnám. Sok helyütt egészen kihalnak a gyerekek... Légy szíves, hass oda, hogy a gyerekeket ne rövidítsék meg, és ne szegjék meg a gyerekek védelméről szóló rendeletet."

Ugyancsak ebből az időből származik Jelizarova Leninnek küldött cédulája, melyen arra kéri, hogy segítsen a gyermekintézmények ágyneművel való ellátásában:

„Iljicsnek.

Azt az ötletet kaptam valakitől, hogy többek közt ily módon próbáljak meg betömni egy lyukat: kérjelek meg, hogy írd alá, lehetségesnek tartod-e (a palotákban, különösen a város környékiekben nagy tömeg ágynemű és párna található). *A.*"

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

[1920. április 3. után]

Petrográd környékén le kell foglalni több kolostort a fogyatékos és *elhagyott* gyermekek és serdülők elhelyezésére.

Lenin

(Lenin *Összes Művei*. 51. köt. Bp. 1977. 192. old.)

V. I. Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

1920. április 6.

Ma beszélni fogok néhány – attól tartok, nem sok – küldöttel, akik a kongresszus után ott maradtak a népművelési értekezleten.[1] Ott meggyőzőbb formában megismétlem azt, amit már ma a sajtóban megírtam.[2]

Íme egy illusztráció a helyzethez, egy távirat Jekatyerinburgból, a kormányzósági népművelési osztály vezetőjétől: „A Szovjet Munkahadsereg, miután a város hadikórházzá átalakított 6 legjobb iskolaépülete felszabadult, elutasította a népművelési osztály kérését, és az épületeket nyomban a közlekedés rendelkezésére bocsátotta. Holott Petrográdból odaköltözött a pedagógiai főiskola, nincs helye a munkás-politechnikumnak, sem a népi egyetemnek.

Ismételten a leghatározottabban kijelentem, hogy ilyen helyzetben teljesen lehetetlen valamennyire is komoly népművelésről beszélni..."

Ez csak egy szemléletes példája ama tényeknek, melyek mindenütt százával fordulnak elő. A legsemmibevevőbb, legtűrhetetlenebb magatartás az iskola mint olyan iránt: az iskolát bármilyen célra le lehet foglalni. És az elvtársakkal képtelenség megértetni, hogy azt a tyúkot vágják le, amelyik nekik tojik.

[1] Arról a népművelési tanácskozásról van szó, melyet a OK(b)P IX. kongresszusa után, 1920 márciusában tartottak.

[2] Az *Izvesztyija* ápr. 6-i száma közölte Lunacsarszkij *Néhány szó az elfelejtett frontról* c. cikkét, melyben a közoktatásügyi népbiztos ugyancsak tiltakozott az iskolaépületeknek kaszárnyák, katonakórházak és katonai intézmények céljára való igénybevétele ellen, és vázolta a tanítók súlyos anyagi helyzetét.

Hiszen néhány év alatt zsákutcába kerülünk a szakképzett munkások és szakemberek teljes hiánya miatt, mert a katonai, egészségügyi és most a vasúti szükségletek, a mai nap sürgős szükségletei gyökerestül kiirtják a holnapi reményeket. A rövidlátó emberek semmiképp sem tudják megérteni, mi fán terem a makk.

Különös reményt nem fűzök a mai értekezlethez, mert a népművelés tekintetében általában csak egy különbséget látok a múlt és a mai idők között: a szükségletei iránt ugyanolyan teljes a közöny, de a fogyatékosságait sokkal élesebben kritizálják. Lehet, hogy ez a küszöbön álló változás jele, de egyelőre, mint ahogy a táviratból láthatja, a dolgok pontosan úgy mennek, mint eddig: egyrészt emeljük a munkások szakképzettségét, másrészt menjetek a csudába a „munkás-politechnikumotokkal" a saját épületeitekből, mert most „mindent a közlekedésnek".

Közben, ha jobban odanézünk, kiderül, hogy az a „mindent a közlekedésnek" csak azt jelenti, hogy kisebb-nagyobb lakásokhoz juttassanak mindenféle vasúti tisztviselőket. Erről meg vagyok győződve.

Ezért egyáltalán nem tudom elképzelni, miért kell óriási iskolaépületeket, ahol azelőtt tanultak, majd gyógyítottak, most a vasúti közlekedés rendelkezésére bocsátani.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

Lenin határozatával és aláhúzásaival

1920. április 15.

Ön átküldött nekem egy kazanyi táviratot, amelyben bankjegyhiányra panaszkodnak. Hasonló táviratokat kaptam a vjatkai és vologdai kormányzóságból is. Mindezeken a helyeken a tanítók pénz hiányában három hónapja nem kapnak fizetést.

Ilyenformán kiderül, hogy azokban a kormányzóságokban, ahol nagy az éhínség, a tanítók élelem hiányában éheznek, azokban pedig, ahol van termés, mint például a kazanyi, vologdai és vjatkai kormányzóság, amelyekben a tanítóknak ténylegesen lehetne élelmük, azért éheznek, mert nincs pénzük.

Nagyon kérem Önt, Vlagyimir Iljics, adjon ki valamiféle rendelkezést, vagy terjessze ezt a Népbiztosok Tanácsa elé, hogy a kormányzóságok szükségleteinek fedezésére kibocsátott bankjegyek arányosan kerüljenek elosztásra, azaz 10–20%-os hiány esetén ez a hiány az összes tárcák között oszoljon meg. Különben a gyakorlatban úgy fest majd a dolog, hogy mindenki a világon kap fizetést – a közoktatási alkalmazottak kivételével.[...]

Ha ez így folytatódik, igazán nem tudom, lelkiismeretes dolog-e bármilyen mértékben felelősséget vállalnom a tárca sorsáért.

Még mindig folyik az alkudozás Halatov elvtárssal, hogy mivel tudna segíteni az éhező kormányzóságok tanítóinak helyzetén. Továbbra is özönlenek a siránkozó táviratok teljesen tűrhetetlen helyzetük miatt.

Mellékelem egy épp az imént kapott távirat

másolatát, melyet a moszkvai kormányzóságból kaptam.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A levélen Lenin határozata:

A Kis Tanácsnak: kérem ennek elintézését. Mi több: a tanítók előnyben részesítendők. IV/17. Lenin

A feljegyzéshez mellékelve van a Lunacsarszkijnak küldött távirat másolata:

„Törődjön végre a tanítók súlyos helyzetével, hogy kapjanak fizetést. Még arra sincs módunk, hogy két font sót vegyünk. Éhezünk, mezítláb, ruha nélkül maradtunk, mert már mindenünket elcseréltük élelemre. Ilyen körülmények között nem lehet tovább élni. Egyetlen kiút: otthagyni az állást, és elmenni béresnek, pásztornak, dajkának. A Kivericsi körzet (Tveri kormányzóság, Bezseci járás) tanítóinak nevében: *Voszkreszenszkij.*"

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

[1920. április 16. vagy 17.]

Lunacsarszkij elvtárs! Feltétlenül adja meg! *Én aláírom!*

Lenin

(Lenin *Összes művei*. 51. köt. Bp. 1977. 199–200. old.)

A feljegyzés Lenin határozata a Petrográdi Közkönyvtár igazgatójának, V. M. Anderzonnak Lunacsarszkijhoz intézett következő levelére:

„Tisztelt Anatolij Vasziljevics!

Elküldöm Önnek munkámnak most megjelent első kötetét.[1] A másodikat a proklamációk – mintegy 2000 – és időszaki kiadványok vizsgálatának szándékoztam szentelni. Megcsináltam a dolgot, és most elfogott a félsz: mint láthatja, végtelenül gazdag illegális irodalmunk mindeddig sajátos titok volt; most, hogy előadom a titkos szoba kulcsát, csöppet sem indokolatlan a félelem attól, hogy tömegestül rontanak be oda. Egyszerűbben szólva: mindenki azzal fog jönni, hogy hadd vigye haza ezeket az anyagokat. S meg kell mondanom, hogy egyes személyek, vagy ami még rosszabb, intézmények, különösen a »tekintélyesebbek« rendkívül energikusak tudnak lenni, amikor az anyag megszerzéséről van szó, s többnyire épp az ellenkező tulajdonságot mutatják, amikor vissza kellene szolgáltatni. Az orosz forradalmi irodalom felbecsülhetetlen értékű, különösen mivel a Tudományos Akadémia hasonló, de kisebb gyűjteményét mind ez ideig nem szállították vissza az evakuációból, s ezeknek a »papírgyémántoknak« egyetlen őrzőhelye Petrográdban a Nyilvános Könyvtár, és ha annak az állományát kikezdik – ebből jóvátehetetlen baj származik.

Egyszóval kérem Önt – helyesebben könyörgök –, ha lehetségesnek tartja, legyen szíves egy olyan hivatalos tilalmat küldeni nekem, amely szerint forradalmi irodalmat senki sem vihet haza. Moszkvai támogatás, személyesen az Ön támogatása nélkül bizonyos esetekben tehetetlen vagyok. Minden ilyen igény többnyire csak kényelmi meggondolásokból fakad. A kikölcsönzés megtagadásának indoka egyszerű: az ilyen kiadványok »ritkasága és értéke«...

[1] V. Anderzon 1920. áprilisában megjelent könyvének címe: *A szabad orosz sajtó az Orosz Közkönyvtárban.*

Még egy apró kérés: nemrég eljuttattam Önhöz a Közkönyvtárnak azt a becsvágyó kérelmét, hogy a nevét változtassák Orosz Állami Könyvtárra.[2] Különben, nemcsak a »megszédülés«, hanem a valóságos célszerűség is indokolja, hogy hangsúlyozzuk a Közkönyvtár különleges szerepét. Talán Ön elindíthatná ezt az ügyet a Népbiztosok Tanácsában. Jó volna, ha a központ hozná meg a megfelelő határozatot.

Pártos üdvözlettel (tavaly nyár óta jogom van ehhez a formulához) híve
V. Anderzon"

Lenin nyomban az Októberi Forradalmat követően javaslatot tett a közkönyvtárnak munkája átszervezésére: „...Ahhoz, hogy értelmesen, tudatosan és sikeresen vehessünk részt a forradalomban, tanulni kell.

Petrográdon a cárizmusnak a népművelésre gyakorolt sokévi züllesztő hatása következtében a könyvtárügy nagyon rosszul van megszervezve.

Haladéktalanul és feltétlenül szükségesek a következő alapvető átalakítások, amelyek a Nyugat szabad államaiban, különösen Svájcban és az Észak-amerikai Egyesült Államokban régen megvalósult elvekből indulnak ki:

1. A Közkönyvtárnak (a volt cári könyvtárnak) haladéktalanul át kell térnie a *könyvcserére valamennyi* petrográdi és vidéki közületi és állami könyvtárral, s ugyanígy a *külföldi* (finn, svéd *stb.*) könyvtárakkal.

2. A könyvek küldését *egyik könyvtárból a másikba* törvény útján *ingyenesnek* kell nyilvánítani.

3. A könyvtár olvasótermének nyitva kell lennie, mint a kultúrországokban a *magán*könyvtárakban és a *gazdag* emberek számára fenntartott olvasótermekben, naponta, az ünnepeken és vasárnap *is*, reggel 8 órától este 11-ig.

4. A szükséges számú alkalmazottat haladéktalanul át kell helyezni a Közkönyvtárba a Közoktatásügyi Minisztérium osztályairól (a női munkaerő fokozottabb igénybevételével, tekintettel arra, hogy a férfi munkaerőket a háború veszi igénybe), ahol az alkalmazottak $^{9}/_{10}$ része nemcsak haszontalan, hanem káros munkával foglalkozik." (Lenin *Összes művei*. 35. köt. Bp. 1972. 131–132. old.)

Április 17-én Lunacsarszkij titkára elküldte Leninnek aláírás végett Lunacsarszkijnak a Petrográdi Közkönyvtárhoz intézett, következő szövegű levelét:

[2] A Petrográdi Közkönyvtár nevének megváltoztatására vonatkozó kérelmet 1920. ápr. 20-i ülésén tárgyalta a Népbiztosok Kis Tanácsa, és egyhangúlag hozzájárult teljesítéséhez.

„1920. április 16.

Anderzon elvtársnak,
a Petrográdi Közkönyvtár biztosának

Átnézve »A szabad orosz sajtó az Orosz Közkönyvtárban« című művét, melyet elküldött nekem, mindenekelőtt köszönetemet fejezem ki e fontos munka elvégzéséért, s egyúttal szükségesnek tartom haladéktalanul intézkedni annak érdekében, hogy a könyvtár megfelelő részlegében őrzött nyomtatott és kéziratos anyagok teljes és feltétlen egybentartása biztosítva legyen.

Jelen levelemmel a leghatározottabban megtiltom, hogy bármilyen indokkal bárkinek is kikölcsönözzék otthoni olvasásra az Ön által elkészített katalógusban felsorolt anyagok bármelyikét, természetesen azzal a feltétellel, hogy korlátlan lehetőséget biztosítanak a Közkönyvtár épületében való elolvasásukra.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos"

LUNACSARSZKIJ LENINNEK ÉS LENIN JEGYZETE

V. I. Leninnek, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

1920. IV/27.

Ön elküldte véleményezésre (hiv. szám 178) a Gorkij, Marr és a petrográdi értelmiség képviselőinek egész sora által aláírt kérelmet az Ermitázs és a petrográdi Orosz Múzeum kincseinek visszaszállítására.

Én már beszéltem erről Trockaja és Jatmanov elvtársakkal. Elvileg egyáltalán nem ellenezzük a visszaszállítást, sőt nagyon szívesen teljesítenénk.

De miután Petrográd felvetette azt a kérdést, nem lehetne-e szétosztani a Moszkvában levő és a legújabb művészetet felölelő jelentős gyűjteményeket (Scsukin, Morozov és mások gyűjteményei), a moszkvai művészek és művészetkedvelők körében az a gondolat merült fel, hogy Moszkva részére vissza kellene tartani bizonyos számú petrográdi képet a köztársaság művészi kincseinek a két főváros közti helyesebb elosztása érdekében.

A magam részéről úgy gondolom, hogy ez észszerű volna. Minden múzeum természetesen szívósan ragaszkodik hagyományaihoz, de magasabb állami szempontból ez a szívósság semmivel sem igazolható. Ezért arra kérném a Népbiztosok Tanácsát, hogy elvileg engedélyezze az Ermitázsnak és a petrográdi Orosz Múzeum egyes képeinek visszaszállítását, és bízza meg a Múzeumi Osztályt, hogy a Képzőművészeti Osztállyal és talán a petrográdi és moszkvai művészeti dolgozók szakszervezete képviselőivel közösen tisztázzák a régi mesterek néhány képe Moszkvában hagyásának lehetőségét, cserében az újabb mesterek néhány

alkotásáért, melyeket az ilyen alkotásokban nagyon szegény Petrográdra lehetne küldeni.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Még az Ideiglenes Kormány rendelkezett úgy 1917-ben, hogy Petrográdról Moszkvába kell szállítani az Ermitázs, az Orosz Múzeum, a Képzőművészeti Akadémia és a palotamúzeumok összes művészi, tudományos, ill. anyagi értéket képviselő gyűjteményeit. Az Októberi Forradalom után az elszállítást leállították. 1919-ben a Népbiztosok Tanácsa úgy rendelkezett, hogy a múzeumok és a Közoktatásügyi Népbiztosság Múzeumi és Műemlékvédelmi Osztálya készítse elő az addig elszállított műkincsek visszaszállítását. A politikai és katonai helyzet azonban ennek végrehajtását lehetetlenné tette.

Gorkij 1920. ápr. 3-a körül Leninnek írt levelében (ld. e kötet 117. oldalán) sürgette az Ermitázs képeinek visszaszállítását. A Népbiztosok Tanácsa jún. 23-án meghozta erre vonatkozó határozatát, és 1920 decemberében ismét régi helyükre kerültek a műkincsek,

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

[1920. június 21.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

Elküldöm Önnek a nagy fiziológus, Pavlov igen érdekes levelét.

Ami nyárspolgári beállítottságát és politikai gyermetegségét illeti, az, hogy úgy mondjam, magától értetődik. Engem most jobban érdekel a külföldre küldésének kérdése.

Mint tudja, kétszer felajánlottuk neki, hogy utazzék külföldre (egy ízben Gorkij). Mind a kétszer ezt válaszolta: lojális akarok maradni a szovjethatalomhoz, de sok mindenért elítélem. Ha külföldön kérdezni fognak, meg kell hogy mondjam az igazat, ezért jobbnak tartom, ha nem teszek semmilyen ígéretet a hallgatásra.

Ilyen körülmények között nem mertem fölvetni a végső fórumok (azaz a Cseka szervei) előtt külföldre küldésének kérdését. Most pedig, mint láthatja, ő maga akarja ezt. Legyen olyan jó, Vlagyimir Iljics, válaszoljon erre a kérdésemre. [...]

Őszinte híve

20. VI/21. *A. Lunacsarszkij*

Lenin június 25-én levelet küldött a Petrográdi Végrehajtó Bizottság elnökének, melyben sürgette, hogy I. P. Pavlov akadémikus munkájához biztosítsanak megfelelő körülményeket:

„Pavlov, a neves fiziológus nehéz anyagi helyzete miatt kéri, hogy külföldre mehessen. Aligha ésszerű Pavlovot külföldre engedni. [...]

Ez a tudós kulturális szempontból emellett olyannyira értékes, hogy képtelenség az Oroszországban való erőszakos visszatartása megfelelő anyagi körülmények biztosítása nélkül.

Erre való tekintettel kívánatos volna, hogy kiváltképpen rendkívüli ellátásban részesítsék és általában másokénál jobb, többékevésbé kényelmes életet biztosítsanak neki.

Azt hallottam, hogy a petrográdi udulókban igen kellemes viszonyok kozott élnek. Valami effélét lehetne teremteni Pavlov professzor számára is a lakásán.

Lunacsarszkij elvtárs megfelelő javaslatot tesz majd Badajev elvtársnak. Kérem, támogassa őt ebben az ugyben." (Lenin *Összes Művei*. 51. kot. Bp. 1977. 244. old.)

Mint a későbbi dokumentumokból kiderul, a szovjet kormány Lenin állandó és kozvetlen részvételével mindent megtett annak érdekében, hogy hazájában megfelelő élet- és munkakorulményeket biztosítson a nagy tudósnak.

I. P. Pavlov a Lunacsarszkijhoz intézett kéréssel egyidejűleg Boncs-Brujevicsnak is írt, akihez személyes ismeretség fűzte. Boncs-Brujevics is azonnal Leninhez fordult. Idézunk egy részletet Boncs-Brujevics emlékezéseiből:

„...Vlagyimir Iljicshez mentem, és megmutattam neki ezt a levelet, megjegyezve, hogy tenni kell valamit, mégpedig azonnal és határozottan.

Vlagyimir Iljics súlyosan elítélte petrográdi végrehajtó bizottságunkat és vezetőit, amiért maguktól nem jutott eszükbe, hogy tenni kell valamit a tudósokért, majd hirtelen kifakadt:

– Hiszen tudomására kell hoznunk minden tudósunknak, hogy azt akarjuk és meg is fogjuk valósítani, hogy mindegyikuknek meglegyen mindene, a személyes megélhetéstől kezdve a legjobb laboratóriumokig, konyvtárakig és dolgozószobákig! El fogjuk érni, hogy úgy virágozzék nálunk a tudomány, ahogy sehol másutt a világon: teljesen fuggetlenedve a tőkésektől és kívánságaiktól... Minálunk a tudomány valóban szabad lesz... Most még tűrnunk kell: háború van, háború kóros-kórul... Ebben a szellemben írjon Pavlovnak. Én magam írnék neki, de látja, mi van itt nálam... – és asztalára mutatott, amely tele volt desifrírozott táviratokkal, levelekkel, jelentésekkel. – Csak óvatosan, udvariasan írjon...

Megmondtam Vlagyimir Iljicsnek, hogy személyesen ismerem Pavlov professzort, ha nem is nagyon jól, és hogy annyira tisztelem, hogy csakis a legjobbakat írhatom neki.

– Az jó... nagyon jó – jegyezte meg Vlagyimir Iljics, és nyomban kifaggatott Pavlov felől, kezdve a kulsején. Elmondtam neki mindent, amit csak tudtam.

– A levélen kívül most azonnal hívja fol a kozvetlen vonalon Zinovjevet, és tolmácsolja azt a kérésemet, hogy haladéktalanul bocsássa rendelkezésére mindazt magának Pavlovnak, a munkatársainak, a laboratóriumának, az állatainak, amit ő szukségesnek tart [...] Hiszen már hajlott korban van, ezt kulón emelje ki, lehet, hogy a mieink ezt nem is tudják..."

1920. nov. 9-én a Svéd Voroskereszt levélben fordult Leninhez, kifejezve azt a kérését, hogy engedélyezze I. P. Pavlov számára a

kutazást Svedorszagba, „ahol kedvezo és nyugodt korulmények kozott folytathatná nagyszabású kutatásait". A levél hangsúlyozta, hogy „ez a gondolat a Nobel-díj Intézet tudós koreiben szuletett meg, és a Svéd Voroskereszt nyomban felkarolta; Pavlov professzor mit sem tud róla".

1921. január 24-én Lenin a Kremlben fogadta Gorkijt, és a beszélgetes során szóba hozta I. P. Pavlov élet- és munkakorulményeinek megjavítását. Ugyanennek a napnak dátumát viseli a Népbiztosok Tanácsának rendelete, melynek címe: „Pavlov akadémikus és munkatársai tudományos munkája feltételeinek biztosítása", és a kovetkezőket tartalmazza:

„A Népbiztosok Tanácsa I. P. Pavlov akadémikusnak az egész világ dolgozói szempontjából óriási jelentőségű, egészen kivételes tudományos érdemeire való tekintettel elrendeli:

1. A Petrográdi Szovjet előterjesztése alapján alakuljon széles hatáskorrel felruházott kulonbizottság, melynek tagjai: M. Gorkij elvtárs, Krisztyi elvtárs, a petrográdi főiskolák igazgatója és Kaplun elvtárs, a Petrográdi Szovjet Igazgatási Osztálya kollégiumának tagja. A bizottságnak az a feladata, hogy a legrovidebb időn belul teremtse meg a legkedvezőbb feltételeket Pavlov akadémikus és munkatársai tudományos munkájának érdekében.

2. Meg kell bízni az Állami Konyvkiadót, hogy a koztársaság legjobb nyomdájában díszkiadásban jelentessen meg egy tudományos művet Pavlov akadémikus összeállításában, amely az elmúlt húsz esztendőben végzett tudományos munkásságának eredményeit összegezi. A mű szerzői joga mind Oroszországban, mind kulfoldon I. P. Pavlovot illeti meg.

3. Meg kell bízni a Munkásellátási Bizottságot, hogy Pavlov akadémikus és felesége részére kulonleges élelmiszer-fejadagot utaljon ki, amelynek kalóriaértéke két akadémiai fejadaggal egyenlő.

4. Meg kell bízni a Petrográdi Szovjetet, hogy Pavlov professzor és felesége számára jelenlegi lakásukat életuk végéig biztosítsa, és mind a lakást, mind Pavlov akadémikus laboratóriumát a legnagyobb kényelemmel rendezze be.

Moszkva, Kreml
1921. január 24."

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsának elnöke

(Lenin *Osszes Művei*. 42. kot. Bp. 1972. 255–256. old.)

LUNACSARSZKIJ LENINNEK ÉS LENIN VÁLASZAI

[1920. június 22.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

[...] Az Észtországgal kötött szerződés szerint vissza kell adnunk az észteknek a Jurij Egyetem mérhetetlen vagyonát (55 vagon mindenféle holmi, többek közt 400 000 kötet könyv, melyek közt az észt nyelvű 500-at sem tesz ki, orosz írók kéziratainak óriási tömege stb. stb.). A közvetlenül érdekelt kommunisták, e vagyon őrzői, akik két ízben is megmentették – egyszer a németektől, egyszer Kolcsaktól –, teljes erőből tiltakoznak, s a Közoktatásügyi Népbiztosság szívesen támogatná ezt a tiltakozást e vagyon sommás átengedése ellen. A mi javaslatunk a szisztematikus átadás leltár szerint, a visszatartás jogával (esetleg valamilyen kompenzálás mellett) a számunkra különös értéket képviselő, elsősorban az orosz kultúrával kapcsolatos tárgyakra nézve. Közben a Külügyi Népbiztosság Szabanyin személyében (azt hiszem, a régi iskolához tartozó diplomata) ragaszkodik az egész vagyon azonnali, hogy úgy monjam, vak átadásához. Legyen szíves közölje velem mielőbb a saját álláspontját, azaz hogy felhatalmaz-e engem arra, hogy minden illendő módszer bevetésével megszerezzem azt, amit lehet, vagy nem.

A. Lunacsarszkij
1920. június 22-én közoktatásügyi népbiztos

A széleken Lenin válasza és Lenin és Lunacsarszkij üzenetváltása. A Jurij Egyetemre vonatkozólag:

„Nem szabad eldugni és eltitkolni. A *P.-Irodának határozata van erre.* Micsoda rendetlenség van magánál, ha a népbiztos nem ismeri a Politikai Iroda határozatait?"

Lunacsarszkij:

„Rendetlenség, kedves Vlagyimir Iljics, nem énnálam van, hanem Önnél, mert a Politikai Iroda határozatát nem közölték se velem, se a Közoktatásügyi Népbiztossággal. *A. Lunacsarszkij.*"

Lenin:

„Én beszéltem meg M. N. Pokrovszkijjal. *Magánál* van rendetlenség: a népbiztos nem tudja, mit tesz a helyettese!"

V. I. Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

1920. július 2.

Kedves Vlagyimir Iljics!

Sztanyiszlavszkij, a Művész Színház vezetője morális tekintetben éppúgy, mint egyedülálló művészi tehetségével egyike a legritkább embereknek.

Nagyon szeretném helyzetét mindenképp megkönnyíteni. Természetesen ki fogom harcolni, hogy megkapja az akadémiai fejadagot. (Már az utolsó nadrágját kénytelen eladni az ócskapiacon.) De sokkal jobban elkeserít az, hogy V. D. Boncs-Brujevics kilakoltatja abból a házból, amelyben hosszú idő óta lakik, és amelyet megszokott. Azt mondják, hogy Sztanyiszlavszkij a szó szoros értelmében sírva fakadt, mikor erről tudomást szerzett.

Annak idején azt kértem Boncs-Brujevicstól, hogy tekintsenek el Sztanyiszlavszkij otthonának elrekvirálásától, de Vlagyimir Dmitrijevics, aki különben oly szelíd, kijelentette, hogy nem mondhat le róla, mert a helyre szüksége van a központi autógarázshoz.

Mégis úgy gondolom, semmilyen autógarázs nem igazolhatja ezt a kulturális szempontból végtelenül népszerűtlen intézkedést, amely még az én szívemet is nyugtalanítja, és nagy elégedetlenséget fog szülni értelmiségünk legjobb részének körében, sőt bizonyos fokig európai botránynak minősül.

Az utóbbi időben ilyen lépéseket sohasem tettünk.

Mellékelem Sztanyiszlavszkijnak a Színházi

Osztály Múzeumi és Színházi Bizottságához eljuttatott levelét. Én természetesen megfelelő módon intézkedem, de addig képtelen vagyok hozzáfogni, amíg nem teszek meg minden tőlem telhetőt azért, hogy a kilakoltatást leállítsák. De mert én V. D. Boncs-Brujevics intézkedését kategorikusan nem akadályozhatom meg, úgy határoztam, hogy az Ön tekintélyét veszem igénybe.

Baráti kézszorítással

A. Lunacsarszkij

A Népbiztosok Kis Tanácsa 1920. máj. 19-én tárgyalta a Karetnijrjad lakóinak kiköltöztetését, és helybenhagyta a szóban forgó házak szanálását. Figyelembe véve Sztanyiszlavszkij érdemeit és szerepét a művészeti életben, elrendelte, hogy ugyanolyan méretű és minőségű, stúdiónak is alkalmas lakást bocsássanak rendelkezésére. Minthogy ez nem történt meg, amit Lunacsarszkij levele is jelzett, az év végén visszatértek a kérdésre, és elrendelték, hogy a Leontyev utca 6. alatt utaljanak ki lakást Sztanyiszlavszkijnak, ami meg is történt.

1920. július 13.

V. I. Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

Kedves Vlagyimir Iljics!

Vera Figner elvtárs, aki jelenleg a Forradalmi Múzeumunkban dolgozik, melyet a Petrográdi Szovjet kezdeményezésére hoztunk létre, mint kiderült (én csak ma tudtam meg), teljesen fejadag nélkül maradt.

Az írók és képzőművészek részére kiutalt fejadagok körül egyébként is teljes a zűrzavar. Távollétemet kihasználva, mintegy a tizedrészét adták meg annak, amit ígértek. Ennek következtében a legszerényebb számítás szerint is kimaradt belőle csak Moszkvában 200 ember, akik pedig kétségtelenül éppúgy megérdemelnék, mint az a 175, akit ki tudtam elégíteni.

Külön erről a kérdésről tárgyalások folynak most köztem és Halatov et. között. Fignert azonban most azonnal ki kell elégíteni, mert tudom, hogy az efféle tárgyalások hetekig is elhúzódnak. Ezért arra kérem Önt, hogy a Halatov et.-nak küldendő levelemmel egyidejűleg Ön is küldjön egy cédulát vagy egyszerűen írja hozzá az én levelemhez, hogy a Fignerre vonatkozó kérésemnek haladéktalanul tegyen eleget.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom Múzeumát, melyet a Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjének kezdeményezésére hoztak létre, 1920. január 11-én nyitották meg a Művészetek Palotájában. Lunacsarszkij a dekabristák emlékét idézte fel megnyitó beszédében.

Az Élelmezésügyi Népbiztosság Munkásellátási Bizottsága áprilisban megvizsgálta Lunacsarszkij kérelmét az akadémiai fejadagok számának növelésére és „kiterjesztésére a tudósokon kívül az írókra, képzőművészekre és más művészeti szakmák képviselőire". Határozat azonban ekkor még nem született a kérdésben.

LENIN LUNACSARSZKIJNAK ÉS POKROVSZKIJNAK

[1920. szeptember 16.]

Lunacsarszkij és Pokrovszkij et.-aknak

6. – nem lehet „soron kívül"
9. – a fejadagokról a Népbiztosok Kis Tanácsával

Pontos számot.

IX. 16. *Lenin*

A jegyzet az OKP és az Októberi Forradalom története anyagainak összegyűjtésére és tanulmányozására létesítendő bizottságra tett javaslatra vonatkozik, melyet a Közoktatásügyi Népbiztosság terjesztett elő.

A javaslat 6., ill. 9. pontja a következőképpen hangzott:

6. A bizottságnak jogában áll mind az anyagokat, mind saját munkáit soron kívül kiadatni; erre a célra meghatározott mennyiségű papír áll rendelkezésére az állami papírkészletből, továbbá a szükséges nyomdai kapacitás, melyet a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács Nyomdaipari Osztálya biztosít számára.

9. A bizottság státusába tartozó szakemberek akadémiai fejadagot kapnak, a nem szakképzett munkatársak szovjet [tanácsi] fejadagot.

A határozat végleges szövege a következő:

1. Az Októberi Forradalom és az OK(b)P történetére vonatkozó anyagok összegyűjtésére, feldolgozására és kiadására a Közoktatásügyi Népbiztosság mellé 9 tagú bizottságot nevez ki a Népbiztosok Tanácsa.

2. A bizottság saját kebeléből háromtagú elnökséget választ, mely az elnökből, helyetteséből és egy titkárból áll.

3. A bizottság kötelessége összegyűjteni mind Oroszországban, mind külföldön minden olyan nyomtatott vagy kéziratos anyagot, mely az 1. pontban megnevezett kérdésekre vonatkozik, továbbá speciális archívumokat és könyvtárakat felállítani a megőrzésükre és használatukra.

4. Minden szovjet és társadalmi intézmény, továbbá magánszemély, akinek ilyen anyagok vannak birtokában, köteles azokat a bizottság rendelkezésére bocsátani, amely szükség esetén a megfelelő hatóságok segítségét kérheti ezen anyagok megszerzéséhez.

5. A bizottságnak jogában áll az anyagok összegyűjtése céljából helyi albizottságokat és irodákat felállítani, továbbá elküldeni megbízottait az OSZSZSZK valamennyi kormányzóságába és területére s a vele szövetségi viszonyban levő szovjet köztársaságokba.

6. A bizottság munkájához igénybe veheti az Irattárak Főigazgatósága és az Állami Kiadó apparátusát. Tudományos munkájához azonban saját munkatársi gárdát is felállíthat képzett szakemberekből, illetve egyszerű munkásokból.

Elfogadva IX. 21-én.

M. Pokrovszkij *M. Kozlovszkij* *A. Jakubov*

V. Uljanov (Lenin) *A. Lunacsarszkij*

népbiztos

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

Szükséges korrekció

[1920. október 8.]

A különféle kongresszusokon és konferenciákon elhangzó hivatalos felszólalások ismertetésekor az újságok a beszédek értelmét sokszor jelentősen megváltoztatják. Ez történt a Proletkult konferenciáján elmondott beszédem esetében is, melyet az *Izvesztyija* ismertetett. Az ismertetés értelme majdnem teljesen az ellenkezője annak, amit én mondtam. Én azt mondtam, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság végérvényesen arra az útra lépett, hogy mind az iskolai, mind az iskolán kívüli oktatásban a proletár (kommunista) feladatokat helyezze egész tevékenységének élére; másrészt pedig, minthogy a Proletkult számbelileg megnőtt és jelentős kulturális erővé vált, szükség van arra, hogy formailag közelebb hozzuk őket egymáshoz.

Ezért javasoltam azt, hogy legyen ott a Proletkult elnöke vagy képviselője a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatóságában, valamint a Művészeti Osztályon abból a célból, hogy a Proletkult tevékenységét – alkotó kísérleteinek csorbítása nélkül – minden tekintetben hangolják össze az állami szerv munkájával, másrészt hogy a Proletkult felhasználhassa az állami forrásokat (iskolák, színházak, tanfolyamok, múzeumok stb.), amelyek többnyire tökéletesebb apparátussal rendelkeznek, mint amelyeket a Proletkult kénytelen mesterségesen létrehozni a Közoktatásügyi Népbiztosság szerveivel párhuzamosan.

Beszédem valódi értelme eszerint az, hogy a Proletkultot szervezetileg közelebb kell hozni a Közoktatásügyi Népbiztosság megfelelő szerveihez.

Az ismertetésből viszont majdhogynem az tűnik ki, mintha én még jobban el akarnám téríteni a Proletkult munkáját a közös állami medertől.

1920. X/8.

A. Lunacsarszkij

1920. október 5. és 10. között ülésezett Moszkvában a Proletkult első országos kongresszusa, melyen Lunacsarszkij Lenin megbízásából beszédet mondott. Beszédének fő irányvonalát azonban Lenin határozott ellenvetésekkel fogadta. Lunacsarszkij arra hivatkozott, hogy beszédének tartalmát az *Izvesztyija* elferdítette. De – ahogy ezt később Lunacsarszkij is beismerte – Lenin okkal lehetett elégedetlen a beszéd pontos szövegével is: „Vlagyimir Iljics azt akarta, hogy a Proletkultot vonjuk be az államapparátusba, ugyanakkor lépéseket tett annak érdekében, hogy közelebb hozzák a párthoz is. A kongresszuson mondott beszédemet elég rugalmas és békülékeny hangnemben fogalmaztam meg. Nem tartottam volna helyesnek valamiféle rohamot indítani és elkeseríteni az egybegyűlt munkásokat. Vlagyimir Iljicshez ezt a beszédet még enyhébb fogalmazásban juttatták el. Lenin magához hívatott, és alaposan megmosta a fejem." (Ld. A. V. Lunacsarszkij: *Válogatott esztétikai munkák.* Kossuth Könyvkiadó 1965. 221. old.)

Lenin tudomásul vette Lunacsarszkij magyarázatát, de egyáltalán nem volt vele megelégedve. Erről tanúskodik *A proletár kultúráról* c. cikke, melyet nagyon gyorsan, még ugyanazon a napon (okt. 8-án) írt meg. A cikk e szavakkal kezdődik: „Az *Izvesztyija* X/8-i számából látható, hogy Lunacsarszkij elvtárs a Proletkult kongresszusán *éppen az ellenkezőjét* mondta annak, mint amiben vele tegnap megállapodtunk. A legsürgősebben elő kell készíteni a határozattervezetet (a Proletkult kongresszusáét), el kell fogadtatni a Központi Bizottsággal, és el kell fogadtatni a Proletkultnak még *ugyanezen* az ülésszakán. Még ma el kell fogadtatni a KB nevében a Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiumában is, a Proletkult kongresszusán is, mert a kongresszus ma véget ér." (Lenin *Összes Művei.* 41. köt. Bp. 1974. 319. old.) Lenin a következő mondatokkal zárja cikkét, valószínűleg már Lunacsarszkij szóbeli magyarázata után és az itt közölt feljegyzés szövegének ismeretében: „Lunacsarszkij elvtárs azt mondja, hogy szavait elferdítették. De annál inkább feltétlenül szükséges a ... határozat."

A párt Politikai Irodája okt. 9-i ülésén Lenin ismertette a Proletkultra vonatkozó határozati javaslatát (uo. 440. old.). A határozati javaslat vitája viharos volt; erről tanúskodik az, hogy

Lenin, jegyzeteiből ítélve, kilencszer szólalt fel. Buharin egyik felszólalása után Lenin a következő cédulát küldte neki: „Miért kell *most* kitérni a kettőnk (esetleges) nézeteltéréseire, mikor elég, ha *az egész KB nevében* kijelentjük (és bebizonyítjuk), hogy:

1) proletár kultúra = kommunizmus

2) Ezt érvényesíti az OKP

3) prolet. oszt. = OKP = *szovjethatalom*

Ebben mindnyájan egyetértünk, nem?"

Lenin javaslata alapján Zinovjev elkészítette az OK(b)P Központi Bizottsága levelének tervezetét, melyet a KB tagjai kiegészítésekkel láttak el, s Krupszkaja ezeket figyelembe véve kijavított. Lenin ezt a szöveget még egy megjegyzéssel látta el: „Hozzá kell tenni: a *politikai* felvilágosítás munkáját *egyesíteni* kell a *tudományos* felvilágosítással." (Lenin *Összes Művei*. 52. köt. 9–10. old., oroszul.)

December 1-én a *Pravdá*-ban közzétették a KB levelét a Proletkultról.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

[1920. október 30.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

Tegnap átküldte hozzám Grinyko feljegyzését, és azt kérdezte, hogy nem szükséges-e a KB engedélye az Ön által is ismeretes konferencia december 30-ára való összehívásához. Én azonnal válaszoltam telefonon Lepesinszkaja elvtársnő útján, aki megígérte, értesíti Önt arról, hogy ma elküldöm Önnek a konferencia összehívásáról szóló közleményt a két közoktatásügyi népbiztosság (az orosz és az ukrán) különbizottsága által tegnap elfogadott határozat alapján. Fölöttébb kívánatos volna, hogy a KB késedelem nélkül küldje vissza ezt az anyagot a megfelelő felirattal ellátva.

1920. X/30. *A. Lunacsarszkij*

A közoktatás kérdéseivel foglalkozó pártértekezletet 1920. december 31. és 1921. január 4. között tartották Moszkvában, a szovjetek VIII. kongresszusa után. Az értekezlet célja az OK(b)P X. kongresszusa művelődéspolitikai anyagának előkészítése, továbbá a Közoktatásügyi Népbiztosság átszervezésére vonatkozó javaslat megtárgyalása volt; ez utóbbit a gazdasági építőmunka által támasztott új feladatok indokolták. Az értekezlet napirendjére a következő kérdés-csoportokat vették fel: 1. Lunacsarszkij bevezető előadása és Grinyko, az Ukrán SZSZK közoktatásügyi népbiztosa korreferátuma; 2. A társadalmi nevelés (Lunacsarszkij és Grinyko); 3. Az oktatási reform (Litkensz); 4. A szakmai képzés feladatai (Smidt); 5. A kiskorúak közt folyó munka (Ignat, Kozeljov és Sulgin); 6. A felsőoktatás (Smidt és Pokrovszkij); 7. A munkás-tagozatok (Vahirjov és Zander). A politechnikai oktatásról Krupszkajának kellett volna előadást tartania, de betegsége miatt kénytelen volt távolmaradni; előadásának téziseit – melyeket Lenin átnézett – Lunacsarszkij olvasta fel. Az egyik legtöbbet vitatott kérdés az általános politechnikai oktatás vagy a monotechnikai (szakmai) képzés előtérbe helyezése volt (Grinyko az utóbbi mellett kardoskodott), továbbá az általános

iskolai oktatás korhatárának 17-ről 15 évre való leszállítása, melyet Lenin is, Lunacsarszkij is csak átmenetileg tartott megengedhetőnek, mint amit „*az ország elszegényedése és leromlása indokol*".

[1920. november 5.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

4 jegyet küldök Önnek a díszpáholyba „A nép" című darabomhoz. Ha lesz egy kis szabad ideje, jöjjön el megnézni. Nem csupán az első komoly darabom bemutatója lesz (mert az „Udvari borbély"-t, amely valaha tetszett Önnek, nem tarthatom igazán komolynak), hanem egész Európában az első eset, hogy nagy színpadon bemutatnak egy merőben szocialista darabot.

A. Lunacsarszkij

Lenin az előadáson nem volt jelen. Azon a napon (nov. 7-én) kétszer is beszélt a nyilvánosság előtt: a Szokolnyiki kerületi szovjet ünnepi ülésén és a Moszkvai Lovassági Iskola végzős növendékei előtt.

A nép c. színdarab az első része a Tommaso Campanella-trilógiának; a második: *A fejedelem*; a harmadiknak, melynek Lunacsarszkij *A Nap* címet adta, csak az első felvonása készült el.

Az udvari borbély c. darabot Lunacsarszkij 1906 januárjában írta.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

[1920. november 12.]

V. I. Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

Kedves Vlagyimir Iljics!

Az Önnek küldött írásaimmal örökösen félreértések történnek. Ön sürgősen kérte véleményemet Grinyko tervéről a közoktatási pártkonferencia összehívására. Én még ugyanaznap este telefonon választ adtam, melyet egy bizonyos Lepesinszkaja vett át, majd másnap levelet küldtem Önnek, és mellékeltem hozzá a közlemény vázlatát. Azóta az ügynek se híre, se hamva. Szkatkin elvt., a konferencia összehívására alakult különbizottság titkára vagy tízszer telefonált az Ön titkárságára, míg végül azt a választ kapta, hogy Ön semmilyen utasítást nem adott. Nagyon félek, hogy a papiros elkallódott; megengedi, hogy újra elküldjem, ez alkalommal nem Önnek, hanem egyenesen a KB titkárságára? Fölöttébb kívánatos volna a jobb előkészítés érdekében, hogy a közlemény minél előbb megjelenjék.

Most elküldöm Önnek a magyarázó feljegyzést és a rendelet-tervezetet az Ön elnökségével felállítandó Gyermekvédelmi Tanácsra vonatkozólag. Ne ijedjen meg mindjárt: az Önre váró munka mennyisége úgyszólván semmi. Főleg arról van szó, hogy a Tanácsnak oly fokú illetékességet és tekintélyt adjunk, mint amilyet Ukrajnában élvez, ahol Rakovszkij elvtárs tölti be az elnöki tisztet (inkább csak névlegesen). Számomra teljesen nyilvánvaló lett, hogy a felnövekvő nemzedék érdekeit csak úgy tudjuk valamelyest is védelmezni, ha rendkívül erélyes nyomást gyakorolunk a vi-

déki szervekre. Az egész apparátus ezért van; csak nagyon kérem, ne vesszenek el megint ezek a dokumentumok, és lehetőleg elolvasás után azonnal adjon nekem választ arra, hajlandó-e elvállalni vagy sem ezt az elnökséget többé-kevésbé a rendelet szellemében, amelyet a Kis Tanácsban fognak megvitatni.

1920. november 12. *A. Lunacsarszkij*
népbiztos

A Népbiztosok Tanácsa 1919. február 4-én hozott rendeletet a Gyermekvédelmi Tanács felállítására. A Tanács elnökévé a közoktatásügyi népbiztost nevezte ki, tagjaivá a Társadalombiztosítási, az Egészségügyi, az Élelmezésügyi és a Munkaügyi Népbiztosság 1-1 képviselőjét.

Lenin több alkalommal kifejezésre juttatta féltő gondoskodását a felnövekvő nemzedékről. A súlyos gazdasági helyzetben a Gyermekvédelmi Tanácsnak mindig igyekezett elegendő mennyiségű és minőségű élelmiszert juttatni; erről tanúskodnak utasításai, táviratai, levelei, feljegyzései e tárgyban.

1919. május 17-én Lenin újabb rendeletet írt alá a városokban élő gyermekek ingyenes élelmezésére (14 éves korhatárig, függetlenül a szülők osztályhelyzetétől).

Lunacsarszkij javaslata helyett, hogy a Gyermekvédelmi Tanácsot szervezzék át, 1921. január 21-én tárcaközi bizottságot állítottak fel a Központi Végrehajtó Bizottság mellett a gyermekek létfeltételeinek javítására, melynek feladata lett a különböző szervezetek ez irányú munkájának összefogása, a gyermekek jogait védő különféle hatósági szervek felügyelete. A bizottság első elnöke F. E. Dzerzsinszkij volt. Hasonló bizottságokat hoztak létre vidéken, melyek nagy munkát végeztek a gyermekeknek az ínséges területekről való áttelepítésében, pénzt és élelmiszert gyűjtöttek, felvették a harcot a csavargás és gyermek-bűnözés ellen.

A Gyermekvédelmi Tanács történetére vonatkozólag ld. Lunacsarszkij 1919. aug. 22-i levelének jegyzetét.

LENIN LUNACSARSZKIJNAK
Másolat Litkensz, Szolovjov,
Kresztyinszkij elvtársaknak

XI. 29.

Lunacsarszkij et.! Tegnap részletesen tárgyaltam Litkensz elvtárssal. Szerintem az ő és Szolovjov elvtárs tervezete mesterkélt. Természetesen a KB fog dönteni. Előzetes elképzeléseim a következők:

1. Népbiztoshelyettesi tisztség létesítendő, és neki kell átadni *minden* adminisztrálást.

2. A „szervezési szektort" „szervezési központtá" kell átalakítani (vezetője a Kollégium tagja). Ez a központ látja el *minden* szektor adminisztratív, szervezési, ellátási stb. teendőit.

3. A Szakoktatási Főigazgatóságot meg kell szüntetni, illetve egybeolvasztani a *2. fokozatú iskolával*, a következő *feltételekkel:* (α) a 2. fokozatú iskolákban növelni kell a humán és a politikai tantárgyak számát és (β) a lehetőséghez mérten biztosítani kell a szakoktatásról a politechnikai oktatásra való áttérést.

4. Az Állami Tudományos Tanácsot életre kell kelteni és intézményesíteni mint az összes pedagógiai tudományos kérdések megvitatásának szervét.

Összetétel = a kollégium minden tagja + a legjobb szakemberek, akár burzsoák is.

5. A következő szektorokat kell létesíteni: (1) óvodai; (2) 1. fokozatú iskolák; (3) 2. fokozatú iskolák (=Szakoktatási Főigazgatóság); (4) iskolán kívüli népművelés (=Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatósága); (5) főiskolák; (6) művészeti iskolák.

6. A művészeti szektort egyben kell hagyni, és

kommunista „politikai biztosokat" kinevezni e szektor minden központi és irányító intézményébe.

XI. 29. *Lenin*

(Lenin *Összes Művei.* 52. köt. 21–22. old., oroszul)

J. A. Litkenszt, a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatósága helyettes vezetőjét az OK(b)P Központi Bizottsága 1920. december 8-i ülésén Lenin javaslatára közoktatásügyi népbiztoshelyettessé nevezte ki a Közoktatásügyi Népbiztosság szervezeti megszilárdítása érdekében.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

[1920. december 13.]

Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

Kedves Vlagyimir Iljics!

Holnap, kedden, december 14-én nyílik meg a mezőgazdasági oktatási kongresszus. A kongresszusnak mi óriási fontosságot tulajdonítunk. Fordulópontot fog jelenteni abban, hogy a mezőgazdasági képzést a falusi politikához alkalmazzuk, amit Oszinszkij[1] indított el, és amit mi a Szakoktatási Központban melegen üdvözlünk. De mind a mai napig nem tapasztaltunk kellő határozottságot a Földművelésügyi Népbiztosság részéről, ahol az egyes osztályok, úgy látszik, nem egyeztették a velünk kapcsolatos igényeiket. A beszélgetést Szereda elvtárssal[2] nem sikerült megszervezni. Rendkívül hálás lennék Önnek, ha átnézné a mellékelt téziseket, és akár telefonon közölné velem véleményét.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

[1] *Oszinszkij (V. V. Obolenszkij)* 1920-ban a Tula kormányzósági végrehajtó bizottság elnöke, 1921–1923-ban az OSZSZSZK földművelésügyi népbiztoshelyettese.

[2] *Sz. P. Szereda* 1918–1921-ben az OSZSZSZK földművelésügyi népbiztosa.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

1921. február 9.

Vlagyimir Iljics!

Borzasztó, hogy képtelen vagyok kitartóan érvényesíteni a saját vonalamat. Az Ön mai cikkétől el vagyok ragadtatva (bocsásson meg ezért az elismerésért), én magam mindig így gondolkoztam és beszéltem (már egy évvel ezelőtt is). De joggal szid engem, mert ezt a vonalat én nem tudtam keresztülvinni. Majd most kijavítjuk.

A. L.

1921. február 9-én jelent meg a *Pravdá*-ban Leninnek a Közoktatásügyi Népbiztosság munkájáról írt cikke (ld. Lenin *Összes Művei*. 42. köt. Bp. 1974. 313–323. old.), melyben kifejtette a párt programjának a közoktatásra vonatkozó tételeit, és megjelölte azokat a lépéseket, melyeket az általános politechnikai oktatás bevezetésére, az oktatási intézmények programjának kidolgozására, a politikai felvilágosítást szolgáló intézmények – könyvtárak, klubok, olvasótermek stb. – hálózatának megerősítésére és kibővítésére kell tenni. Lenin azt követelte, hogy a népművelési munka vezetésébe sokkal nagyobb számban vonják be a szakpedagógusokat:

„A Közoktatásügyi Népbiztosságban két, mindössze két olyan elvtárs van, akikre különleges természetű feladatok hárulnak. Az egyik Lunacsarszkij elvtárs, a közoktatásügyi népbiztos, aki az általános irányítást végzi, a másik Pokrovszkij elvtárs, a helyettese, aki az irányítást először is mint a népbiztos helyettese végzi, másodszor mint állandó tanácsadó (és vezető) a tudományos kérdésekben, általában a marxizmus kérdéseiben. Persze a pártban, ahol jól ismerik Lunacsarszkij elvtársat is, Pokrovszkij elvtársat is, senki sem kételkedik abban, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosságban a jelzett területeken mindketten sajátos módon »szakemberek«" (314–315. old.).

Ugyanazon a napon, amikor Lenin cikke megjelent, írta neki Lunacsarszkij az itt közölt levelet.

[1921. február 22.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

Elküldöm Önnek a Szakoktatási Központ és a társadalmi nevelés szakembereinek jegyzékét, továbbá külön jegyzéket a két pedagógiai akadémiánkra vonatkozólag. Ha szüksége van bármilyen kiegészítő tájékoztatásra a rovatokkal kapcsolatban, azonnal megadom Önnek. Emellett elhatároztuk, hogy országos összeírást hajtunk végre a szakemberek teljes gárdájáról, akár bevontuk őket már a munkánkba, akár nem.

Ami Pavlovicsot illeti, aki iránt érdeklődött, minden igyekezetem mellett sem voltam képes megtudni róla semmit. A Szakoktatási Központban nem tudnak róla. Petrográdon van egy Pavlovics Sz. A., aki a 3. sz. Pedagógiai Főiskola tanára, amelyiknek Gyesznyickij-Sztrojev az igazgatója. Ha ő érdekli Önt, akkor természetesen holnap vagy holnapután megszerezhetem Önnek az összes szükséges adatot.

Készséges híve

1921. II/22. *A. Lunacsarszkij*

Lunacsarszkij leveléhez két jegyzéket mellékelt: a legkiválóbb pedagógusokról (10 fő) és a műszaki képzés vonalán dolgozókról (32 fő).

LUNACSARSZKIJ A NÉPBIZTOSOK TANÁCSÁNAK

[1921. február 22.]

A film, mint tudjuk, a propaganda és agitáció hatalmas fegyvere, ezért a szocialista államnak saját kezébe kell vennie, hogy felhasználja a proletárforradalom legsürgetőbb feladatainak megoldásához éppúgy, mint a néptömegek szocialista szellemű neveléséhez, az új, szocialista élet tudatos és aktív építésébe való bevonásához.

Mi több, a film internacionális nyelvű, lehetővé teszi Oroszország forradalmi proletariátusának, hogy hírt adjon magáról más országok dolgozó tömegeinek, és olyan irányban hasson rájuk, hogy mielőbb továbbvigyék az általa elkezdett világforradalmat.

Ám a Közoktatásügyi Népbiztosság Fotográfiai és Filmosztálya az orosz filmipar államosítása pillanatában a régi, magánvállalkozók kezében levő filmgyártás termékei között nem talált úgyszólván semmit, ami művészileg értékes vagy népművelési szempontból hasznos volna a proletárforradalom feladatainak szemszögéből, de még szakembereket sem, akik mentesek lennének a régi, kasszasikerre menő burzsoá giccstermelés sémáitól és törekvéseitől, és felemelhetnék a filmgyártást a proletariátus előtt álló művészi és társadalmi-politikai feladatok szintjére, különösen a jelenlegi feszült harci helyzetben.

Ilyen szakemberek képzésére alapította meg az osztály 1919-ben a nemcsak Oroszországban, hanem világviszonylatban is első Állami Filmfőiskolát.

A szocialista filmgyártás jövendő szakembereinek kinevelése és a filmművészet új alkotó módszerei-

nek kutatása közben az I. Állami Filmfőiskola nem zárkózik el a munkásosztály jelenlegi harcától és építőmunkájától sem, és az agitációs kisfilmek sora mellett a rendelkezésére bocsátott filmszalag-mennyiség felhasználásával, növendékei közreműködésével két nagy filmet készített el eddig: a lengyel frontnak szánt *A harc napjai*-t és a *Sarló és kalapács*-ot az élelmiszerbegyűjtés segítésére.

Oktatási és különösen termelőmunkája közben az iskola számos nehézségbe ütközik, melyek közül a legfontosabb az, hogy a tanulók nem tudják minden erejüket és idejüket ennek a munkának szentelni. Az iskola majdnem minden tanulója, csakúgy, mint az intézmény vezetői, különféle szovjet intézmények alkalmazottai, akik csak az esti órákat fordíthatják a tanulásra.

A 6–7 órás munkanap után fáradtan ülnek be az iskolapadba; érthető, hogy sokan közülük képtelenek rendszeresen részt venni még ezeken a rövid foglalkozásokon is.

Pedig ha azt akarjuk, hogy az iskola teljes egészében megvalósítsa oktatási és gyártási programját, ami feltétlenül szükséges ahhoz, hogy valóban az új vörös filmgyártás magjává váljék, ez sok időt és energiát követel a tanulóktól. A mostani feltételek mellett többre nem képesek, s ez meg is látszik a filmeken. Minthogy nappal nincs szabad idejük, nem tudtak kellő időben részt venni a próbákon, ezért a filmek nagyon lassan készültek el.

A helyszíni felvételekre, melyek néha hetekig is eltartottak, amikor szabadtéri filmezésre volt szükség, a hallgatók legtöbbje csak különféle csalások árán tudott elutazni, minek következtében voltak, akiket letartóztattak, mások másféle büntetéseket szenvedtek el. Előfordult, hogy egyes intézmények vezetői készakarva meggátolták al-

kalmazottaikat – az iskola tanulóit – abban, hogy részt vegyenek az agitációs filmek elkészítésében.

Az elmondottak azt bizonyítják, hogy a jelenlegi körülmények között, amikor sem az oktatók, sem a hallgatók hivatali elfoglaltságuk miatt nem szentelhetik magukat teljesen a választott és szeretett művészetnek, az iskola további léte értelmetlen, mert sohasem fogja tudni betölteni feladatát. Sürgős és hatékony intézkedésekre van szükség az iskola termelőerőinek növelésére.

Ilyen intézkedések volnának: 1. a tanulók felmentése minden más munka alól és az iskola látogatásának kötelezővé tétele; 2. a tanulók és oktatók, valamint az adminisztratív létszám anyagi ellátása; 3. az iskola ellátása helyiségekkel és tüzelővel; 4. az iskola ellátása filmszalaggal és egyéb technikai felszereléssel a termelési program valóra váltásához.

A felsorolt intézkedések megvalósításához szükségesnek látom, hogy a Népbiztosok Tanácsa külön rendelettel mentse fel az iskola tanulóit minden állami hivatali munka alól, beleértve a katonai hatóságokat is. Nem hiszem, hogy ez, tekintettel a felmentendők csekély számára, valamennyire is hátráltatná ezen intézmények munkáját. Az 1921. január 1-én nyilvántartott létszám szerint 74 férfi és 117 nőhallgatója van az iskolának, akik közül a katonai hatóságoknál 24 férfi és 4 nő dolgozik. Ilyen kevés ember elvonását a Vörös Hadsereg aligha fogja megérezni, annál kevésbé, mert a hadicselekmények majdnem teljes megszűntével a Vörös Hadseregben jelentős létszámcsökkentés van folyamatban.

Ugyanezzel a rendelettel kellene biztosítani a tanulók anyagi ellátását, valamint az iskola helyiséggel és technikai felszereléssel való ellátását, mert csakis ilyen körülmények között szentelhetik a tanulók minden erejüket a tanulásnak.

Javaslatomhoz mellékelem a tanulók szolgálati mentesítéséről intézkedő rendelet tervezetét, melyet kérek jóváhagyás végett a Népbiztosok Tanácsa elé terjeszteni.

A. Lunacsarszkij
népbiztos
D. Lescsenko
az Országos Fotográfiai
és Filmosztály elnöke

[1921. február 26.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

A Moszkvai Bizottság állandóan kiküld hol ilyen, hol olyan munkásgyűlésre, általában olyan helyekre, ahol különösen nagy az elégedetlenség és nyugtalanság. Már azelőtt is eljártam a Moszkvai Bizottság megbízásából ilyen gyűlésekre, de a mostaniak érdekesebbek a korábbiaknál, mert a munkások haragszanak, és határozottabban kimondják a véleményüket.

A Dinamo-gyárban tett látogatásom – mely az Ön rendelkezésére, legalábbis nekem ezt mondták a gyárban, villanyekéket gyárt – annyira érdekes volt, hogy elküldöm Önnek a Moszkvai Bizottságnak készített jelentésem másolatát. Ilyen, többé vagy kevésbé részletes jelentéseket szoktam adni nekik mindig.

Ha akarja, mindig eljuttathatok Önnek egy másolatot.

Baráti kézszorítással

1921. II/26. *A. Lunacsarszkij*

1921 februárjában, éppen a kronstadti lázadás előtt, Moszkvában aggasztó helyzet alakult ki. Az 1920-as rossz termésű év a tél végén éhínséget okozott; voltak napok, amikor egyáltalán nem árultak kenyeret. Erősen csökkent a pénz vásárlóereje. A szállítás tönkre volt téve, a fűtőanyag- és nyersanyaghiány miatt sok ipari üzemet be kellett zárni. A kommunista munkások a számos párt-mozgósítás következtében majdnem mind a polgárháború frontjain harcoltak. Az otthon maradt munkások – volt parasztok vagy kispolgári származékok – otthagyták a munkát, elmentek falura, vagy a munkaidőben „fusiztak". A hallatlan anyagi leromlás és nélkülözés a munkások körében óriási nyugtalanságot, idegességet, elégedetlenséget keltett. A mensevikek és az eszerek, akiktől még nem tisztították meg a moszkvai és a kerületi szovjeteket, még bujtogatták is a dolgozókat a szovjethatalom ellen.

Néhány moszkvai gyár munkásainak egy része, a provokátorokra hallgatva, abbahagyta a munkát és sztrájkolt.

Határozott intézkedésekre volt szükség. 1921. február 24-én a moszkvai pártszervezet rendkívüli aktíva-értekezletet tartott. Lenin két órán át beszélgetett a pártmunkásokkal, részletesen érdeklődött minden kerület és gyár helyzete felől, s rögtön gyakorlati útmutatásokat adott arra, hogyan szervezzék meg az élelmiszerellátást, erősítsék az agitációs munkát a moszkvai és Moszkva környéki üzemekben.

Nyomban ez után az értekezlet után a moszkvai pártbizottság legjobb agitátorait küldte a nyugtalankodó üzemekbe; közöttük volt Lunacsarszkij is.

Ennek az agitációs kampánynak eredményeképpen a mensevikek és az eszerek provokációi kezdtek meghiúsulni a munkások ellenállásán. 1921. november 4-én a Lunacsarszkij által említett Dinamo-gyár munkásgyűlése üdvözletet küldött Leninnek: „Proletár üdvözletünket küldjük Neked, kedves Vlagyimir Iljics, és kijelentjük, hogy a kapitalista világ ostromgyűrűjében az elsők között leszünk, akik megerősítik az ország villamosításának frontszakaszát." (*Pravda*, 1921. nov. 6–7.)

1921. november 7-én a gyárban beszédet mondott Lenin, akit a munkások nagy szeretettel fogadtak.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK ÉS LENIN JEGYZETE

1921. III/29.

Másolat
V. I. Leninnek
az OKP Központi Bizottságába

Kérem a Központi Bizottságot, hagyja jóvá a Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiumának végleges névsorát, hogy minél előbb az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság Elnöksége elé terjeszthessem jóváhagyás végett.

A Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiumának tagjai:

A. Lunacsarszkij	népbiztos
M. N. Pokrovszkij	népbiztoshelyettes
J. A. Litkensz	népbiztoshelyettes
N. K. Krupszkaja	
J. Preobrazsenszkij	
V. I. Nyevszkij	
Rozengolc	

A Kollégiumot még két munkással kell kiegészíteni, de a jelöltek személye még nem végleges.

Egyben kérem a Központi Bizottságot, hagyja jóvá Jaroszlavszkij elvt. kinevezését a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatósága „ötösébe" annak a vitathatatlan véleménynek megfelelően, hogy az OKP Központi Bizottságának a legszorosabb kapcsolatban kell lennie a politikai tömegfelvilágosítás egyesített állami szervével.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A levél alatt Lenin kézírásával:

Nem lehetne a szavazatokat aláírások formájában összegyűjteni?
mellette ellene külön megvitatandó

Lenin

Lenin aláírása után a dokumentumon a Politikai Iroda négy tagjának aláírása szerepel.

1921. IV. 8.

Lunacsarszkij, Pokrovszkij és Litkensz elvtársaknak

Egyre több jelét látni annak, hogy a munka rendszeressége és tervszerűsége tekintetében a Közoktatásügyi Népbiztosságon a Központi Bizottság útmutatásai és a Központi Bizottságnak a Közoktatásügyi Népbiztosság átszervezésekor kiadott külön irányelvei ellenére sem javul a helyzet.

Mikorra készül el az általános munkaterv? Milyen kérdéseket vesznek fel ebbe a tervbe? Olyanokat-e, mint amilyen a tankönyvek összeállítása, a könyvtárhálózat és annak felhasználása, mintaiskolák, a tanítók beszámolási kötelezettsége, a tanfolyamok, előadások és az iskolai oktatás tanterve, a tantervek tényleges betartásának és a tanórák levezetésének ellenőrzése?

Vagy más kérdéseket? Milyeneket?

Melyeket tekintik a legfontosabb, a döntő kérdéseknek?

Vannak-e erre vonatkozó határozatok? Mi módon gondoskodnak a végrehajtás rendszeres ellenőrzéséről?

Rövid választ kérek.

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsának elnöke

(Lenin *Művei.* 35. köt. Szikra 1956. 465. old.)

A következő pártdokumentumokról van szó: a KB plénuma 1920. dec. 8-i határozata a Közoktatásügyi Népbiztosság átszervezéséről, a KB irányelvei a Közoktatásügyi Népbiztosságban dolgozó kommunisták számára (1921. febr. 5.) és a KB Politikai Irodája több határozata a Népbiztosság vezető munkatársainak személyi összetételére.

[1921. április 12.]

V. I. Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének

Válaszolva a hozzám és helyetteseimhez intézett levelére, a magam és az ő nevükben közlöm Önnel az alábbiakat:

Az egész Közoktatásügyi Népbiztosság általános munkatervét számokkal megindokolva, végleges formájában csak a félév végére (július 1-re) tudjuk elkészíteni. Ezt a munkát a Közoktatásügyi Népbiztosság első ízben végzi, és a kielégítően gyors munkát akadályozza a Közoktatásügyi Népbiztosság főigazgatóságai vezető állománya végleges kiválasztásának és stabilitásának hiánya. A Szakoktatási Főigazgatóság ez irányban elkezdett munkája félbeszakadt, és Smidt elvt. távozása miatt felülvizsgálásra szorul. A Társadalmi Nevelési Főigazgatóságon elkezdett hasonló munka f. év januárjában félbeszakadt személyi állományának megváltozása miatt, amit Nyevszkij kinevezése vont maga után. A Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatóságának mind a mai napig nincs állandó kollégiuma, amelyik megfelelő intenzitással folytathatná ezt a munkát.

Az újonnan felállított Akadémiai Központ által kidolgozott munkatervben a következő kérdések szerepelnek:

I. 1. tantervek az elemi iskolák részére;
2. a tanterveket konkretizáló programok;
3. tankönyvek;

II. 4. a felsőoktatási tanintézetek tantervei, melyek közül már kidolgozták a társadalomtudományi fakultások, az orvosi

fakultások (még nincsenek egyeztetve az Egészségügyi Népbiztossággal) tanterveit; most fogtak hozzá a pedagógiai tanintézetek tanterveinek kidolgozásához;

5. az ezeket a terveket konkretizáló programok és tankönyvek

III. 6. az összes tudományos intézmények egész tudományos kutatómunkájának számbavétele.

Az 1., 2. és 3. kérdés kidolgozását tekintjük a legsürgősebbnek. A 4. és 5. kérdés kidolgozása a második menetben folyik.

A legnagyobb nehézségbe az I. csoport legsürgősebbnek elismert feladata teljesítése ütközik. Ezeket a kérdéseket az Állami Tudományos Tanács pedagógiai-tudományos részlegének kell kidolgozni N. K. Krupszkaja vezetésével, akinek minden idejét ennek a munkának kellene szentelnie, de sajnos eddig nem tudott megfelelő mértékben foglalkozni vele, mert a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatósága elvonja ettől a munkától.

A nemrég megalakított Szervezési Központ a következő fő kérdéseken dolgozik:

1. statisztika – mind az intézmények, oktatók és tanulók számáról, mind az intézmények naprakész statisztikája, beleértve a központi szervek által kiosztott feladatok teljesítésének fokát; a népművelési dolgozók beszámolási kötelezettsége; a tervben megszabott munka tényleges végrehajtásának ellenőrzése;
2. a tájékoztatás egységes módszere;
3. egységes szervezési terv bevezetése és a szervezők rövid kiképzése;
4. a népművelési intézmények anyagi ellátása;
5. az ellátás arányainak megállapítása a Közoktatásügyi Népbiztosság más szervei által elismert sürgősségnek megfelelően;
6. a népművelési dolgozók ellátásának terve.

A legsürgősebben kiemelt kérdések: 1. a statisztika és a beszámolási kötelezettség; 2. a népművelési dolgozók ellátása és 3. az intézmények anyagi ellátása.

Az Állami Kiadóban mindeddig nem tudtak hozzáfogni a tervszerű munkához a kiadandó anyagokat elkészítő szervek és intézmények tervszerű munkájának hiánya miatt. Az Állami Kiadó a tervszerű munkára való áttérés legvégső határidejét május 1-ben jelölte meg. A tervezés fő kérdései:

1. a különböző hatóságok által benyújtandó anyagok aránya;

2. a tankönyvkiadás pontos arányának meghatározása az egyéb kiadáshoz képest;

3. a propaganda és a politikai munka arányának meghatározása;

4. az Állami Kiadó mellékkollégiumai helyes viszonyának megállapítása és fejlesztése;

5. a munka mennyiségi szabályozása a Papíripari és a Nyomdai Főigazgatóság terveinek megfelelően;

6. a litográfiai lehetőségek kihasználása.

Valamennyi Főigazgatóság: a Társadalmi Nevelési, a Szakoktatási és a Politikai Ismeretterjesztési Főigazgatóság számára a június 1-ig befejezendő általános terv közös kérdései:

1. az intézmények és munkájuk pontos számbavétele;

2. a munka eredményeinek felmérése: a meghatározott időn belül végző hallgatók száma;

3. az intézmények naprakész statisztikája: a tervteljesítés eredményei;

4. az intézmények hálózata;

5. e munka szükséges előfeltételei: *a)* A munkatársak kiképzése, *b)* az anyagi előfeltételek, *c)* a tankönyvek és irodalom biztosítása;

6. kísérleti munka, mintaintézmények;

7. az ismeretterjesztési terv egycztetése az egységes gazdasági tervvel, mind a népgazdaság ágazataira, mind a területi és kerületi sajátosságokra vonatkozólag.

Ebből az egész munkából mint legsürgősebbek kiemelendők: 1. az intézmények és munkájuk számbavétele, 2. a munka előfeltételeinek tanulmányozása, 3. az ismeretterjesztési és a gazdasági terv egyeztetése. Ezt az egész munkát, június 1-ig történő befejezése után, június hó folyamán összesíteni kell az egész Közoktatásügyi Népbiztosság viszonylatában.

A. Lunacsarszkij
népbiztos

IV/12.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK ÉS LENIN JEGYZETE

[1921. április 13]

Nagyon kérem elolvasni
Igen fontos!
Kedves Vlagyimir Iljics!

A moszkvai műegyetem professzori kara sztrájkba lépett: Preobrazsenszkij elvt. valószínűleg beszélni fog Önnel erről.

A magam részéről szintén szeretném tájékoztatni, mert ez egy bonyolult kérdés, mely iránt máris sokan érdeklődnek a KB-ból.

Mint tudja, a professzori karral megállapodtunk, hogy jelöltjüket felterjesztjük Preobrazsenszkij elvt. helyetteséül. Erre a posztra Zaluckij petrográdi professzor lett kijelölve. Annak ellenére, hogy kétszer is telefontáviratoztam neki, azonnal utazzon ide, valami okból nem jön. Ma már egy határozott hangú telefontáviratot küldtem, Zinovjev elvt.-nak szóló másolattal.

Közben mi kidolgoztuk az összes felsőoktatási intézményre vonatkozó működési szabályzatot. Ez határozottan szakít az egész autonómiával, a rektor és két tanácsadója kinevezés útján lép hivatalba, az utóbbiak közül az egyik mindig a hallgatók közül lesz kiválasztva. Ez a működési szabályzat tulajdonképpen némileg ellentétben áll azzal a politikával, amelyet Ön ajánlott nekünk: a professzori karhoz való közeledés politikájával, viszont mellette szól a professzori kar erősen ellenforradalmi beállítottsága, legalábbis a moszkvaié.

Én nem vagyok éppen meggyőződéses híve ennek a szabályzatnak, ezt kereken megmondom Önnek; Pokrovszkij elvt. is ingadozott kissé, annál is inkább, mert a vezetés mellett szembetaláljuk magunkat a fakultások, szakok, tanszékek stb.

felépítésének rendkívül bonyolult kérdésével. Mihail Nyikolajeviccsal [Pokrovszkij] elhatároztuk: azon kívül, hogy ezt az utóbbi kérdést nagyon figyelmesen megvitatjuk az Akadémiai Központban, konferenciát is rendezünk az *általunk* kinevezett professzorok részvételével.

Mindennek következtében a Közoktatásügyi Népbiztosság Kollégiuma Pokrovszkij elvt. javaslata alapján április 3-án úgy rendelkezett, hogy felfüggeszti az új működési szabályzat bevezetését. Ugyanakkor április 5-én Gerstein elvt., a műszaki főiskolák felelőse a Szakoktatási Főigazgatóságon új „hármast" nevezett ki erre az egyetemre.

Azonnal megjelent nálam Krug professzor, akit Rikov elvt. úgy ajánlott, mint egyikét azoknak a viszonylag baloldali professzoroknak, akik kitűnő munkát végeznek a Legfelsőbb Népgazdasági Tanácsban. Közölte velem, hogy valami Ignatovot neveznek ki hozzájuk rektornak, akiről mindenki tudja, hogy pszichopata, a tanácsadók egyikének, Lembergnek pedig annyira kiéleződött a kapcsolata a professzori karral, hogy azok semmiképpen sem fognak együttműködni vele. Krug a „hármas" kinevezéséről kijelentette, hogy abszolút véget vet annak a jó kapcsolatnak, amely Krzsizsanovszkijnak hála, kezdett kialakulni a Közoktatásügyi Népbiztosság és a professzori kar között.

Úgy vélve, hogy az új „hármas" bevezetése Preobrazsenszkij elvt.-nak és segítőtársának, egy kompetens és a professzori kar számára is elfogadható szakembernek a hivatalba lépése előtt túlságosan korai lépés, utasítottam Gerstein elvt.-at, vonja vissza ezt a kinevezést, és várja meg, amíg Preobrazsenszkij és Zaluckij is véglegesen belép az ügybe, amennyiben mellette maradunk.

Ez a rendelkezésem nagy izgalmat váltott ki a kommunista pártsejtben, amely nagyon ragaszkodott a maga „hármasához", és amelynek,

akárcsak a munkástagozaton, rettenetesen rossz a viszonya a professzori karral, ugyanígy Gerstein elvt.-nak, aki úgy találja, hogy az ő – szerintem korai és meggondolatlan – rendelkezésének visszavonása csapást mér a Szakoktatási Főigazgatóság tekintélyére.

Sajnos Preobrazsenszkij elvt. ugyanerre az álláspontra helyezkedett, és arra kért, hogy az ő politikai felelősségére vonjam vissza az utasításomat, és a szovjethatalom tekintélyének megóvása kedvéért ne akadályozzam meg a „hármas" kinevezését.

A „hármas" funkcióba lépett. A professzori kar pedig sztrájkba, és minden vonalon a panaszok áradatát zúdítja ránk. Az ügyet már vizsgálja a KB konfliktus-osztálya.

Az én véleményem erről: ezt a konfliktust nem kellett volna előidézni, a „hármast" kezdettől fogva nem kellett volna kinevezni, és Gerstein hibát követett el. Helyesen tettem, hogy hibás intézkedését visszavontam. Utasításom megmásítása Preobrazsenszkij által: a hiba megismétlése. De mert a hiba már megtörtént, a professzori kar további cselekedeteit felháborítónak kell minősíteni. Egyáltalán, a műegyetem professzori kara undok egy testület. Ahelyett, hogy nekem vagy a Népbiztosság Kollégiumának panaszkodnának, és lehetőséget adnának arra, hogy tisztán lássunk az ügyben, sztrájkba lépnek és Rikovnak panaszkodnak, meg valószínűleg a KB más tagjainak is. Rikov nagyon felháborodottan telefonált nekem. De ha Rikov elvt.-nak van is némi igazsága, annál inkább amellett vagyok, hogy meg kell értetni a professzorokkal: a sztrájkokat nem tűrjük, és a főiskola bezárásával és az akadémiai fejadag megvonásával válaszolunk rá. Most már akárhogy is munkába kell állítani ezt a „hármast", különben csakugyan csorbát szenved a Szakoktatási Fő-

igazgatóság presztízse. Azután természetesen szép csendben és gyorsan le kell váltani.

Csupán az incidens miatt nem írtam volna ilyen hosszú levelet Önnek, bár a professzorok sztrájkja Moszkva legnagyobb műszaki tanintézetében természetesen égbekiáltó botrány, de szeretném, kedves Vlagyimir Iljics, ha a Párt Központi Bizottsága egyszer s mindenkorra kijelölne egy egységes vonalat. Mit kívánnak tőlünk: egy vaskemény szabályzat bevezetését, amelytől persze nemcsak a moszkvai, hanem a petrográdi professzorok is üvölteni fognak? Oszadcsij egyenesen könyörgött, függesszük fel a működési szabályzat bevezetését, rámutatott arra, hogy Petrográdon az élet szabályzat nélkül is normálisan folyik, és hogy az csak elrontja a dolgot. Tehát azt akarják-e, hogy bevezessük ezt a szabályzatot, a kommunista hallgatókat és a munkástagozat kommunistáit támogassuk a professzori karral *szemben*, a professzorokra csakis a végrehajtás feladatát bízzuk, eltávolítva őket minden vezető funkcióból, az oktatást kivéve – vagy pedig *egyezzünk meg* a professzori karral, olyan embereket nevezzünk ki a Szakoktatási Főigazgatóság vezető funkcióiba, akiket ők is elfogadnak, vonjuk be a kommunista hallgatókat és a munkásfakultás kommunistáit, és fokozatosan bővítsük a professzorok és a pártonkívüli hallgatók autonómiáját (természetesen kellő óvatossággal)?

Személy szerint a második, enyhébb kultúrpolitika híve vagyok. Nagyon jól tudom, hogy a professzori kar soraiban vannak feketeszázasok, valamint kadetek, vannak eszerek, sőt egyszerűen szemét alakok is, de úgy vélem, hogy az az út, amelyen Krzsizsanovszkij és az Ön beavatkozása előtt jártunk, rendkívül veszélyes, sokkal veszélyesebb, mint a megegyezés útja, amely természetesen szintén tele van veszéllyel, de veszélytelen utak nálunk, kommunistáknál nincsenek.

Most azonban az történik, hogy én igyekszem tompítani az éleket, így vagy úgy elébe menni a professzori karnak, de ellenállásba ütközöm személyesen M. Ny. részéről (aki azonban itt hajlandó bizonyos engedményekre) és most, úgy tűnik, Preobrazsenszkij elvt. részéről is, habár az ő politikája még nem világos sem előttem, sem saját maga előtt. Könnyen lehetséges, hogy ő végül is az én nézetemen lesz.

Most az Akadémiai Központ úgy döntött, hogy az alapszabályzat első részét a „hármas" kinevezése azonnal, már szombaton életbe lépteti, és ez ellen én nem tiltakoztam, mert M. Ny., továbbá Volgin, Gerstein és mások is azt mondják, a jelenlegi körülmények között ennek késleltetése katasztrofális bizonytalanságot okozna. Jobb kinevezni ezt a „hármast", gondoltam, azután pedig, persze nagyon óvatosan és tapintatosan, elkezdhetünk lazítani ezen a rezsimen. De ezt is úgy tekintem, mint *engedményt*, tekintettel kompetens munkatársaim véleményére.

A működési szabályzat második részét illetőleg – a fakultások, szakok és tanszékek felépítéséről – megállapodtunk, hogy ezt elhalasztjuk és még megvitatjuk. Itt nagyon sokat ronthatunk az egyetem belső felépítésén, ha nem leszünk óvatosak, és örülök, hogy M. Ny. ebben a tekintetben egyetért velünk.

Semmiképpen sem állítom a magam személyes véleményéről, hogy a legmegalapozottabb. Nagyon is lehetséges, hogy Pokrovszkij elvt.-nak, aki nálam jobban ismeri a főiskolákat, inkább igaza van; éppígy távol áll tőlem az a gondolat, ha én vagyok is a népbiztos, hogy beavatkozásommal elrontsam egy politikailag oly felelős ember, mint Preobrazsenszkij munkáját, de határozottan tudnom kell, hogy a kemény vonalat (persze csakis némi tapintattal) a KB jóváhagyja-e. Akkor azon-

ban számomra nem marad más hátra, mint hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság és a Szakoktatási Főigazgatóság ez irányú munkájában az ügyeket helyetteseimre bízzam, és csak az legyen a gondom, hogy egy-egy konkrét esetben időben ellássam őket tanácsokkal (az említett „tapintat" vonatkozásában). Ha én magam nem ezt az utat választom, ezt azért teszem, mert Krzsizsanovszkij elvt., akivel Ön, úgy tűnik, egyetért, a leghatározottabban hangsúlyozta beszélgetéseink során, hogy a professzori karral éppen békésen kell szót érteni. És mert én szívem szerint efelé hajlok, és úgy érzem, hogy *nekem* ez a legcsekélyebb kár nélkül sikerülne is, ezért vetem fel Ön előtt ezt a kérdést.

Még egyszer. Szeretném, ha gondolatomat megértené: vagy adjon ki direktívát a megegyezésre, és akkor *én* veszem kezembe ezt az ügyet, és el is intézem, habár biztos, hogy nem fogok tudni elkerülni néhány konfliktust a kommunista pártsejtekkel, melyek alaposan túllőttek a célon – vagy adjon ki direktívát a szigorúság szellemében, és akkor átengedem a terepet Pokrovszkij és Preobrazsenszkij et.-aknak, és csak hellyel-közzel adok nekik útmutatást egy-egy részletkérdésben.

Ismétlem, ami a jelenlegi konfliktust illeti, ebben magam is szigorú intézkedéseket tartok szükségesnek, azaz a professzorok sztrájkjának azonnali beszüntetését, kilátásba helyezve a megtorlást, ha kell, beleértve a leginkább kompromittált személyek letartóztatását is. Sztrájkot ahelyett, hogy panaszt emelnének a Kollégiumnál, semmi esetre sem tűrhetünk el.

Nagyon kérem Önt, közölje velem telefonon a kérdésre vonatkozó véleményét ma vagy holnap. Szombaton, 16-án reggel szabadságra utazom. Tulajdonképpen nem volna szabad elutaznom, mert a helyzet nyugtalanító, de nyugalmasabb idők még sokáig nem lesznek, és ezek miatt a

bajok miatt az idegeim kezdik felmondani a szolgálatot.

Igyekszem e két hét alatt alaposan kipihenni és összeszedni magam.

Mégis nagyon kívánatos volna, ha még elutazásom előtt tudomást szerezhetnék, ha nem is a KB direktívájáról, melyet az elutazásom után is ki lehet adni, hanem az Ön véleményéről, amely minden bizonnyal a hivatalos direktíva alapja lesz.

IV. 13. *A. Lunacsarszkij*

A levél első oldalán Lenin jegyzete:

Irattárba

1921. április 11-én a moszkvai műegyetem oktatóinak gyűlése levelet küldött Leninnek, melyben bejelentették, hogy az általuk választott vezetőség leváltása és az új vezetőség kinevezése „lehetetlen helyzetet" teremtett, e kinevezésben a törvényes rend megsértését látják stb., ezért mindaddig szüneteltetik az előadásokat, amíg a Főigazgatóság vissza nem vonja rendelkezését. Lenin a levelet még aznap továbbította véleményezésre Kurszkij igazságügyi népbiztosnak.

Lunacsarszkij levele megírásakor nem tudta, hogy Lenint már tájékoztatták az ügyről, ezért tartotta szükségesnek vázlatosan ismertetni a történteket.

Április 14-én a Politikai Iroda, meghallgatva Lunacsarszkij jelentését, Gersteint felmentette tisztségéből, feloszlatta a Szakoktatási Főigazgatóság által kinevezett vezetőséget, és javasolta a Közoktatásügyi Népbiztosságnak, terjessze megvitatásra a párt Központi Bizottsága elé a felsőoktatási intézmények új működési szabályzatát és az új vezetőség összetételére tett javaslatát, valamint a kommunista pártsejtek, a pártonkívüli hallgatók, a professzori kar és a Közoktatásügyi Népbiztosság feladataira és viszonyára vonatkozó irányelvei tervezetét; egyúttal megbízta a közoktatásügyi népbiztost, hogy nyilvánosan ítélje el a moszkvai műegyetem sztrájkoló előadóit.

Április 15-én Lunacsarszkij telefontáviratban javasolta Preobrazsenszkijnak (másolat Leninnek), sürgősen váltsa le a Szakoktatási Főigazgatóság által kinevezett vezetőséget.

Ugyanezen a napon Lenin felháborodva írta Molotovnak: „Molotov elvtárs! Most tudtam meg Rikovtól, hogy a pro-

fesszorok (a moszkvai műegyetemről) *még nem tudnak* a (tegnapi) határozatról.

Ez tűrhetetlen, képtelen késedelem. Napirendre fogom tűzni a KB-apparátust a Politikai Irodában. Isten bizony, *így nem szabad.*

Lunacsarszkij nyilatkozatának terve már tegnap kész volt. Még tegnap *nyilvánosságra kellett volna hozni.*

Azonnal intézkedjék, hogy tegyenek meg mindent, és *ellenőrizze,* végrehajtották-e.

Ellenőrizni és surgetni kell.

A késedelem tűrhetetlen.

Lenin

(Lenin *Osszes művei.* 52. kot. 147–148. old., oroszul)

1921. április 19-én a *Pravdá*-ban megjelent a Kozoktatásugyi Népbiztosság kozleménye Lunacsarszkij és Molotov (a KB titkára) aláírásával, melynek alapját a Politikai Iroda 1921. április 14-i határozatai képezték. A moszkvai műegyetem sztrájkoló előadóit megrovásban részesítették, és rámutattak arra, hogy a túltakozás ilyen módszere a proletárhatalommal szemben megengedhetetlen. Egyidejűleg felszólították a műegyetem és valamennyi felsóoktatási intézmény kommunista pártsejtjeit, hogy olyan viszonyt alakítsanak ki a professzori karral és a pártonkívuli hallgatókkal, amely elősegíti a főiskolák életének normalizálódását.

Lunacsarszkij 1925-ben, a *Tézisek az OKP irodalompolitikájáról* c. írásában megemlítette: „Lenin erélyesen óvott az újsutetű, kiagyalt, mesterséges »proletár kultúrák«-tól és a kommunista és proletár kérdéstől a burzsoá ideológiával szembeni osztályharc kiéleződése urugyén. Valahányszor a mi, politikai szempontból kitűnő főiskolai pártsejtjeinknek konfliktusuk támadt a professzori karral, melyet Lenin minduntalan a »burzsoá« jelzővel illetett, még e professzorok rendkívul káros sztrájkjainak pillanataiban is változatlanul az utóbbiak pártjára állt. A KB ulésén arra a megjegyzésemre, hogy a sejtek tele vannak gyűlolettel a a burzsoá professzori karral szemben, és akaratlanul is akadályozzák a vele való megbékulés és a valamennyire is normális munka beindítását, azt felelte: »a tudósokra feltétlenul szukségunk van, a sejtekkel el kell bánni, hogy megemlegessék.« Ezt a rendkívul kifejező mondatot természetesen lehetetlen volt elfelejteni."

Lenin az OK(b)P XI. kongresszusán, a KB beszámolójával kapcsolatos zárszavában ezt mondta:

„Azt mondják, a munkásfakultások és a kommunista sejtek vonala volt a helyes, nem pedig azoké, akik azt mondották: »Óvatosabban, higgadtabban bánjatok ezekkel a szakemberekkel.« Hogy a kommunista sejtek kiváló kommunista sejtek, és a munkás-

fakultások kiváló munkásfakultások – ez így is van, de ők sincsenek bebiztosítva a hibák ellen, ők sem szentek.

Igen, a kommunista sejtek pártunk képviselői, a munkásfakultások osztályunk képviselői, de hogy követnek el hibát, és hogy nekünk ezeket a hibákat ki kell javítanunk – ez elemi igazság. Hogyan kell kijavítani őket, azt nem tudom, mert nem vettem részt a Központi Bizottságnak azokon az ülésein, amelyeken ezt a kérdést megtárgyalták. De azt tudom, hogy ami a munkásfakultások és a kommunisták professzorellenes irányvonalát illeti, ezen a téren vannak nálunk túlkapások. Mikor azonban a Központi Bizottság minden oldalról megvizsgálta ezt a kérdést, és megállapította, hogy túlzásba vitték a dolgot, és hogy a professzorok irányában, akik idegenek, nem a mi osztályunk képviselői, elővigyázatosabb vonalat kell érvényesíteni, akkor megjelenik Preobrazsenszkij, kihúzza a zsebéből a programot, és azt mondja: semmiféle politikai engedményt ennek a rétegnek, mert ez a program megsértése.

Ha így kezdjük vezetni a pártot, ez biztosan a pusztulásba visz bennünket." (Lenin *Összes Művei*. 45. köt. Bp. 1975. 121. old.)

LENIN LUNACSARSZKIJNAK
Üzenetváltás

[1921. május 6.]

Lenin:

Nem szégyellik megszavazni, hogy Majakovszkij „150 000 000"-ját 5000 pld.-ban adják ki?

Zagyva, buta, elképesztő butaság és nagyképűség.

Szerintem az ilyen dolgokból 10 közül 1-et szabad csak kiadni, azt is *legföljebb 1500 pld.-ban*, a könyvtárak és különcök számára.

Lunacsarszkijt pedig meg kell szidni a futurizmusáért.

V/6. *Lenin*

(Lenin *Összes Művei*. 52. köt. 179. old., oroszul)

Lunacsarszkij:

Ez a vers nekem se nagyon tetszik, de 1) egy olyan költő, mint Brjuszov, el volt ragadtatva, és azt követelte, hogy 20 000 pld.-ban nyomtassuk ki, 2) amikor maga a szerző olvasta fel, feltűnő sikere volt, mégpedig a munkások előtt is.

Az üzenetváltás időpontja 1921. máj. 6., valószínűleg egy értekezlet közben. Lenin Pokrovszkijnak is küldött egy cédulát (ld. uo. 179–180. old.).

[1921. június 25.]

Telefontávirat
Lenin elvtársnak Lunacsarszkijtól

Holnap, 1921. VI/26-án befejeződik a munkásfakultások kongresszusa. 500 kiváló munkásdiák van jelen.

Halálosan el lesznek keseredve, ha nem látják Önt akár csak 10 percre.

Az ülés 12-től 4-ig és 6 órától lesz. Kérem táviratozza meg, ott lesz-e.

1921. VI. 25. *A. Lunacsarszkij*

A munkásfakultások első országos kongresszusát, amelyen 215 küldött vett részt (nem pedig 500, mint a telefontáviratban tévesen írták), 1921. június 22. és 26. között tartották Moszkvában. Lunacsarszkij és Pokrovszkij végig részt vett a kongresszus munkájában, mint a sajtóban megjelent beszámoló írja: „... a záróülésen Lunacsarszkij ragyogó beszédben vázolta a köztársaság jelenlegi belső és külső helyzetét és a bel- és nemzetközi politika legközelebbi kilátásait".

LUNACSARSZKIJ ÉS POKROVSZKIJ GORBUNOVNAK (LENIN RÉSZÉRE)

1921. június 28.

Válaszolva Lenin elvtárs megbízásából hozzánk intézett kérdésére a petrográdi Tudományos és Felsőoktatási Intézmények Egyesített Tanácsára vonatkozólag, közlöm, hogy én semmilyen utasítást nem adtam a Tanács felfüggesztésére, mert a KB-nak a Moszkvai Tudós Társaság feloszlatására adott direktívája erre a Tanácsra, nem lévén – legalábbis alapszabályzata szerint – álcázott szakmai egyesülés, nem vonatkozik.

Mindamellett ez a Tanács nem olyan intézmény, melyet támogatni és kultiválni kellene. Mint alapszabályzatából kitűnik, egyáltalán nem vesz tudomást a megfelelő szovjet intézményekről (a Közoktatásügyi Népbiztosságról és Akadémiai Központjáról stb.), ugyanazokat a célokat tűzi maga elé, melyek felé ezek a szovjet intézmények törekszenek, s ily módon az államapparátussal párhuzamos munkát végez, az utóbbi ellenőrzése nélkül. A Tanács ezt a tevékenységét a „lehetőség arányában egész Oroszországra" ki akarja terjeszteni.

A szovjethatalomtól való elhatárolódás különösen kidomborodik az alapszabályzat utolsó, 13. pontjában, mely kimondja, hogy a Tanács „szakvéleményt ad a kormánynak az oroszországi tudományos intézményeket és főiskolákat érintő javaslataira olyan esetekben, mikor ezek a tudományos intézmények és főiskolák ilyen kéréssel fordulnak a Tanácshoz".

Feltételezve, hogy Vlagyimir Iljicsnek megvan az alapszabályzat egy példánya, csak erre a rövid

idézetre szorítkozom, de még sok hasonlót lehetne említeni, melyek arról tanúskodnak, hogy a Tanács az egyetemi autonómia oly mértékű kitágítását kísérli meg, amire még soha nem volt példa Oroszországban.

M. Pokrovszkij
közoktatásügyi népbiztoshelyettes

A levél alatt Lunacsarszkij jegyzete:

Feltételezem, hogy a Tudományos Intézmények Tanácsa általában nemkívánatos erődje a jobboldali professzoroknak, ugyanakkor azonban feloszlatására nincs tisztán jogi alap. Nem szakszervezet. Másrészt nem szeretném épp most felingerelni és konfliktusba keveredni a petrográdi professzorokkal, mikor a most folyó konferencia a tűrhető együttműködés perspektíváját ígéri. Jobb várni egy kicsit.

Lunacsarszkij

A feljegyzés előzménye: Lenin még január 27-én beszélgetést folytatott Gorkijjal és a petrográdi tudományos intézmények és felsőfokú tanintézetek Egyesült Tanácsának küldöttségével a tudományos kutatómunka fejlesztésének előfeltételeiről.

1921. 7/2.
Lenin elvtársnak, a Népbiztosok Tanácsa elnökének
(A Tanács Hivatalában)

Egy Bogdanov nevű festőművész átadott Önnek és még néhány más személynek egy feljegyzést a festőiskolákkal kapcsolatban. Ezeknek az iskoláknak az ügyét nagyon jól ismerem. Figyelemmel kísérem a tisztán realista típusú külön festőiskolák minél gyorsabb létrehozására irányuló erőfeszítéseket. A különféle művészeti irányzatok között dúló belső harcok valóban végtelenül megnehezítik egy valamelyest is objektív iskola létrehozását. Bonyolult kérdés ez. Nagyon kérném, bízza rá a megoldását népbiztosságunkra. Az elkövetkező őszi szezontól kezdve mindenesetre ki fogjuk elégíteni a realista művészek legfontosabb követeléseit, és a leggondosabban megvizsgáljuk a művészeti iskolák általános rendjét. A Bogdanov által közöltek képtelenül túlzók és tendenciózusak. Ez alatt az idő alatt kénytelen voltam megtanulni, hogy a művészek egyetlen szavát se higgyem el, ha egymásról beszélnek.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Alul Gorbunov jegyzete:
„Bogdanov feljegyzését nem kaptam meg, megkérdezni Fotyijevától, nem került-e közvetlenül V. I.-hez."

LUNACSARSZKIJ AZ OKP KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK ÉS LENINNEK

Az OKP Központi Bizottságának, másolat Leninnek

1921. július 11.

Alekszandr Blok költő, aki ez alatt a négy év alatt teljesen lojálisnak mutatkozott a szovjethatalommal szemben, és számos olyan művet írt, melyet külföldön mint az Októberi Forradalommal nyilvánvalóan szimpatizáló művet tartanak számon, súlyos idegösszeomlásban szenved. Az orvosok és barátai véleménye szerint egyetlen lehetőség van a meggyógyulására: ha egy időre Finnországba küldik. A kérést én magam és Gorkij elvtárs támogatja. Az iratok a Különleges Osztályon vannak, arra kérjük a KB-t, járjon közbe Menzsinszkij elvtársnál, hogy az ügyet Blokra nézve kedvezően intézzék el.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Lunacsarszkij Gorkij 1921. május 29-i levelére utal, melyben azt kéri, hogy engedélyezzék a beteg Blok Finnországba utazását:

„Alekszandr Alekszandrovics Bloknak skorbutja van, ezenkívül az utóbbi napokban olyan idegállapotba került, hogy hozzátartozói és az orvosok komoly pszichikai megbetegedéstől tartanak. Gyakoribbá váltak asztmatikus rohamai is, mely betegségben régóta szenved.

Nem tudná megszerezni Blok részére – soron kívül – a kiutazási engedélyt Finnországba; én segítségére lehetnék abban, hogy elhelyezzék az egyik legjobb szanatóriumban.

Nagyon kérem, tegye meg, amit lehet!"

Kezdetben az elutazási kérelem elbírálására kedvezőtlen hatással volt a nem sokkal előbb kiutazott Balmont viselkedése külföldön. Mint később (1928-ban) Gorkij megírta Romain Rolland-nak:

„1919–1920-ban Balmont is »forradalmár« volt. *Sarló és kalapács* címmel versciklust adott ki Moszkvában; a versek rosszak voltak, de bennük a költő harsányan dicsőítette a bolsevikokat, a kommunizmust, és elragadtatását fejezte ki afölött, hogy a munkásosztály legyőzte a »tulajdonosokat«. Ezek a rossz versek utat nyitottak Balmont előtt külföldre, oda megérkezve azonban félelem nélkül és azonnal a szovjet rendszer ellenségévé nyilvánította magát.

Ez a döbbenetesen bátor hőstett sajnos nagyon rossz következményekkel járt Blokra és Szollogubra nézve: Balmont képmutatására emlékezve, a szovjethatalom visszautasította Blok és Szollogub kiutazási kérelmét, hiába állt ki Lunacsarszkij Blokért."

Július 12-én az OK(b)P Központi Bizottságának Politikai Irodája Lenin elnökletével megtartott ülésén megtárgyalta Blok külföldre utazásának kérdését, és a következő határozatot hozta:

„A KB megbízza az Élelmezésügyi Népbiztosságot, gondoskodjék Blok élelmiszerrel való ellátásának megjavításáról."

De már július 23-án, minthogy a Politikai Irodának ezen a napon nem volt ülése, körözvény útján határozatba hozták: „Engedélyezzük A. A. Blok külföldre utazását." A hónap végére azonban Blok egészségi állapota jelentősen romlott. Gorkij ekkor sürgős táviratot küldött Lunacsarszkijnak: „Sürgős. Moszkva, Kreml, Lunacsarszkijnak. Alekszandr Bloknak súlyos szívbelhártyagyulladása van. Állapota nagyon veszélyes. Sürgősen ki kell juttatni Finnországba. Kísérő feltétlenül szükséges. Kérem, járjon közbe, engedélyezzék Blok feleségének kiutazását. A kérdőíveket küldöm. Siessen, különben meghal. M. Gorkij." Lunacsarszkij már másnap írt a párt Központi Bizottságának, mellékelve Gorkij táviratát. A levélen Molotov feljegyzése: „Ellenvetés nincs."

Blok egészsége azonban olyan gyorsan romlott, hogy nem tudott elutazni, és 1921. augusztus 7-én meghalt. Tíz nappal később a Sajtó Házában Lunacsarszkij nagy elkeseredéssel beszélt arról, hogy a költő barátai túlságosan későn tájékoztatták betegségéről a kormányt.

Vlagyimir Iljics Lenin elvtársnak
a Népbiztosok Tanácsa elnökének

1921. 8/25.

Kedves Vlagyimir Iljics!

Igen sok megbeszélni valóm lenne Önnel. Ebből ne következtessen arra, hogy hosszú beszélgetést kívánok Öntől. Általában úgy látom, elég lesz egy negyedóra, hogy kimerítsük a leggyökeresebb és legfontosabb kérdést. Kielégítő megoldása esetén az összes többi kérdés elesik. Ezt azért mondom, nehogy azt gondolja, hogy az a kérdés, mellyel most Önhöz fordulok, minden mást megmegelőz nálam. Nem. Vannak sokkal bonyolultabb és sokkal fontosabb, makacsul megoldásért kiáltó kérdések, de ezeket félreteszem az Önnel való rövid beszélgetésig, azt remélve, hogy az első szabad percében hívatni fog. Nagyon kérem erre.

Most ellenben csak azt kérem, olvassa el V. I. Nyemirovics-Dancsenko hozzám írt levelét. Vlagyimir Iljics! [...] A világért nem akarják megérteni, hogy a, hogy úgy mondjam, elsőrendű nagypolgárok, a nagy szakemberek között vannak, akik tízezerszer becsületesebbek, mint akik ott ülnek a Művészeti Dolgozók Szakszervezete Központi Bizottságában. A Művész Színháznak lehet hinni. A Művész Színházat meg lehet menteni, ha három csoportra osztjuk: külföldire, oroszra és vidékire, melyek állandóan cserélnék a helyüket. Egyetlen kopejkát sem kell költenünk a Művész Színházra, és lesz egy elsőrendű színházunk. Bátran állíthatom, hogy kiérdemeltem mind Sztanyiszlavszkij, mind Nyemirovics-Dancsenko, sőt majdnem az egész társulat és az 1. stúdió szimpá-

tiáját. Úgy beszélek, mint aki valóban ismeri ezeket az ügyeket.

Nem lenne olyan jó, nem adna nekem olyan direktívát – nem pártvonalon (hagyjunk fel végre azzal, hogy minden másod- és harmadrangú kérdést pártvonalon intézünk el), hanem állami vonalon –, amelynek alapján széles, európai méretekben rendezhetnénk a Művész Színház kérdését?

Teljesen meg vagyok győződve arról, hogy [...] például Kraszin és Rikov elvtárs fenntartás nélkül helyeselni fogja ezt a tervet. Kezdjük el kicsiben az exportot, és mindjárt ilyen gyönyörű formában. Kétségtelenül igen erős színházi társulatot nyernénk vissza, Knipperrel és Kacsalovval együtt.

De ha nem lehet, írja meg nekem, hogy nem lehet, vagy telefonálja meg, vagy közölje a beszélgetésünk alkalmával: „nem lehet", és én tudni fogom, hogy a Művész Színházat sírba tettük, ahol ki is fog múlni. Legalább tudni fogom, hogy tudatosan történik, mert az ember csak akkor érzi úgy, hogy valamit félreérthetetlenül és tudatosan tesznek, ha az ügy eljut Önhöz, és Ön kimondja rá az igent vagy nemet.

A. Lunacsarszkij

Augusztus elején Lenin feljegyzést írt Pokrovszkijnak arról, hogy Lunacsarszkijnak több időt kellene szentelnie a közoktatás ügyeinek és kevesebbet a színházaknak:

„Lunacsarszkij elvt. megérkezett.

Végre! Fogja be, az isten szerelmére, a szakmai oktatás, az egységes munkaiskola stb. munkájába.

Ne engedje a színházak közelébe!

Lenin"

(Lenin *Összes Művei*. 53. old. 92. old., oroszul)

Lunacsarszkij azonban, mint a feljegyzésből látható, újból színházi ügyben fordult Leninhez. Nyemirovics-Dancsenko pár nappal előbb kereste fel a feljegyzésben említett javaslattal, mondván, hogy ezen az úton haza lehetne hozni a Művész Színház társulatának zömét, mely ebben az időben Amerikában

tartózkodott és kifejezte hazatérési szándékát, a Moszkvában működő színészek pedig egy kis pihenéshez juthatnának. Kb. ugyanebben az időben került Lenin elé N. N. Kresztyinszkijnek, a KB titkárának feljegyzése, melyben ő felhívta a figyelmét arra, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság költségvetése 29 milliárd rubelt irányoz elő a színházak fenntartására és 17 milliárdot az összes felsőoktatási intézményekre. Lenin mind a két számot aláhúzta, és az utóbbi mellé odaírta: „Képtelenség!!" A feljegyzés aljára pedig: „Hogy lehetett mostig eltűrni ezt a képtelenséget?"

Aug. 26-án a következő dokumentumba foglalt telefontáviratot küldte Lunacsarszkijnak.

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

[1921. augusztus 26.]

Telefontávirat A. V. Lunacsarszkijnak
Lunacsarszkij elvtársnak

Nem tudom fogadni, mert beteg vagyok.

Azt tanácsolom, hogy az összes színházat tegye sírba.

A közoktatásügyi népbiztos ne a színházakkal foglalkozzék, hanem a közoktatással.

Lenin

(Lenin *Összes Művei*. 53. köt. 142. old., oroszul)

Lunacsarszkijnak
Másolat Litkensznek

1921. IX. 12.

Az iskolák ellátásának javítását célzó IX/9-i törvény[1] 10. §-a a Közoktatásügyi Népbiztosságot megfelelő instrukció kiadására kötelezi.

Rendkívül óvatosnak kell lenni a 6. §-sal (a vége, a csere joga).[2] Csakis teljes, határidős elszámolási kötelezettséggel; részletes szabályokat, különben börtön, lopásért.

Egyeztetni az Igazságügyi Népbiztossággal, és megmutatni nekem aláírás előtt.

[1] A Népbiztosok Kis Tanácsa 1921. szept. 9-i rendelete az addig állami költségvetésből fenntartott iskolák és kulturális intézmények gazdáivá a helyi szerveket tette meg, s kiterjesztette rájuk az önálló elszámolás rendszerét. E célból bevezették a tandíjat és a könyvtárak és klubok látogatási díját. Ezt megelőzőleg a Központi Bizottság határozata alapján a Közoktatásügyi Népbiztosságban különbizottságot neveztek ki Litkensz népbiztoshelyettes elnökletével a rendelet előkészítése céljából. A bizottság 8 különböző rendelet-tervezetet dolgozott ki, s elküldte őket véleményezésre a KB Irodája tagjainak. Szeptember 9-én e javaslatok egyikét a Kis Tanács jóváhagyta. Két nappal később a Moszkvai Szovjet elnöke, Kamenyev tiltakozást nyújtott be azzal az indoklással, hogy a moszkvai iskolákat lehetetlen pusztán helyi eszközökből fenntartani. Lenin javaslatára ezt a tiltakozást szept. 15-én megvizsgálta a Kis Tanács, és a szept. 9-i rendeletben módosításokat eszközölt.

A rendelet végrehajtása és az állami költségvetés kulturális részének 8%-ra való csökkentése igen nagy nehézségeket okozott a Közoktatásügyi Népbiztosság helyi intézményeinek munkájában, de más kiút nem volt: minden erőt és eszközt az ipar és a mezőgazdaság helyreállítására kellett fordítani.

[2] A rendelet 6. §-a feljogosította az iskolákat arra, hogy a központi állami ellátásból származó, feleslegesnek ítélt tárgyakat szükség esetén elcseréljék élelmiszerre.

Ugyanez vonatkozik a 8. §-ra: belépődíj a könyvtárakban és klubokban.[3]

Végtelenül óvatosan; nem szabad megnehezíteni a látogatást. Megmutatni nekem aláírás *előtt.*

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsának elnöke

(Lenin *Összes Művei.* 53. köt. 188. old., oroszul)

[3] A 8. §-t kiegészítették „a könyvtárak és klubok látogatóinak önkéntes hozzájárulását" lehetővé tevő betoldással.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK ÉS LENIN VÁLASZA

[1921. október 24.]
Nagyon sürgős!
Telefontávirat
Lunacsarszkijtól Lenin elvtársnak

Megkérdeztem, hajlandó-e fogadni néhány percre Bessie Beatty amerikai újságírónőt, az első baráti hangon írt könyv szerzőjét, amely Amerikában Oroszországról megjelent. Még nem kaptam választ. Most a színházak képviselői, Sztanyiszlavszkij, Szobinov, Nyemirovics-Dancsenko, Juzsin és Tairov et.-ak nagyon kérik, hogy rövid beszélgetést folytathassanak Önnel. Nem anyagi ügyről van szó, az bizonyos fokig már rendeződött, [hanem] néhány erkölcsi-politikai kérdésről, melyek rettentően nyomják a színházakat. A beszélgetésnél én is jelen lennék. Személy szerint nagyon örülnék, ha hajlandó volna negyedórát szentelni ennek az ügynek.

Lunacsarszkij

A telefontávirat szövege alatt Lenin válasza:

Nagyon sajnálom és bocsánatot kérek, hogy *nem* tudom fogadni. X. 24. Lenin

John Reed felesége visszaemlékezéseiben megemlíti, hogy amikor férjével és A. R. Williamsszel az első vörösgárdista egységhez csatlakozva, berohantak a Téli Palotába (ld. *Innosztrannaja Lityeratura*, 1957. 11. sz.), velük volt az amerikai újságírónő is. 1918-ban írt könyvének címe: *Red Heart of Russia* [Oroszország vörös szíve]. 1921-ben másodszor járt Oroszországban mint a Hearst-lapok tudósítója. Lenin teljesítette kérését, és több mint egy órán át beszélgetett vele a szovjet állam külpolitikájáról és a nemzetközi nőmozgalomról.

LENIN LUNACSARSZKIJNAK
Üzenetváltás

[1921. november 1.]

I

Lenin:

Olvasta az (olasz) anyagokat a kongresszusukról? Ha akarja, odaadom, hogy írjon egy cikket és szedje ízekre Serratit, azt a mocskos szélhámost.

II

Lunacsarszkij:

Nagyon is akarom. A kongresszusig nyomon követtem az egészet, de a kongresszusról keveset tudok. Meg kellene kapni az egész anyagot. Körülbelül mekkora cikket, melyik újságba?

(Lenin *Összes Művei.* 53. köt. 319. old., oroszul)

November 2-án a Komintern Végrehajtó Bizottságának Elnöksége meghallgatta az Olasz Szocialista Párt milánói kongresszusáról szóló beszámolót, és a következő határozatot hozta:

„A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága, miután megismerkedett az Olasz Szocialista Párt milánói kongresszusának lefolyásával, teljesen szolidáris Klara Zetkin és Walecki et.-aknak a Komintern nevében tett nyilatkozatával. A milánói kongresszus igazolta a legsúlyosabb aggodalmakat. Megmutatta, hogy az OSZP Turati és Serrati vezetésével végleg szakított a forradalmi szocializmussal, és az opportunizmus hálójába került. A Komintern Végrehajtó Bizottsága kijelenti, hogy az OSZP-t véglegesen kizárja a Kominternből. A Komintern képviselője Olaszországban az Olasz Kommunista Párt."

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

1921. XI/2.

Kedves Vlagyimir Iljics!

Elfelejtett válaszolni a cédulámra, hogy milyen terjedelmű legyen a cikk. Az anyag olyan, hogy éppúgy lehet róla írni egy félíves brosúrát vagy egy nagyobb, $^1/_2$–1 ív terjedelmű folyóiratcikket, mint egy 300 soros tárcát a napi sajtóba. Az előkészítő munkához fontos tudnom, hogyan vélekedik Ön erről. Ha nagy cikket kíván, akkor részben felhasználom a régi anyagot, és igyekszem többé-kevésbé teljes képet adni az olasz párt egész hanyatlásáról, ha pedig kicsit, akkor csak Serrati kongresszusi beszédének éles kritikájára szorítkozom. Mondja meg a titkárnőjének, hogy telefonon válaszoljon a kérdésemre.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

[1921. november 2.]

Lunacsarszkij elvtárs!

Azt tanácsolom, írjon nagy brosúrát – maximálisat –, minél több pontos idézettel. Erre van szükség. Majd segítek meggyorsítani a kiadást. A nagyból bármikor csinálhatunk kicsit.

Lenin

(Lenin *Összes Művei*. 53. köt. 319. old., oroszul)

Lenin jegyzete Lunacsarszkij előbbi levelének hátlapján olvasható.

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

[1921.] XI/15.

Lunacsarszkij elvtárs!

Nagyon szeretném teljesíteni Zinovjev et. kérését és lehordani Serratit.

Nem tudna segíteni nekem ebben?

Kétféle segítségre lenne szükségem:

1. adja ide brosúrája kéziratát. (XI. 16-ot mondott? vagy letisztázva később?)

2. adjon ide *2–3* eredeti dokumentumot olasz nyelven, hogy minél jobban „feltöltődjem". A legbeszédesebb dokumentumokból.

Egyébként Serrati, úgy tudom, megkérdezte Lazzarit:

„Magát becsapták?" „ki csapta be?" Nincs meg Önnek e kérdés *eredetije?*

P. S. A mellékletet küldje vissza.

Üdvözlöm
Lenin

(Lenin *Összes Művei.* 54. köt. 17–18. old., oroszul)

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

[1921. november 19.]

Telefontávirat
Lunacsarszkijtól Lenin elvtársnak

Kedves Vlagyimir Iljics!

Éppen most mondta Zinovjev elvt., hogy Önnek megvan Serrati beszéde, melyet Landstredi bankettjén mondott, nagyon aljas beszéd. Lehet, hogy szükségem lesz rá. Ha elolvasta, küldje el nekem. A brosúra végén tartok.

Lunacsarszkij
népbiztos

N. SZ. LEPESINSZKAJA LUNACSARSZKIJNAK
(Lenin megbízásából)

[1921. november 19.]

Válasz telefontáviratára

Lunacsarszkij elvtárs, Vlagyimir Iljics küldi Önnek a *Le Populaire* c. lapot Serrati beszédével, de nagyon kéri, küldje vissza, ha már nem lesz rá szüksége.

N. Lepesinszkaja

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

[1921. november 23.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

A brosúrát befejeztem, de csak holnap teszik át gépírásba; akkor nyomban elküldöm Önnek. Nagyon várom az útmutatásait, hogy hozzáfoghassak a végleges megszerkesztéshez.

Én küldjem el az Állami Kiadónak, vagy Ön küldi el?

Zinovjev ugyancsak kérte, hogy küldjem el neki a végét, amit meg is teszek. Az anyagokat küldöm. Az egyik csomagban van a kongresszus, azaz amit Ön adott nekem, a másikban a Kominterntől korábban kapott anyagok; mind a kettő többé-kevésbé kronologikus sorrendben.

Baráti kézszorítással
A. Lunacsarszkij

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

1921. XI. 24.

Lenin elvtársnak
Kedves Vlagyimir Iljics!

Mellékelten elküldöm Önnek a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatósága által kidolgozott és a Közoktatásügyi Népbiztosság által jóváhagyott téziseket. Kérem, szíveskedjék tudomásul venni, hogy elhatároztuk, előre a legvégső kompromisszumos formában rögzítjük követeléseinket, azaz közöljük az Agitproppal: bármilyen változtatásuk az Agitprop javára lehetetlenné teszi a Főigazgatóság számára munkájának elvégzését. Az engedmények tekintetében a végsőkig elmentünk. Nagyon kérem Önt, feltétlenül értesítsen valamilyen formában arról is, ha az ügy a KB elé kerül. Nagyon kellemetlen, hogy újra és újra előfordul, hogy a KB rendkívül fontos kérdéseket tárgyal, mint például Nagyezsda Konsztantyinovna felmentését, és engem nem hívnak meg.

Arra is megkérem, hogy az ügy továbbviteléhez feltétlenül kérje el az OKP Központi Bizottságának az Agitprop Osztályra és a státusokra vonatkozó határozatát. Ezeket a dokumentumokat mi is ismerjük, de nincsenek meg nekünk, pedig rendkívül jellemzőek.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Melléklet: a tézisek.

A tézisek hiányzanak a levél mellől; feltehető, hogy ugyanaz az anyag, amelyet N. K. Krupszkaja dolgozott ki 1921 végén, és amelyet 1922-ben a *Krasznaja Nov* c. folyóirat közölt *A politikai felvilágosítómunka eredményei és távlatai (A Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatósága tézisei)* címmel. A tézisek hangsúlyozzák, hogy a

politikai felvilágosítómunkát végző intézményeknek sokkal szorosabb kapcsolatot kell létesíteniük az ország lakosságával.

Krupszkaja 1921. november 28-án hasonló tartalmú levelet küldött az OKP Központi Bizottsága Politikai Irodájának:

„... Amikor tavaly megszervezték a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatóságát, azt mint a kommunizmus állami propagálásának szervét hozták létre. A Politikai Iroda megtárgyalta és kinevezte vezetőségét, és határozatba foglalta, hogy a vezetőség tagjai közé be kell venni a KB egyik, ezen a területen megfelelő tekintéllyel bíró tagját. Ez először Preobrazsenszkij, majd Jaroszlavszkij elvtárs volt. Általuk érvényesült a KB politikai ellenőrzése a Főigazgatóság munkája felett.

[...] Most a helyzet gyökeresen megváltozik. A párt az Agitációs Osztály személyében egy 185 embert foglalkoztató, teljesen új szervet hoz létre. És ha ebből levonjuk a nemzeti kisebbségek osztályát, marad 87 ember, aki mostantól fogva nemcsak a párttagok közötti politikai munkával fog foglalkozni, hanem magára vállalja a lakosság széles körében végzendő munkát is – pl. a termelési propaganda feladatát –, nemcsak a politikai ellenőrzést, hanem a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatósága napi munkájának irányítását is, nagy figyelmet fordítva a »módszertani« munkára. [...]" A továbbiakban Krupszkaja rámutat, hogy a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatósága és az Agitprop számos akciója nincs eléggé összehangolva. „A KB Agitprop Osztálya magára vállalta még a szakszervezetek, a szovjet szervek politikai felvilágosító munkájának közvetlen vezetését is. A politikai munka ezáltal elszakad a felvilágosító munkától, és a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatósága egyszerű adminisztratív apparátussá válik... A politikát nem szabad elválasztani a felvilágosító munkától."

Lenin elvtársnak

1921. XI/28.

Kedves Vlagyimir Iljics!

Holnap valószínűleg teljesen befejezem a brosúrát. Úgy látom, hogy Bentivoglio határozata teljes terjedelmében szerepel, Ön egyszerűen nem vette észre.

Most, hogy az egész brosúrát átolvastam, nem látom a szükségét annak, hogy – mint Ön mondja – pontosítsam: minden szükséges idézet benne van, és nekem úgy tűnik, hogy minden világos. Némi fogyatékossága, hogy a fasizmusról három különböző helyen beszélek, de az egészet egybe venni nem volna helyes, mert mind a három esetben indokolt a téma felvetése. A fasizmusról elegendő összegyűjtött anyagot kaptam a Kominterntől, ezért kiegészíthetem a brosúrát pár oldalnyi melléklettel külön erről. A Komintern megígérte, hogy elküldi a gyárak lefoglalása idején megjelent újságokat is.

A brosúrát három fejezetre osztottam: I. Miért érdekel bennünket Serrati? II. Az O[lasz] Sz[ocialista] P[árt]. III. A milánói kongresszus; és minden fejezetet kisebb alfejezetekre tagoltam, ahogy Ön tanácsolta, címekkel a margón.

Most mindenképpen tudnom kellene, hogy a nyomdakész kéziratot Önnek küldjem-e el, hogy még egyszer átnézze, vagy az itteni kiadónak. Úgy vélem, hogy erre nincs szükség; az egészet el lehet küldeni Petrográdra, és Zinovjev mindent megtesz a kiadás érdekében.

Nagyon kérem, válaszoljon mielőbb erre a kérdésre.

Zazubrin regényét a *Krasznaja Nov*-ban szándé-

kozunk megjelentetni. Ezért mihelyt elolvasta, küldje el nekem. Ha két szóban megírná róla a véleményét, nagyon hálás volnék érte.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Lenin és Lunacsarszkij levélváltásából kitűnik, hogy tobb levelukben foglalkoztak ezzel a munkával, továbbá, hogy Lenin jelentős szerkesztői munkát végzett Lunacsarszkij brosúráján, melynek alapgondolata szintén Vlagyimir Iljicstől származik; erről tanúskodik Lunacsarszkijnak Zinovjevhez írt levele (1921. dec. 1.):

„A brosúrát már rég befejeztem, figyelmesen átnéztem, és Vlagyimir Iljics útmutatásai alapján néhány javítást eszkozoltem benne. A brosúrával általában meg volt elégedve, de úgy rendelkezett, hogy bocsássam az Ön rendelkezésére, amit meg is teszek.

Kulonben Vlagyimir Iljics azt akarta, hogy a fasizmusról és a gyárak elfoglalásáról tobbet mondjak. Ehhez azonban nem volt elég anyagom, és a Kominternhez fordultam. A fasizmusról érdekes anyagot kaptam tőluk, a gyárak elfoglalásáról azonban eddig még semmit, de megígérték, hogy két napon belul meg fogom kapni. Megbeszéltem Vlagyimir Iljiccsel, hogy két irányban még kiegészítem a brosúrát: »A gyárfoglalási mozgalom« és »A fasizmus«. Ezeket a kiegészítéseket azonban az anyagok késése miatt csak egy hét múlva tudom elkuldeni Onnek. Gondolom, ez még nem lesz túlságosan késő..."

Az Olasz Szocialista Párt a Kominternn tagja volt, és Serrati vezette. Turati csoportja a pártot jobbfelé húzta. A Komintern tobbszor javasolta Serratinak, hogy rendszabályozza meg Turati csoportját, őt magát pedig zárja ki a pártból. Serrati kifogásokkal takarózva húzta-halasztotta a dolgot. Az OSZP taglétszáma ekkor meghaladta az osszes tobbi pártét, 150 képviselői mandátuma volt, 2500 kozségtanácsban tobbsége, és a szakszervezetek két és félmilliós tagsága támogatta.

1921. szeptember 6-án a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága Elnoksége megválasztotta képviselőit az olasz párt milánói kongresszusára: Klara Zetkint és a lengyel Waleckit, s amennyiben a kongresszus engedélyezi, Lunacsarszkijt is. (Lunacsarszkij elutazására nem kerult sor.)

A *Giacinto Serrati, vagy a forradalmi opportunizmus kétéltűsége* címmel megjelent brosúrában Lunacsarszkij rámutatott arra: Serrati centrista álláspontot képvisel a II. és a III. Internacionálé kozott, Turati viszont „kovetkezetes opportunista", nem titkolja eszméit, s a Kominternnek azt a javaslatát, hogy a pártok

tisztítsák meg soraikat, arra akarta felhasználni, hogy megszabaduljon a baloldali elemektől. Serrati minden igyekezete arra irányult, hogy a párt forradalmi akciókat követelő tomegeit leszerelje, és a vezetők kulonféle csoportosulásait egymással kibékítse. A párt támogatása híján így hamvadt el a munkások gyárfoglalási mozgalma.

A milánói kongresszus 1921. október 10-én nyílt meg.

A Komintern képviseletében Klara Zetkin szólalt fel, de amikor beszédében bíráló szavakat használt, a kongresszus hangos kozbekiáltásokkal félbeszakította; ugyanígy járt Walecki, a Komintern másik képviselője.

Minthogy a kongresszus egy lépést sem tett Turati és csoportja ellen, a Komintern bejelentette, hogy véglegesen kizárja soraiból az Olasz Szocialista Pártot.

Lenin tobb ízben nyilatkozott az olasz munkásmozgalom kérdéseiről, ld. pl. 1919. március 6-i beszédét a Komintern megalakításáról (Lenin *Összes Művei.* 37. kot. Bp. 1973. 491. old.), vagy *A baloldalisag – a kommunizmus gyermekbetegsége* c. munkáját, amelyben kulon részt szentelt az Olasz Szocialista Pártnak (41. kot. Bp. 1974. 93–94. old.). Kulonosen érdekes *Az Olasz Kommunista Pártban folyó harcról* c. cikke, melyben leszogezi: „*nem lehet* a forradalomban győzni, ha a vezetők az események minden nehéz fordulatánál ingadozást, tétovázást, a tisztségekről való lemondást fognak tapasztalni »saját« embereik kozott... a »vezérek« kozott". (41. kot. 399. old.). Utolsó, Serratit és pártját érintő cikke az *Egy publicista feljegyzései.*

Serrati 1924-ben, lekuzdve centrista álláspontját, a „harmadik internacionalisták frakciójával" egyutt belépett az Olasz Kommunista Pártba, és ott élete végéig (1926) aktívan dolgozott.

Lunacsarszkij levelében megemlíti Zazubrin *Két világ* c. regényét (1921), melyben a szerző saját élményei alapján ábrázolta Kolcsak ellenforradalmi zendulésének leverését. A konyv előszavában Gorkij idézi Lenin véleményét: „Rettenetes, félelmetes konyv; persze nem regény, de jó, szukséges konyv." (Lenin–Gorkij: *Levelek, visszaemlékezések.* Európa, 1959. 288. old.)

LENIN LUNACSARSZKIJNAK

[1921. december 17.]

Közoktatásügyi Népbiztosság,
Lunacsarszkij, Pokrovszkij, Litkensz et.-aknak

Kérem, adjanak egészen rövid válaszokat mindössze egy, legfeljebb két oldal terjedelemben néhány kérdésre, hogy pontosabban megfogalmazhassam a szovjetek kongresszusán tartandó beszámolóm megfelelő részeit, és beilleszthessek néhány különösen beszédes adatot.

Kérem, hogy a szovjetek kongresszusán tartandó beszámolómhoz közöljenek rövid adatokat, melyek szemléltethetik a tanulási kedv növekedését és az 1921 folyamán e téren elért sikereket (például a tanulók, a falusi olvasószobák, a könyvtárak, a főiskolai hallgatók, a műszaki tanintézetek stb. száma).

Lenin
a Népbiztosok Tanácsának elnöke

(Lenin *Összes Művei*. 54. köt. 338. old., oroszul)

[1922. január 12. és 17. között]

Nagyon sürgős! Saját kezébe!
Kedves Vlagyimir Iljics!

Jenukidze elvtárs tegnap azt mondta, hogy a Politikai Iroda legutóbbi ülésén újabb határozatot hozott a Nagy Színház bezárására, és megbízta a Központi Végrehajtó Bizottság Elnökségét, vizsgálja meg a kérdést, és az előírt módon oldja meg.

Én ezt a kérdést két részre osztanám: a formai és a lényegi oldalára. Formailag a legkategorikusabban tiltakozom bármilyen kérdés ily módon való vizsgálása ellen. Hiszen a kérdést már többször megvizsgálták Larin elvt. bizottságában, a Népbiztosok Kis és Nagy Tanácsában, és rendkívül figyelmesen meghallgattak mindenkit pro és kontra. Aminek eredményeképpen mind a Központi Végrehajtó Bizottság Elnöksége, mind a Népbiztosok Nagy Tanácsa úgy döntött, hogy a Nagy Színház nyitva marad. Ezek után a KB hirtelen összeül anélkül, hogy egy szóval is értesítene és meghallgatna egyetlen kompetens személyt is. [...] Akármilyen bölcs is a Központi Bizottság, nagy kockázatot vállal, amikor nagy fontosságú állami ügyek között ilyen aránylag jelentéktelen kérdés megoldásánál, mint a Nagy Színház kérdése, nem hallgat meg egyetlen hozzáértő embert, sőt még a saját, erre a vonalra állított emberét sem, aki négy év alatt mégiscsak szert tett némi tapasztalatra ilyen kérdésekben. E meggondolásokból kiindulva, formailag tiltakozom a Központi Bizottság nélkülem hozott határozata ellen, és kategorikusan követelem, hogy

vizsgálja felül ezt a határozatot, miután meghallgatja az én érveimet ellene.

Erre vonatkozó bejelentésemet elküldöm a KB titkárának is.

Most néhány szót a lényeget illetően. Mindjárt meg fogják érteni e néhány sorból, hogy Önöket félrevezették.

A Nagy Színház deficitje a cári rezsimben elérte az évi 1 millió rubelt, ami a mi pénzünkre átszámítva nem kevesebb mint 100 milliárd rubel. Az elkövetkező 1922-es évben az államnak mindössze 144 000 aranyrubelt kell a Nagy Színháznak fizetnie, azaz a korábbi kiadásoknak alig egyhatodát. Amellett a Nagy Színházban a cári időkben a legdrágább jegy 5 rubelba került, míg jelenleg aranyrubelre átszámítva 30 kopejkába. A helyek 25%-át, beleértve a legdrágábbakét is, ingyen bocsátják a Szakszervezetek Országos Tanácsa rendelkezésére. Ezek után joggal kérdezhetik: akkor miféle csoda folytán tudjuk fenntartani ezt a színházat? Csakugyan csoda, mind adminisztratív vonatkozásban, mind az áldozatok tekintetében, amelyeket a művészek hoznak az ügyért, mert egyikük sem kap többet, mint a régi fizetésének 20%-át, sőt egyesek még ennél is jóval kevesebbet. Amellett a színház sokmilliárdos vagyonát példás rendben megőrizték, amit nemigen lehet elmondani a Legfelsőbb Népgazdasági Tanács egyetlen raktáráról sem.

Mindezért Malinovszkaja elvtársnőt a Vörös Zászló rendjelével kellett volna kitüntetni, ehelyett azzal jutalmazták, hogy tönkrement az egészsége a rágalmak tömege miatt, melyeket egyáltalán nem csak a színházi csőcselék és a színház körül szaglászó csirkefogók szórnak rá. [...]

Tegyük fel, hogy most bezárjuk a Nagy Színházat. Mi lesz a következménye? Mindjárt megmondom. Még Larin elvt. bizottsága is, amely a

Nagy Színház bezárása mellett döntött, szükségesnek tartotta, hogy megtartsuk a zenekarát mint Oroszország legelső és európai viszonylatban is az elsők közé tartozó együttesét. Ezen kívül fenn kell tartani az óriási épületet, melyre a szovjetek üléseihez is szükség van, és meg kell őrizni a színház többmilliárdos vagyonát. Erre pedig teljes egészében rá kell költeni havonta azt a nyomorúságos 12 000 aranyrubelt, amit most fizet az állam. Az előadásokat beszüntetik, de akkor megszűnik az ezekből befolyó bevétel is, s minthogy az előadásokból pontosan megtérül a társulat fenntartása és maguknak az előadásoknak a költségei, a szubvenciót pedig gyakorlatilag az anyagi és műszaki fenntartásra fordítják – ha most hozzávesszük még a zenekar fenntartását, ez az összeg nem is fedezi a kiadásokat. Úgyhogy intézkedésükkel egyetlen aranyrubellel sem fogják többhöz juttatni a Közoktatásügyi Népbiztosságot, hacsak nem azt akarják, hogy ez az egész demagógia széthordja a színház vagyonát, vagy összedőljön maga az épület, egész Európa előtt demonstrálandó kulturálatlanságunkat. Ehhez még adják hozzá azt, hogy az a másfél ezer ember, aki a színházból él, a tél közepén az utcára kerül – azok után, hogy szerződést kötöttünk velük az egész szezonra. Bármely országban, ahol egy kicsit is védik a munkát (és úgy vélem, a munkás-paraszt köztársaságnak ilyen országnak kell lennie), bírói úton követelhetnének elégtételt, és minden bíróság elismerné rá a jogukat, ami a színház bezárása esetén óriási kiadást róna az államra. Ha ezt az óriási kiadást mi „diktátori" minőségünkben nem vállaljuk magunkra, ez egyszerűen azt jelenti, hogy anélkül, hogy bármi hasznunk volna belőle, megvonjuk a falat kenyeret másfél ezer embertől és ezek családjától; még talán éhen is hal néhány

tucat gyermek. Hát ezt jelenti gyakorlatilag a Nagy Színház bezárása.

A színház további fenntartása azt jelenti, hogy azon a havi 12 000 rubelen kívül, ami az épület karbantartására, a vagyon megőrzésére és a zenekar fenntartására szükséges, egyetlen kopejkát sem kell ráköltenünk, és van egy színházunk, amelyről eddig még mindig csak dicsérőleg nyilatkoztak a külföldi hatalmak és a külföldi sajtó képviselői, és mindennap 2000 ember, köztük 500 munkás meleg és világos helyiségben töltheti az estét, jó zenét hallgatva. Amellett lehetőséget adunk egy kisebb vidéki város lakossága számának megfelelő embernek arra, hogy úgy-ahogy tisztességesen megéljen a munkájából. Hát ez a helyzet. Képtelen vagyok ép ésszel feltételezni, mert még nem bolondultam meg, és jó a memóriám, hogy a helyzet ismeretében Ön továbbra is ragaszkodnék a Nagy Színház bezárásához. Lehetséges, hogy öntudatlanul követünk el hibákat, sőt ostobaságokat is, de tudatosan soha. Szinte hajlandó vagyok egyetérteni Jenukidze elvtárssal, hogy azokat, akik könnyelműen megtévesztették a Központi Bizottságot, márpedig úgy látszik, vannak ilyenek, pártbíróság elé kellene állítani.

Most befejezésül még néhány szót. Önök megszavazták, hogy a Politikai Iroda részesítsen megrovásban azért, mert nem védtem eléggé a tárca érdekeit, nevezetesen: nem figyeltem fel arra, hogy Oszinszkij a megkérdezésem nélkül döntött egy, a Közoktatásügyi Népbiztosságot érintő kérdésben. Önök azt mondták, hogy mindent figyelemmel kell kísérni. [...] Talán meg kell kérni a KB valamelyik tagját, aki jobban szimpatizál velem, hogy vállalja el ezt a felügyeletet. A KB lépten-nyomon napirendre tűz a Közoktatásügyi Népbiztosságot érintő kérdéseket anélkül, hogy bárkit is meghívna a Kollégiumból. Azután Szosznovszkij elvtársnak

megtiltották, hogy elnököljön egyetlen bizottságban is, mert a Közoktatásügyi Népbiztosságot érintő egyik kérdés megtárgyalásakor nem értesítette a Népbiztosságot. Úgy gondolom, hogy az ügy nem az alkotmányon múlik, hanem azon, hogy elismerik-e az ilyen viselkedés abszurditását. [...]

Mit lehet itt tenni, kinek lehet panaszkodni?

Meg vagyok róla győződve, hogy Ön, Vlagyimir Iljics, nem fog megharagudni a levelemért, hanem ellenkezőleg: kijavítja az elkövetett baklövést.

Baráti kézszorítással

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

1922. január 17-én az OKP Központi Bizottságának Politikai Irodája azt a határozatot hozta, hogy felkéri az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságot, vizsgálja meg érdemben Lunacsarszkij elvtárs bejelentését.

1922. február 6-án az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság Elnöksége a következő határozatot hozta: „Az OKP KB Politikai Irodája tudomására kell hozni, hogy az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság Elnökségének frakciója, megvizsgálva Lunacsarszkij elvt. levelét és meghallgatva Malinovszkaja jelentését, gazdaságilag célszerűtlennek tartja a Nagy Színház bezárását."

1922. március 14-én Jenukidze és Lunacsarszkij nevére kivonat érkezett a Politikai Iroda ülésének jegyzőkönyvéből: meghallgatva Avanyeszov jelentését a Nagy Színházról, határozatba hozták, hogy „teljesíteni kell az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság 1922. II. 6.-i beadványát".

LUNACSARSZKIJ LENINNEK ÉS LENIN JEGYZETE

Tájékoztatásul a Politikai Iroda minden tagjának, az OKP KB Politikai Irodája titkárának

1922. III. 4.

Kedves Elvtárs!

Sietni kell a Közoktatásügyi Népbiztosság politikai irányelveivel, mert egyre halmozódnak a félreértések. Így a Kis Tanács, a kormányzósági népművelési osztályok kongresszusának egyöntetű véleménye ellenére és nyilvánvalóan tájékozatlanságból, elfogadta a tandíjjal működő magániskolákat, amit én természetesen megvétóztam és áttettem a Nagy Tanácsba. Mellékelem az irányelvek szövegét, és kérem, hogy a Politikai Iroda adja ki a Közoktatásügyi Népbiztosság részére.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

A Közoktatásügyi Népbiztosság utasítása

Figyelembe véve, hogy az OKP programja az ingyenes iskola elvét hirdette meg, valamint azt, hogy a jelenlegi körülmények között a Közoktatásügyi Népbiztosság számításai szerint a tandíjfizetés bevezetése anyagilag nagyon kevés segítséget jelentene a Népbiztosságnak, ugyanakkor egy egész apparátus létrehozását tenné szükségessé a tandíjmentességi kérelmek felülvizsgálására, és a tanulóknak egyáltalán nem kívánatos rétegeződéséhez, a tanítók részéről nem egyforma bánásmód kialakulásához vezetne, amire máris vannak példák egyes vidékeken, ahol törvényellenesen bevezették a tandíjat, az OKP Központi Bizottsága úgy véli, hogy a tandíj bevezetése az állami iskolákban célszerűtlen és időszerűtlen intézkedés.

Figyelembe véve, hogy a saját pénzből funkcionáló magániskola fenntartására jelenleg csak a régi és a spekuláns típusú új burzsoázia egészen vékony rétege volna képes, és hogy az ilyen, nyilvánvalóan osztály jellegű iskola az állam szegénysége miatt sokkal jobban volna felszerelve, mint a proletárok és parasztok iskolái, ezért magához vonzaná a jobb pedagógusokat, az OKP Központi Bizottsága úgy véli, hogy tandíjat szedő magániskolákat az OSZSZSZK határain belül nem szabad engedélyezni.

1. Ugyanakkor az OKP Központi Bizottsága szükségesnek tartja növelni az iskolák anyagi támogatását, főleg oly módon, hogy az iskolák fenntartása terhének egy részét áthárítják az irányító szervre, amit szervezettebb és helyesebb formában kell megoldani, mint a tanulási jog megfizetése. Ilyen formában kell szabályozni az önkéntes hozzájárulást a szeptember 16-i rendeletnek megfelelően.

2. A helyi költségvetésből elegendő százalék kiutalását.

3. Az iskolák állami ipari vállalatokhoz, szakszervezetekhez és egyéb munkás típusú szovjet szervezetekhez való kapcsolását.

4. A patronálás bevezetését. Patronálók lehetnek szövetkezetek, magánvállalatok, valamint magánszemélyek egyesülései az iskolák támogatására, anélkül azonban, hogy bármilyen joguk lenne az iskola pedagógiai vagy adminisztratív vezetésére; csakis tiszteletbeli jogaik lehetnek.

Mindezen intézkedések végrehajtása céljából az OKP Központi Bizottsága javasolja a Közoktatásügyi Népbiztosságnak, hogy hatáskörén belül dolgozzon ki pontos instrukciókat a Népbiztosok Tanácsa és a lezajlott kormányzósági népművelési osztályok kongresszusa határozatainak megfelelő szellemben, továbbá általános törvényhozói in-

tézkedéseket a Pénzügyi Népbiztossággal, valamint az érdekelt hatóságokkal karöltve, és terjessze jóváhagyás végett a Népbiztosok Tanácsa elé.

5. Az OKP Központi Bizottsága célszerűnek tartja közvetlenül a küszöbön álló pártkongresszus után egy külön kongresszus utáni szekció összehívását a közoktatás ügyében, melyen részt vennének a pártkongresszusnak e kérdések iránt érdeklődő küldöttei, akik előtt a Közoktatásügyi Népbiztosság beszámolna a közoktatás jelenlegi helyzetéről és az e helyzet megjavításához szükséges intézkedésekről.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Oldalt Lenin megjegyzése:

Irattárba

LENIN SZMOLJANYINOVNAK

Szmoljanyinov elvtársnak Lunacsarszkij, Pokrovszkij, Rikov és Cjurupa elvtársak számára

1922. V. 17.

A közoktatásügyi népbiztosnak

Több olyan értesítést kapok, hogy a NEP-pel kapcsolatos „buzgóságunk" és túlbuzgóságunk miatt a könyvek drágasága megfosztja a népet hasznos könyvektől.

Szerintem le kellene szögezni valamilyen szabályt, vagy törvényt kellene elfogadni körülbelül a következő tartalommal: a helyi adókból bizonyos összeget be kell fizetni a központba olyan alap képzésére, melyből meg lehet vásárolni néhány ezer könyvet (mondjuk Szkvorcov: „Villamosítás"[1] stb.), hogy ezeket *megküldjük minden járási könyvtárnak.*

Kérem, vitassák meg, és közöljék velem véleményüket.

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsának elnöke

A levél szövege fölött Lenin kézírásával:

Figyelemmel kísérni a választ.

(Lenin *Összes Művei.* 54. köt. 262. old., oroszul)

[1] *I. I. Szkvorcov-Sztyepanov* a szóban forgó könyvet Lenin biztatására írta. A könyv 1922 márciusában jelent meg *Az OSZSZSZK villamosítása a világgazdaság átmeneti szakaszával kapcsolatban* címmel.

Nem sokkal Lenin e levelének megírása előtt a Központi Bizottság Agitprop osztálya már megvizsgálta a könyvárak csökkentésének kérdését, és a következő javaslatokat tette: 1. a legnagyobb könyvkiadóknak át kell adni néhány jól felszerelt nyomdát; 2. mentesíteni kell a behozatali vám alól azt a papírt, melyet politikai irodalom kiadására használnak fel; 3. az Állami Könyvkiadónak, a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatóságának és az időszaki pártkiadványoknak külön támogatást kell juttatni, amelyet azok a Központi Bizottság ellenőrzésével használhatnak fel. A Központi Bizottság Titkársága 1922. május 12-én elfogadta ezeket a javaslatokat azzal a kiegészítéssel, hogy a pártszervezeteknek engedményt kell adni minden nyomdai termék nagykereskedelmi árából.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

[1922. október 31.]

Kedves Vlagyimir Iljics!

Elküldöm Önnek azt a cikkemet, amely a napokban fog megjelenni az Izvesztyijában. Nagyon fontos kérdésekről írok benne, melyeknek Ön rendkívüli figyelmet szentelt. Nagyon világosan fogalmazok, és úgy vélem, bebizonyítom, hogy az a sebészeti módszer, melyhez a látszat szerint Ön is erélyesen csatlakozik, a közoktatást nem gyógyítja meg, csak megnyomorítja. A legnyomatékosabban kérem Önt, olvassa el ezt a cikket. Benne... de te, Magister, fabula narratur.[1]

Híve
Lunacsarszkij

A *Hogyan lett a Közoktatásügyi Népbiztosság vízfejű, és mivel gyógyítható?* c. cikkről van szó (*Izvesztyija*, 1922. nov. 22.). A cikk Leninnek elküldött példánya utolsó lapjának hátán a következő feljegyzés olvasható: „A Közoktatásügyi Népbiztosság költségvetésének kérdéséhez. Nagyon kérem, olvassa el szabad idejében. Lunacsarszkij."

1922 őszén, a Közoktatásügyi Népbiztosságot ért bírálatok és az adminisztrációs átszervezés elhúzódása légkörében Lunacsarszkij elhatározta, hogy a Népbiztosság egész munkáját a széles közvélemény ítélőszéke elé állítja. Az *Izvesztyijá*-ban karcolatsorozata jelent meg *A közoktatásról* főcímmel: *Névnap torta nélkül* (okt. 22.); *A kibicnek semmi sem drága* (okt. 24.); *Égető kérdések* (okt. 26.); *Le a második fokozatú iskolával!* (okt. 28.); *Hogyan lett a Közoktatásügyi Népbiztosság vízfejű, és mivel gyógyítható?* (nov. 5.); *Új diákság* (nov. 19.); *Segítsük a kísérleti mintaintézményeket!* (nov. 28.); *Egység és autonómia a szövetségi oktatásban* (1923. jan. 10.).

[1] „Mesterem ... rólad szól a mese". Lunacsarszkij kicsit szabadon idézi a Horatius első szatírájából vett sort, melyet Marx is felhasznál a *Tőke* első kiadásához írt előszavában.

A Leninnek elküldött cikk:

A KÖZOKTATÁSRÓL

Hogyan lett a Közoktatásügyi Népbiztosság vízfejű, és mivel gyógyítható?

Ha megnézzük a Közoktatásügyi Népbiztosság költségvetését, mindjárt látható rajta, hogy vízfejű. A gyors ítélkezésre hajlamos ember azt mondja: vízibetegség puffasztotta fel a fejét. Hiszen a költségvetés 40%-át a felsőoktatási intézményekre (helyesebben: a Szakoktatási Főigazgatóság egészére) fordítják. Jókora összeggel szerepel a Tudósjóléti Bizottság stb. A figyelmesebb ember azt mondja: az ilyen torz felépítésnek nem az a magyarázata, hogy a fej túlságosan nagy, hanem az, hogy a test satnya. De hát hogyan történhetett meg, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság költségvetése „botrányosan" aránytalan, ahogy némelyek állítják? Nem maga a Közoktatásügyi Népbiztosság a ludas ebben? A Kollégium miért nem osztotta fel ésszerűbben az eszközeit?

Arra kérem az olvasót, pillantson bele egy kicsit annak történetébe, hogyan jöttek létre ezek a „felpuffasztott" költségvetési tételek.

Először is hadd emlékeztessek egy alaptételre. A Közoktatásügyi Népbiztosságot állandóan képtelenül éheztették. Persze éhezett az egész ország, éhezett minden népbiztosság. De ha összehasonlítják a Közoktatásügyi Népbiztosság adatait a háború előtti Kultuszminisztérium adataival, vagy ugyanezeket a számokat a mi saját költségvetésünk többi tételével, láthatják, mit vesztett a Közoktatásügyi Népbiztosság. Persze néhány állami szükséglet, különösen a hadikiadások rendkívüli módon megnőttek, és az oktatásügy lemaradását ilyen körülmények között aligha lehet bűnnek tekinteni. Ez csak baj, bár nagy baj. De vajon helyesen tükrözi-e a baj egész nagyságát az egész állami költségvetés, mondjuk, a folyó évben? Nem torz-e az egész állami költségvetésünk az oktatásügy tekintetében? – ez már más kérdés.

Mi a Közoktatásügyi Népbiztosságban afelé a vélemény felé hajlunk, hogy szükséges és lehetséges a mi részünk valamelyes emelése.

Kiindulva abból az alaptételből, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság a történelem akaratából ilyen nyápic maradt, meg kell állapítani, hogy valamennyi szerve érthető módon igyekezett táplálkozni és hízni, ezért kiabált és követelőzött.

No de. A Társadalmi Nevelési Főigazgatóság, amely a közoktatás fő bázisát, a népiskolákat irányítja, a legcsekélyebb megértésre és támogatásra sem lelt. Az írni-olvasni megtanulni és enni akaró gyerekhad csipogására vagy vállvonogatással (egy nevezetes mondat: ez a holnapután gondja), vagy szép szavakkal, vagy szép bizottságokkal válaszoltak (mint amilyen a Központi Végrehajtó Bizottság Gyermekbizottsága), ami azonban az ügyet semmivel sem vitte előbbre.

Nem egészen így volt a Politikai Ismeretterjesztés Főigazgatóságával, amely az iskolán kívüli oktatást irányítja. Ennek két oldala van: az egyik a párt napjának melegét élvezi – a pártiskolák és a pártegyetemek –, a másik ellenben az árnyékos oldalon húzódik meg: ti. az általános népművelés, úgymint az analfabetizmus felszámolása, a falusi olvasószobák, könyvtárak, felnőttanfolyamok stb. Minthogy a tisztán politikai nevelés, habár pénzügyileg távolról sem kielégítő a helyzete, óriási támogatást élvezett és alaposan megnőtt, hosszú időn át, amíg anyagi forrásai a központból táplálkoztak, úgy-ahogy megélt a másik oldal is. De amikor áttértünk a helyi támogatásra, kiderült, hogy a kormányzósági bizottságok, részben a KB nyomására, minden tőlük telhetőt megtettek a pártiskolák megmentésére, de majdnem elsorvasztották az iskolán kívüli oktatás ügyét. A központ csak a politikai oktatásról gondoskodott, a többit átdobta a „vidék" vállára.

Mint látható, e tekintetben nem a Közoktatásügyi Népbiztosság a bűnös. A szovjet élet úgy van berendezve, hogy a népművelés területén csak az élhet meg, ami a Közoktatásügyi Népbiztosság gondoskodásán kívül hathatós támogatást élvez a társadalmi vagy állami élet valamely más szerve részéről. Ez még inkább észrevehető a Szakoktatási Főigazgatóság sorsának alakulásán. Tulajdonképpen a Szakoktatási Főigazgatóság az a szerv, amely vízfejűvé tesz minket. Pedig a Szakoktatási Főigazgatóság 40%-a sem a Kollégium szemmértékének köszönhető, hanem annak, hogy ez a többihez hasonlóan elhanyagolt szerv pénzügyileg hatalmas támogatóra lelt a gazdasági népbiztosságok személyében, amelyek érdekelve vannak abban, hogy szakembereket kapjanak. Ezek a népbiztosságok megértették, hogy a Szakoktatási Főigazgatóság – ha már a közoktatást „a holnapután gondjának" tekintik – legalábbis a holnappal függ össze. Nemrég még a professzorok sztrájkjánál tartottunk. Most valamivel kedvezőbb a helyzet. „Hozzánk vágtak" valamit, ahogy mondani szokás, pontosabban: a Szakoktatási Főigazgatósághoz. Természetes, hogy a költségvetés emiatt a, hogy úgy mondjam, annexió miatt kevésbé lett korlátozott. A Szakoktatási Főigazgatóság nem a Társadalmi Nevelési Főigazgatóság terhére nőtt meg, hanem azokból a pluszokból, melyeket a Társadalmi Nevelési Főigazgatóságtól, a Közoktatásügyi Népbiztosság minden tiltakozása ellenére, rendszeresen megtagadtak.

A Tudósjóléti Bizottság. A Közoktatásügyi Népbiztosság éveken át törekedett arra, hogy a tudósok életkörülményeit megjavítsa. És lám, összefogva az Egészségügyi és az Élelmezésügyi Népbiztossággal, amelyek, főleg Halatov elvtárs személyes megértésének hála, felfogták, mennyire „botrányos" a számunkra oly értékes tudományos erők fokozódó kihalása, létre lehetett hozni

az Élelmezésügyi Népbiztosság képviselőjének elnökletével egy tárcaközi bizottságot, melynek sikerült a tudósok életét elviselhetővé tenni. A költségvetést mindig ez a bizottság dolgozta ki és fogadtatta el. De ezt a költségvetést mechanikusan a Közoktatásügyi Népbiztosság költségvetéséhez csapták. Most mondják meg, hogy lehet így elkerülni az aránytalanságot? És hadd idézzek fel egy keserű emléket. A közoktatásügyi népbiztos nagyon megörült bizonyos mennyiségű élelmiszer kiutalásának a tudósok támogatására – és akkor egyszer csak megtudta, hogy az egészet levonják a tanítók sovány fejadagjából. A népbiztosság tiltakozott, rámutatott arra, hogy ebben az esetben a Szakoktatási Főigazgatóság olyan ajándékot kap, melyet a súlyosan beteg Társadalmi Nevelési Főigazgatóság testéből hasítanak ki. Hasztalan. Kereken kijelentették nekünk, hogy ezt a döntést nem fogják megváltoztatni. Elkerülhetetlen az a megállapítás, hogy ugyanazok az emberek, akik ezt a határozatot hozták, és akik megtagadták felülvizsgálását, beszélnek most a Közoktatásügyi Népbiztosság költségvetésének aránytalanságáról és arról, hogy a Népbiztosság elhanyagolta a közoktatást, és túlságosan nagy fejet növesztett.

Nézzük meg figyelmesebben az ügy másik oldalát. Csakugyan olyan nagy a Közoktatásügyi Népbiztosság feje? Csak egyetlen illusztrációt hozok fel. A napokban volt nálam a kommunista sejtek irodájának titkára, Oroszország talán legjobb műszaki főiskolája diákmozgalmának kiváló vezetője. Utalt arra, hogy a műegyetem hallgatóinak száma a forradalom alatt megkétszereződött, ugyanakkor az állam által nekik juttatott támogatás a háború előttinek hetvenedrészére csökkent. Ha nem létezne a Tudósjóléti Bizottság, az orosz tudósok, normális előadásszám mellett, most is 50–60 milliót kapnának havonta fejenként, ami a Pénzügyi Népbiztosság árfolyama szerint összevissza 4 rubel 40 kopejkát tesz ki.

És most tekintsük át egészében a Közoktatásügyi Népbiztosság aránytalanságát. „Barátaink" közül sokan azt mondják: igaz, hogy behúzták a hasukat, de miért kérnek másoktól élelmet, miért nem eszik meg a saját feldagadt fejüket? Alázatosan köszönjük ezt a jó tanácsot és pompás orvosságot, de felhívom a figyelmüket arra a tényre, hogy ezzel az orvossággal nem lehet betömni a hajónk fenekén tátongó rést. Ha még a vitorlát is letépik róla, pontosan úgy fogunk festeni, mint ama nevezetes Triska.* Egyébként valljuk be, más népbiztosságok köpönyege már régen hosszabb a mi kaftánunknál.

Félreértések elkerülése végett még valamit. Azt mondják, költségvetésünket túlterhelik a művészetre fordított kiadások. Az

* Utalás Krilov *Triska kaftánja* c. meséjére.

egyetlen komoly tétel ezen a téren a színházakra fordított összeg. Már vagy tucatszor torkunkra tették a kést, aztán el is vették, mert mindig kiderult, hogy egész csekély megtakarítással járna, ha az állam, megvonva tőluk a támogatást, halálra ítélné őket. De mégis tételezzuk fel, hogy a színházaknak juttatott összeg túlságosan nagy. Hogyan keletkeztek ezek az összegek? Hadd tudja meg mindenki, akit ezek a kérdések érdekelnek, hogy a Kozoktatásugyi Népbiztosság a szemrehányások elkerulése végett elállt ezen összegek meghatározásától. Ez a Pénzugyi Népbiztosság által vezetett kulonbizottság dolga volt, ahol a Kozoktatásugyi Népbiztosság nem is volt képviselve. Csak az állami színházak érdekeit védelmező hivatalos szerv volt jelen. A szemrehányások elkerulése végett ismétlem: a Kozoktatásugyi Népbiztosság átengedte egy tárcán kívuli objektív bizottságnak annak meghatározását, hogy milyen forrásokat nem tartanak mértéken felulinek a kincstárra nézve és éppen csak elegendőnek a színházak számára.

Semmi okom azt gondolni, hogy a Pénzugyi Népbiztosság éppen ebben az esetben mutatkozott szokatlanul bőkezűnek, ezért úgy vélem, az olyan újabb szóbeszédek, hogy valamelyest nagyobb falatot lehetne leszakítani a költségvetésnek ebből a részéből, nem vezetnek másra, mint újabb hercehurcára a kérdés korul. Illetve esetleg a színházak bezárására vezetnek. Csakhogy ezen senki sem nyer semmit, ellenben annál tobben veszítenek...

Mint a cikk szovegéből látható, Lunacsarszkij a színházakra fordított kiadások csokkentését tartja a Leninhez írt levélben említett „sebészeti módszernek".

Lenin még aznap odaadta Lunacsarszkij cikkét Gorbunovnak. Gorbunov november 4-én a Pénzugyi Népbiztossághoz továbbította, a kovetkező levél kíséretében:

„Titkos. Vlagyimir Iljics arra kéri, olvassa el Lunacsarszkij et. cikkét, és kuldje el neki a véleményét (a kérdés lényegét illetőleg). A cikket kérem a véleményezéssel egyutt visszakuldeni."

Lunacsarszkij *A koztársaság felsőoktatási intézményeinek helyzete* c., 1929-ben írt cikkében megemlítette: „A Kozoktatásugyi Népbiztosságot olykor vízfejűnek nevezik, mondván, túlságosan nagy a Szakoktatási Főigazgatóság és gyenge a Társadalmi Nevelési Főigazgatóság. Ez a félreértés csak fokozhatja az előbb említett válságot. A helyzet az, hogy a társadalmi nevelés minden kiadását csaknem teljesen a helyi forrásokból fedezik, míg a szakoktatás kiadásai túlnyomórészt a Népbiztosság költségvetését terhelik. Innen az a tévhit, hogy el vannak túlozva a méretek. Annak idején még Vlagyimir Iljics is ebbe a tévedésbe esett, és csak részletes magyarázatomat meghallgatva látta be tévedését."

LUNACSARSZKIJ LENINNEK
Lenin elvtársnak

1922. XI/8.

Kedves Vlagyimir Iljics!

Nagyon kérem, legalább futólag ismerkedjék meg a mellékelt könyvecskével, mely a petrográdi állami színházak ötévi munkájáról szóló jelentést tartalmazza. Mellékletében olyan anyagok is vannak, melyek azt mutatják be, milyen nagy mértékben törekszenek ezek a színházak a proletariátus igényeinek kielégítésére.

Ez utóbbi vonatkozásban, de a gazdaságosság terén is, a petrográdi színházak jóval előbbre tartanak, mint a moszkvaiak.

Az OSZSZSZK fővárosának színházai természetesen messzemenően fontosabbak, én mégis különösen sajnálnám tönkretenni a petrográdiakat, melyek nemcsak művészi, hanem gazdasági tekintetben is elismerésre késztetik az ideérkező külföldieket.

A gazdasági szervező munka rendkívül magas színvonaláról a Munkás-Paraszt Ellenőrzés Népművelési Osztályának vezetője, Popov elvt. is tájékoztathatja Önt, aki személyesen vizsgálta meg a petrográdi színházak helyzetét, és a legnagyobb dicsérettel nyilatkozott róla. A bizottság, melyben Kolegajev elvt. is részt vesz, valószínűleg akkor kezdi meg munkáját, mikor Ön ezt a levelet megkapja. Nagyon kérem Önt, ne akadályozza meg ennek az ügynek a rendezését a bizottságban. Minden bizonnyal találunk végül valamilyen megoldást, amely komoly megtakarítást tesz lehetővé az államnak anélkül, hogy bezárnánk a köztársaság két legfőbb színházát, melyek fenntartásáért nagy áldozatot hoztunk mi is, a művészek is a

legnehezebb időkben, és amelyek bezárása rendkívüli visszatetszést kelthet a velünk együttérző nemzetközi intelligencia körében éppúgy, mint a többé-kevésbé tárgyilagos sajtóban és a közvéleményben.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Lunacsarszkij egyik korábbi levele alapján (ld. e kötet 202–206. oldalán) a szovjet állam elállt a veszteséggel működő színházak bezárásának tervétől. 1922 őszén mégis újból napirendre került a kérdés, és a párt Központi Bizottságának Politikai Irodája bizottságot nevezett ki, hogy dolgozzon ki javaslatot a színházak állami támogatásának csökkentésére és az önálló gazdálkodásra való áttérésükre, illetőleg a legveszteségesebb színházak átmeneti bezárására.

LUNACSARSZKIJ LENINNEK

Sürgősen, Vlagyimir Iljics saját kezébe!
1922. XI/10.

Kedves Vlagyimir Iljics!

Sehogy sem sikerül személyesen beszélnem Önnel, de legalább olvassa el a levelemet és a mellékelt rendkívül fontos dokumentumot.[1] Ez a dokumentum rögtön bebizonyítja Önnek, hogy távolról sem egyedül kardoskodom operaházaink fenntartása mellett. Megláthatja belőle, hogy Petrográdnak úgyszólván az egész munkáslakossága annyira ragaszkodik a Mária Színházhoz, mely csaknem kizárólag munkásszínházként működik, hogy bezárását súlyos csapásnak tekintené. A Nagy Színházra ez kevésbé áll. Mi itt kevésbé vagyunk kapcsolatban a munkásokkal, de a Szakszervezetek Moszkvai Tanácsa mint közvetlen partnerünk itt is pozitív véleményt adhat Önnek.

Nagyon kérem Önt, hogy ha egészségi állapota és a folyó ügyek mellett lehetősége van rá, adjon alkalmat a személyes beszélgetésre erről és még néhány más kérdésről.

Egyúttal nagyon szeretném, ha Ön és Nagyezsda Konsztantyinovna megjelenne vasárnap déli 1 órakor a Nagy Színházban, ahol megismétlik a hatalmas sikert aratott forradalmi gyermekelőadást. Lehetséges, hogy ha saját szemével látja,

[1] Az OK(b)P Petrográd Kormányzósági Bizottsága, a Kormányzósági Végrehajtó Bizottság és a Szakszervezetek Kormányzósági Tanácsának Elnöksége közös levélben kérte az OK(b)P Központi Bizottságát, az Összoroszországi Végrehajtó Bizottságot és a Népbiztosok Tanácsát, hogy ne szüntesse be a Mária Színház állami támogatását, ami a színház kényszerű bezárását vonná maga után.

milyen az általam és segítőtársaim által megőrzött színház, és mennyire a forradalom szolgálatában áll, megérti, milyen mélységes elkeseredéssel fogadnánk a megfojtására irányuló mostani kísérletet.

A. Lunacsarszkij
közoktatásügyi népbiztos

Jelentős késéssel értesültem Vlagyimir Iljics haláláról. Január 9-én* délelőtt beszámolót kellett tartanom a szovjetek kongresszusán az analfabetizmus felszámolásáról, majd pedig este hétkor a Zimin Színházban, a főiskolai hallgatók nagygyűlésén kellett beszélnem az 1905. január 9-i események jelentőségéről. Nem sokkal 11 óra után érkeztem a Nagy Színházba beszámolóm megtartása végett, és csodálkozva láttam, hogy miközben én felfelé megyek a lépcsőn, velem szemben sűrű sorokban özönlenek az elvtársak a színpadról. Arcuk feldúlt volt, néhányan sírtak. Rögtön elszorult a szívem, és rádöbbentem, hogy valami súlyos dolog történt. Odamentem Lepesinszkaja elvtársnőhöz, akinek csupa könny volt a szeme, és megkérdeztem, mi történt. Tőle tudtam meg, hogy előző este elhunyt Vlagyimir Iljics. A hír megrendített, hazamentem, és azt sem tudtam, mihez fogjak, mert az első pillanatokban valami megmagyarázhatatlan apátia fogott el. Közben pedig kiderült, hogy telefonon kerestek a Közoktatásügyi Népbiztosságban és a Kremlben, végül még gépkocsit is küldtek értem. [...]

A Moszkvai Bizottságba mentem. Az elvtársak még csak akkor kezdtek gyülekezni. Megbíztak, hogy este hét óra helyett fél ötkor, ugyancsak a Zimin Színházban, mondjak beszédet, mégpedig főleg arról az eseményről, amely mindenkit megrendített. [...]

Az elvtársak javasolták, hogy este menjek ki a Pavelecki pályaudvarra, hogy velük együtt tanítómesterünk koporsója mellett töltsem az éjszakát, és Moszkvába kísérjem hamvait. [...] Egyenesen

* Az új időszámítás szerint január 22-én.

a Zimin Színházba mentem. A hallgatóság lassan gyülekezett, persze nem azért, mert kevesen akartak bejutni a terembe, hanem mert túlságosan sokan voltak, és szokás szerint elhúzódott a dolog a tömeg bebocsátásával. Fél ötkor valaki a teremben hangosan olvasni kezdte a néhány perccel előbb kibocsátott közleményt Lenin haláláról. Az ülés kezdete előtt az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság Elnökségétől felhívtak telefonon, hogy intézkedjem a Lenin halálával és temetésével összefüggő minden mozzanat gondos lefényképeztetéséről és filmre vételéről. Haladéktalanul kapcsolatba léptem Kadomcev elvtárssal, az Állami Filmvállalat vezetőjével, és megtudtam, hogy a különféle filmvállalatok egységes bizottságot alakítanak az eseménnyel foglalkozó dokumentumfilm elkészítésére, és a film forgalmazásából befolyó összes pénzt felajánlják a külön Leninalap javára. Megmondtam Kadomcevnek, hogy a filmesek, akiket Gorkiba küld, hozzám fordulhatnak, ha valami nehézségük támad, mert egész éjszaka ott leszek.

Elkezdődött a gyűlés. Nehéz volt Leninről beszélnem, ahogy az történni szokott a túlságosan nagy megrendülés pillanataiban. Szavaimat gyorsírással jegyezték, és azt hiszem, önkéntelenül is meglehetősen lelkesítő beszédet kerekítettem, mert Majakovszkij, akivel rögtön utána találkoztam, keményen megszorította a kezem, és azt mondta: „Jól beszélt." Az egybegyűlt diákok hangulata rendkívül ünnepélyes, emelkedett és mélységesen megrendült volt.

A Pavelecki pályaudvarra, ahogy megállapodtunk, este kilenckor érkeztem meg. A vonat vezetője azt mondta, hogy a különvonat csak tízkor indul, de már beállt. Felmentem a csaknem üres vagonba, ott csak Narimanov elvtárs ült, a Központi Végrehajtó Bizottság egyik elnöke és valamelyik

közvetlen munkatársa. De utánam már hamarosan megérkeztek az elvtársak a Központi Ellenőrző Bizottságtól: Guszev, Skirjatov, Kiszeljov; velük együtt érkezett Gyemjan Bednij költő is. A vonat valójában tizenegy órakor indult, és fél óráig tartott az út, úgyhogy több mint két óránk volt beszélgetésre. A beszélgetés természetesen Leninről folyt, és mindenki újra meg újra visszatért a vele kapcsolatos emlékeire. [...]

Amikor megérkeztünk az állomásra, kiderült, hogy meglehetősen sokan vagyunk. A párt küldöttségén kívül, amelynek én is tagja voltam, ott volt még a moszkvai pártszervezet, a Szakszervezetek Központi Tanácsa küldöttsége, a Központi Ellenőrző Bizottság valamennyi Moszkvában tartózkodó tagja, mindkét szovjetkongresszus küldöttsége, összesen, gondolom, negyven fő, ha nem ötven. Ott volt néhány népbiztos is, aki saját magától jött el, köztük Kraszin elvtárs. Az állomásra kiküldtek három vagy négy szekeret, amelyeken körülbelül tizenhatan fértek el. Én bíztam az erőmben, és a többséggel együtt gyalogszerrel vágtam az útnak.

Már régen megszűntek a szívpanaszaim, amelyek miatt korábban nem engedhettem meg magamnak hosszabb gyaloglásokat, ezért arra számítottam, hogy most is szerencsésen megteszem azt a négy versztát. De tanítómesterünk halála nyilván túlságosan erősen hatott rám, mert néhány száz lépés után erős fájdalmat éreztem az aortában. Nem szóltam egy szót sem egyik elvtársnak sem, előreengedtem őket, s nagyon lassan és óvatosan folytattam az utat. Minden százötven lépés után kénytelen voltam megállni. Ezért késve érkeztem meg Gorkiba, de kárpótlásul átéltem néhány fenséges pillanatot, amelyek számomra valahogy összeolvadtak ennek az éjszakának összes benyomásaival. Nagyon hideg éjszaka

volt, de nem fújt a szél. Járás közben egyáltalán nem fáztam. Szokatlanul fényesen világított a hold, úgyhogy az egész óriási síkság, ameddig a szem ellátott, mintha ezüstös kék fátyollal lett volna leborítva. Az út le volt taposva, a havat eltakarították róla. Többször találkoztam parasztokkal, akik valakinek a parancsára szélesítették és ledöngölték az utat, hogy másnap azon szállítsák el a koporsót. Mentem egyedül, és a hátam mögül még sokáig hallottam a lapátok surrogását, az emberek beszélgetését, amely olyan halk volt, mintha templomban lettek volna. E hatalmas síkság közepén egyedül, a nyugodt, hideg hold világánál volt alkalmam alaposan eltűnődni, elgondolkozni és alkalmazkodni valahogy az óriási gyászhoz, amely mindannyiunkra lesújtott.

A Gorkiba vezető út szeszélyesen kanyarog. Amikor kiértem az országútra, nem tudtam, merre menjek tovább. Találkoztam egy kisfiúval és megkérdeztem, bár nem sok reményt fűztem a pontos válaszhoz: „Nem tudod, merre kell menni Lenin nyaralójához?" De a kisfiú tüstént élénk hangon, nagyon pontosan és részletesen elmondta, merre kell mennem.

A nyaralótól nem messze erdőbe érek. Eleinte közönséges, meglehetősen elhanyagolt erdőnek látszik, azután nagyon hosszú, talán versztányi fenyőfasorba torkollik. Az út mentén még valamilyen villák vannak. Mind fényárban úsztak. Többször is azt hittem, hogy éppen ez az a villa, amelyben a nagy halott fekszik, de kiderült, hogy tévedtem. Végre eljutottam Gorkiba. Lenin egy egész épületcsoport középső házában lakott. Azelőtt nyilván valami gazdag földesúr lakott itt, mégpedig nagy fényűzésben. A központi épület valóságos palota volt, pompás oszlopsorral. A kissé nehézkes, de mégis kecses empire épület a sápadtkék holdvilágnál méltó mauzóleumnak tűnt.

Széles lépcső vezet a kastélyba. Minthogy jócskán elkéstem, az elvtársak addig már leróttak kegyeletüket Lenin ravatalánál, és már mind ültek, ki széken, ki a díványon vagy egyszerűen a parketten. Voltak ott parasztok, kongresszusi küldöttek, a keleti népek néhány képviselője is. Teljes csend uralkodott. Aki beszélt, suttogóra fogta a hangját. Belenkij elvtárs, a GPU munkatársa intézkedett, aki az utóbbi hónapokban, hogy úgy mondjam, Lenin testőrségének parancsnoka volt. Később Lasevics elvtárs, a Központi Bizottság tagja vette át tőle az ügyek intézését. Belenkij elvtárs megmutatta, hogyan jutok el a ravatalhoz. Fel kellett menni az első emeletre egy meglehetősen széles lépcsőn, előbb egy szobába, amely ugyanúgy empire stílusú, akárcsak a földszinti terem, falai tele régi festményekkel, főleg a múlt század harmincas éveinek ízlését idézve, ezután jutottam be a szobába, ahol Lenin nyugodott. A nem túlságosan nagy, ovális szobát addigra már feldíszítették örökzöld növényekkel: tűlevelűekkel, pálmákkal és oleanderekkel. Lenin barna zubbonyban feküdt, szokatlanul nyugodt arccal; az arca rögtön megfogott, ha szabad azt mondanom, szinte megörvendeztetett. [...] Tudat alatt féltem, hogy idegennek fogom látni, ehelyett a mi Leninünk, a mi Iljicsünk feküdt kiterítve az asztalon: ugyanolyan, amilyen betegsége előtt volt. Csak nem mosolygott. Pedig hát mennyire hozzá tartozott ez az élénk, hamiskás, gyengéd mosoly. De persze volt alkalmunk látni komolynak is. Így feküdt most az asztalon. Fenséges nyugalmú, energikus, tekintélyt parancsoló arc az ismerős szakállal és nyírt bajusszal, lehunyt szemmel, amely azonban, úgy éreztem, bármely pillanatban kinyílhat. Kezei a mellén – egyik ökölbe szorítva, a másik természetesen és nyugodtan, enyhén behajlított ujakkal – ugyancsak teljesen élőnek lát-

szottak. [...] Mintha csak egy pillanatra elszenderedett volna. Úgy éreztem, csak állnom kell mellette, ő pedig egyszer csak kinyitja a szemét, és mond talán valami olyasmit, amit akkoriban mondott, mikor Dora Kaplan megsebesítette.

Egyúttal elmondom ezt a kis epizódot. Aznap, amikor megsebesült, késő este, már csaknem éjszaka, Lenin lakására siettem, hogy megtudjam, hogy érzi magát. Ott találtam az orvosokat, néhány elvtársat és Nagyezsda Konsztantyinovnát. Krupszkaja nagyon meg volt rendülve, akárcsak mi. Elmondta, hogy Lenin nagyon szenved, de aztán, nem tudom, mi okból, azt ajánlotta, hogy menjek be hozzá. Először haboztam. Beléptem a gyér megvilágítású szobába, ahol Lenin takaró alatt feküdt, de ugyanolyan arccal, ahogy most holtan láttam. Rettenetesen sápadt volt, a szeme lehunyva. [...] Mégis meghallotta, hogy valaki belépett a szobába, és anélkül, hogy szemét felnyitotta volna, megkérdezte: „Ki az?" Megmondtam. Lenin erre így szólt: „Hát nincs miben gyönyörködni. Kellemetlen dolog." [...] Sürgősen kimentem a szobából. És most is így éreztem, hogy talán valami csoda történik, és ez a nyugodtan, de mintegy nyomasztó gondok közt fekvő ember felnyitja a szemét, és azt mondja: „Kellemetlen dolog."

Megszervezték a díszőrséget, amely tízpercenként váltott. Egy-egy őrség négy elvtársból állt. Én az elsők között voltam; hosszan nézhettem az egyébként is feledhetetlen arcot. Amikor befejeztem az őrséget, kijött szobájából Nagyezsda Konsztantyinovna. Leült mellénk, hozzám és Pjatakov elvtárshoz, és nagyon érdekes és lényeges dolgokat mondott el Leninről. Egyet-mást szeretnék felidézni itt.

Nagyezsda Konsztantyinovna azt mondta:

„Nem hiszem, hogy Vlagyimir Iljics ezekben a súlyos, utolsó hónapokban boldogtalannak érezte volna magát. Élt benne a remény, hogy újból fog tudni beszélni. Intenzíven és szenvedélyesen tanult, úgyszólván két kézzel kapaszkodott a foglalkozásokba. Mióta olvashatott, nagy érdeklődéssel olvasta az újságokat, kiválasztotta azt, amit különösen fontosnak tartott. Különösen szerette a tényközlő cikkeket, amelyek agitációs szempontból hatásosak. Az utóbbi időben már szépirodalmat is olvasott. Nagy halom könyvet vittünk be neki, de ő Jack London írásait választotta ki közülük, s ezeket aztán felolvastatta. Politikai érdeklődése mindig minden mást háttérbe szorított. Nagy érdeklődést tanúsított a parasztkonferencia iránt. Mindent elolvasott, ami a konferenciáról szólt. Felizgatta a konferencián zajló vita. [...] Azután aláhúzott különféle neveket, és kérdezgette: »Mit, mit?« Legkésőbb másnap tájékoztatást kellett adni neki ezekről a személyekről. Így húzta alá Akszelrodot, Bogdanovot és néhány más nevet. Érdeklődött, hogy mit írnak róla, felolvastatta az üdvözleteket, a mielőbbi felgyógyulást kívánó leveleket. Szemmel láthatólag nagy örömet szerzett neki, hogy érezte a szeretetteljes kapcsolatot maga és a tömegek között. Az élet nyújtott neki némi kétségtelen örömet. Nagyon szerette a természetet, szeretett vadászni. Egy bizonyos Mihajlov elvtárssal járt vadászni, és ez nagyon jót tett neki, bár néha túlságosan kimerítette. [...] Nagyon szerette a gyerekeket. Mindig örült, amikor gyerekek jártak nála. A gyerekek pedig nem tudták, milyen súlyos beteg, és egyszerűen, nyugodtan, fesztelenül viselkedtek."

Szórakoztatására a szobában filmvetítőt állítottak fel. Délutánonként Nagyezsda Krupszkajával és nővérével szívesen nézte a filmeket, de nagy örömet nem talált bennük. Ironikusan nevetett

és legyintgetett. Ez a filmműsor Gorkiban Nagyezsda Konsztantyinovna szavai szerint valóban kritikán aluli volt. Legfeljebb valamelyik híradó egy-egy jelenetsora vagy valamely többé-kevésbé forradalmi tartalmú mozgókép találkozott Lenin némi helyeslésével, de abban a hiszemben, hogy a környezetében levők mind nagyon érdeklődnek a mozi iránt, készségesen hajlandó volt mindig megnézni a programot. A második roham után az utolsó időkig nem voltak fizikai fájdalmai. Kétségtelenül javulás állt be, különösen a lábában. Az első alkalommal, amikor újból megpróbált egyedül járni, mindenkit kikergetett a szobából, s aztán zavartan és boldogan mosolyogva mutatta Nagyezsda Konsztantyinovnának, hogy tud járni. [...]

Az éjszakát úgy-ahogy eltöltöttük. [...] Korán reggel felszedelőzködtünk és megbeszéltük, hogyan és kik vigyék a koporsót. A koporsó rettentő nehéz volt, a tetemmel együtt több mint tíz pudot nyomott. Aggodalmaskodtunk, hogyan visszük le a lépcsőn, mert sem lepedő, sem hosszú törülköző nem volt a kezünk ügyében. Mindenekelőtt kijelöltük, kik viszik először, aztán beosztottuk a kilenc főből álló csoportokat, hogy majd váltsák egymást. [...] Mindenki azon volt, hogy legalább egy alkalommal sorra kerüljön.

Kilenc óra után megindult a menet. Úgy alakult a helyzet, hogy az út nagy részét – ezúttal semmi szívbántalmat nem éreztem – a környező falvak parasztjaival együtt tettem meg. [...] Világos, hogy a nagy név, „Lenin" hallatán egészen tudatlan emberek is odagyűltek. Akadtak persze egyszerűen kíváncsiskodók is, de a nagy többség megrendült volt és elkeseredett, és tudatában volt a súlyos veszteségnek. Ezúttal a négy versztát jó ütemben tettük meg, és hamarosan kiértünk az állomásra. Alighogy felszálltam a vagon-

ba, áthívtak egy másik fülkébe. [...] Felvetődött ugyanis, hogy festőművészeket és szobrászokat kellene meghívni. Rögtön javasoltam a moszkvai művészek közül Juont, Maljutyint, Uljanovot, Golubkinát, Petrográdról pedig Ginzburgot. [...] Később még felvettük a listára az Állami Pénzverdéből Kszidiasz és Sor vésnököt.

A Pavelecki pályaudvartól a Szakszervezetek Házáig körülbelül hat verszta az út. Csodáltam Nagyezsda Konsztantyinovnát, aki mindkét nagy utat – Gorkitól a vasútállomásig és a pályaudvartól a városközpontig – gyalogszerrel tette meg. Marija Iljinyicsna és Anna Iljinyicsna ott volt mellette.

Mind Gorkiban, mind útközben még repülőgépekről is készültek film- és fényképfelvételek. Rögtön újabb felvételek is készültek, amint a koporsót felállították a gyászfátyolos csillároktól megvilágított teremben. Megint felállt a díszőrség, és megindult az elhunyt előtt a végeláthatatlan, egyre sűrűbb vonulás. Azt lehet mondani, az egész nép. Mindjárt az első napon, jelenlétemben – pedig nem maradtam sokáig a teremben – ketten elájultak a menetben. [...] Ezen a napon még kétszer álltam a díszőrségben és egyszer éjszaka. Vlagyimir Iljics arca alig változott, szinte semmi változás nem látszott rajta. Ugyanolyan volt, amilyennek Gorkiban láttam.

TARTALOM

5 / Előszó
13 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1917. november 2.)
17 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1917. november 18.)
18 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1917. december 23.)
19 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának és Lenin határozata
(1918. március 7.)
21 / Lunacsarszkij Leninnek és Lenin határozata
(1918. március 9.)
22 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1918. március 10. előtt)
25 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1918. április 9.)
26 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1918. május 13.)
27 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Kis Tanácsának és Lenin jegyzete
(1918. május 16. és 30. között)
29 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának és Lenin határozata
(1918. május 22.)
30 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Kis Tanácsának
(1918. május 28.)
32 / Lenin a Kozoktatásugyi és a Koztársasági Vagyonkezelési Népbiztosságnak
(1918. június 15.)
33 / Gorbunov Lunacsarszkijnak
(1918. június 21.)
34 / Gorbunov Lunacsarszkijnak
(1918. júnuis 21.)
35 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1918. június 21.)

36 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1918. június 27.)
38 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. július 19.)
39 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. augusztus 24.)
40 / Lenin és Lunacsarszkij cédulaváltása
(1918. augusztus 26.)
41 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. augusztus 27.)
42 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. augusztus vége)
43 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1918. szeptember 10.)
46 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. szeptember közepe)
49 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1918. szeptember 18.)
51 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. szeptember 19.)
52 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. szeptember 20.)
53 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. szeptember 23.)
54 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1918. október 6. körül)
56 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. november 11.)
57 / Lunacsarszkij Leninnek
(1918. december 30.)
58 / Lunacsarszkij titkára Leninnek
(1919. január 30.)
66 / Lunacsarszkij Leninnek
(1919. február 4.)
67 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsa Irodájának
(1919. február 5.)
68 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1919. június 14.)

71 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Kis Tanácsának
(1919. augusztus 18.)
72 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1919. augusztus 22.)
76 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1919. augusztus 23.)
81 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Kis Tanácsának
(1919. augusztus 26.)
83 / Lunacsarszkij Leninnek
(1919. szeptember 3.)
85 / Lunacsarszkij Leninnek és Lenin jegyzete
(1919. december 24.)
88 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1919. december 25. előtt)
90 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Kis Tanácsának
(1919. december 31. előtt)
92 / Lunacsarszkij Leninnek
(1919)
93 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1920. január közepén)
95 / Lenin és Lunacsarszkij A. I. Herzen jubileumáról
(1920. január 17.)
98 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1920. január 18.)
100 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Kis Tanácsának
(1920. február 16.)
103 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. március 5.)
105 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. március 8.)
107 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. március 16.)
109 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. március 17.)
111 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. március 27.)
114 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Kis Tanácsának
(1920. március 29.)

115 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. március–április)
117 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1920. április 3. után)
119 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1920. április 3. után)
120 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. április 6.)
122 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. április 15.)
124 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1920. április 16. vagy 17.)
127 / Lunacsarszkij Leninnek és Lenin jegyzete
(1920. április 27.)
129 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. június 21.)
132 / Lunacsarszkij Leninnek és Lenin válaszai
(1920. június 22.)
134 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. július 2.)
136 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. július 13.)
138 / Lenin Lunacsarszkijnak és Pokrovszkijnak
(1920. szeptember 16.)
140 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1920. október 8.)
143 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. október 30.)
145 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. november 5.)
146 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. november 12.)
148 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1920. november 29.)
150 / Lunacsarszkij Leninnek
(1920. december 13.)
151 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. február 9.)

152 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. február 22.)
153 / Lunacsarszkij a Népbiztosok Tanácsának
(1921. február 22.)
157 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. február 26.)
159 / Lunacsarszkij Leninnek és Lenin jegyzete
(1921. március 29.)
161 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1921. április 8.)
162 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. április 12.)
166 / Lunacsarszkij Leninnek és Lenin jegyzete
(1921. április 13.)
175 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1921. május 6.)
176 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. június 25.)
177 / Lunacsarszkij és Pokrovszkij Gorbunovnak
(1921. június 28.)
179 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. július 2.)
180 / Lunacsarszkij az OKP Központi Bizottságának és Leninnek
(1921. július 11.)
182 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. augusztus 25.)
185 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1921. augusztus 26.)
186 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1921. szeptember 12.)
188 / Lunacsarszkij Leninnek és Lenin válaszai
(1921. október 24.)
189 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1921. november 1.)
190 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. november 2.)

191 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1921. november 2.)
192 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1921. november 15.)
193 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. november 19.)
194 / N. Sz. Lepesinszkaja Lunacsarszkijnak
(1921. november 19.)
195 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. november 23.)
196 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. november 24.)
198 / Lunacsarszkij Leninnek
(1921. november 28.)
201 / Lenin Lunacsarszkijnak
(1921. december 17.)
202 / Lunacsarszkij Leninnek
(1922. január 12. és 17. között)
207 / Lunacsarszkij Leninnek és Lenin jegyzete
(1922. március 4.)
210 / Lenin Szmoljanyinovnak
(1922. május 7.)
212 / Lunacsarszkij Leninnek
(1922. október 31.)
217 / Lunacsarszkij Leninnek
(1922. november 8.)
219 / Lunacsarszkij Leninnek
(1922. november 10.)
221 / Visszaemlékezések Leninre

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
79/156 Franklin Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Vágó Sándorné igazgató
A borító Erdélyi János munkája
Műszaki vezető Mózes Tibor
Műszaki szerkesztő Erdélyi Judit
Terjedelme 12 (A/5) ív

22,— Ft

Lunacsarszkij:

„Az imént hallottam szemtanúktól, hogy
mi történt Moszkvában.
A Vaszilij Blazsennij- és az Uszpenszkij-székes-
egyházat lerombolják. A Kremlt bombázzák.
Ezer meg ezer áldozat.
A harc vadállati dühvel folyik.
Mi lesz még? Hová tartunk?!
Én ezt nem bírom elviselni. Betelt a mérték.
Nincs annyi erőm, hogy megállítsam ezt a borzalmat.
Ilyen őrjítő gondolatok terhével nem lehet dolgozni.
Ezért lemondok és kiválok a Népbiztosok Tanácsából.
Tudatában vagyok elhatározásom súlyosságának.
De nem bírom tovább."

Lenin:

„Hogy tulajdoníthat ekkora jelentőséget egyik vagy
másik régi épületnek, akármilyen szép legyen is,
amikor arról van szó, hogy megnyissuk a kaput
egy olyan társadalmi rend előtt, amely összehasonlít-
hatatlanul szebbet képes alkotni, mint amilyenről
a múltban valaha is álmodni mertünk?..."